

PRENUMERERA

på Förr och Nu !

Vad menar Förr och Nu med "en folkets kultur"?

Den frågan får vi ibland, särskilt av de som inte tycker om parollen. Vi kan svara på många olika sätt, men det överlägset bästa svaret är: "Titta i tidningen".

Vi tycker nämligen att Förr och Nu börjar finna sin form, och att de nummer som hittills kommit ut är ett gott exempel på vad vi menar med "en folkets kultur" – inom de områden vi valt att begränsa oss till: historia, litteratur och bildkonst.

Men naturligtvis kan vi bli bättre, och ska bli bättre. Detta klarar vi dock inte ensamma, det förutsätter en aktiv läsekrets, och det förutsätter en ökad läsekrets.

En ovillkorlig förutsättning är också god ekonomi, och en god ekonomi måste byggas på prenumerationer.

Därför uppmanar vi alla som vill stödja oss:

Prenumerera på Förr och Nu!

Det kostar bara 35 kronor för fyra nummer (lösnummer kostar en tia).
Postgiro är 35 60 72-9

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR

Nr 4 1977

Pris 10 kr

Tel: 08/21 99 78
onsd. 18-20
Ansvarig utgivare:
Ulla-Britt Antman

FÖRROCHNU

Herkulesgatan 11, 4 tr
Postadress: Box 16213
103 24 Stockholm
Postgiro: 35 60 72-9
Bankgiro 324-1262

Innehåll

Lars-Åke Augustsson: Lars Ahlin, varför är han så viktig?	3
Lars Ahlin: Sveas ansikte (ur Bark och löv).	10
Gun Kessle: William Morris, en visionär för vår tid.	16
William Morris: En fabrik sådan den kunde vara.	17
Håkan Ågren: Ett blänk av Norrland (om Birger Vikström).	27
Annelie Jordahl: Bilder från Asien (om Gun Kessle).	33
Per Nyström: Agitatorn som skrev historia (om Fabian Månsson).	44
Recensioner.	60

Omslagsbild: "Afghansk mattförsäljare". Linoleumsnitt av Gun Kessle. Konstnären presenteras närmare på sid. 33

Förr och Nu ägs av föreningen med samma namn.
Föreningens paroller är:

- För en folkets kultur
- För en folkets historia
- Försvar för yttrande- och tryckfrihet
- Antimperialism

Medlemskap 250:- Prenumeration 4 nr för
35:- Stöd pren. 70:-
Postgiro 35 60 72-9

Styrelse

Christina Ericson, ordförande
Lotta Jonson, kassör
Ulla-Britt Antman, ansv. utg.
Kent Begler
Staffan Glassel
Sophie Hedin
Tommy Hammarström
Annelie Jordahl
Ylva Holm

Lars Ahlin, varför är han viktig?

Varför är det viktigt att läsa Lars Ahlin? "Just hos honom finner man så många av vår tids frågor kristalliserade", menar Lars Åke Augustsson som har granskat Ahlins författarskap och funnit en viktig och riktig författare, grym och dråplig, egensinnig och demokratisk.

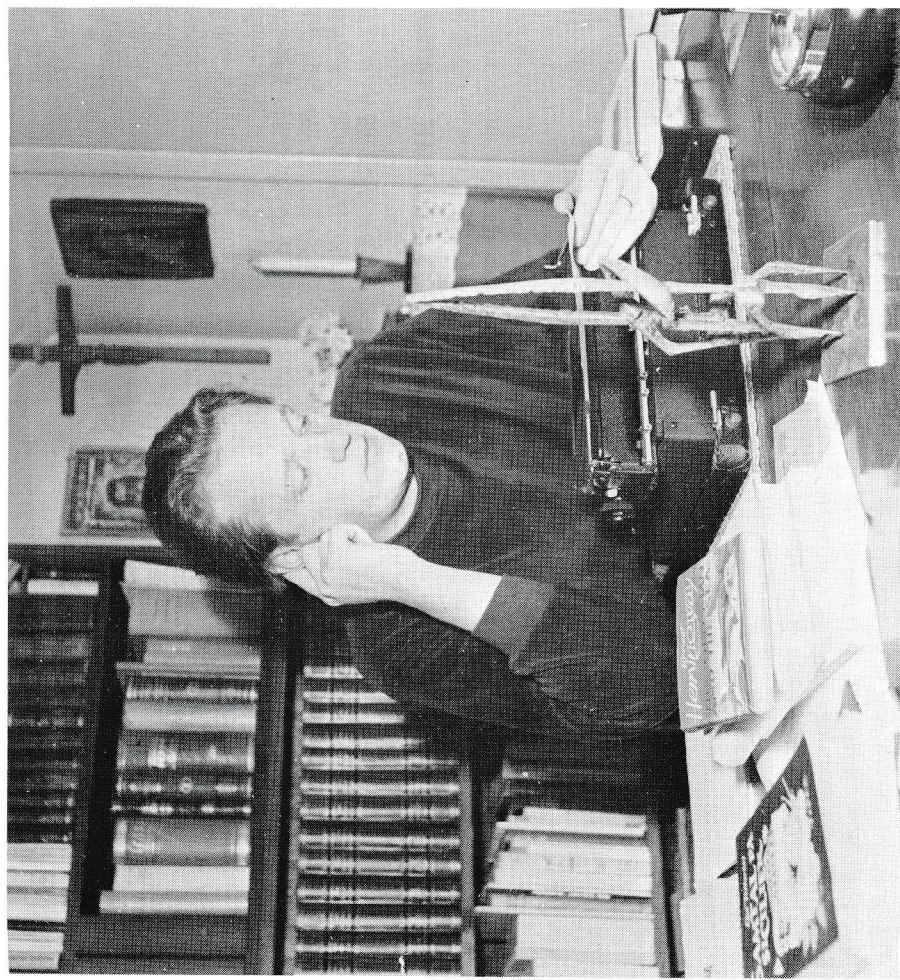
Första gången jag mötte Lars Ahlins böcker var på bokhyllor hemma, eller hos bekanta. Hemma hade vi *Jungfrun i det gröna* i Fib-utgåva, en farbror hade *Tåbb med manifestet* utgiven på samma förlag. Lars Ahlins böcker har gått ut i stora upplagor och finns i många svenska arbetarhem.

Men själv kom jag inte att läsa Ahlin förrän flera år senare. Det var under en tid när jag med stor nit och allvar följde med vad som stod i våra vanligaste kulturskrifter och på våra vanligaste kultursidor, och eftersom detta var i mitten av sextitalet betydde det att jag bland konkretism och nyenkelhet också fick läsa en mängd hyllningar till Lars Ahlin. (Till de briljantaste hyllningarna hör kapitlet om Ahlin i Erik Hjalmar Linders *5 decennier av nittonhundratalet* och E. A. Nielsens: *Lars Ahlin: Studier i sex romaner*) Till skillnad från Fridgård och Moberg och Ivar Lo, som också stod på bokhyllorna i arbetarhemmen, var Ahlin på modet, så jag fick väl lov att läsa honom också.

Och nu inträffade det, att detta faktiskt var en viktig och riktig författare, grym och dråplig, egensinnig och demokratisk. Romaner som *Min död är min* och *Om* kommer för mig alltid att höra samman med det trångboddade biblioteket i Hagfors, med Nordvärmlands vinter. Vad jag inte fick läsa i de vanligaste analyserna av Ahlin, var att jag långtifrån var ensam; ingen tycktes dåförtiden intresserad

undersöka det faktum att Ahlin långliga tider legat mycket högt i biblioteksutlåningen, heller inte vilken funktion hans böcker i de stora folkupplagorna haft. Det arbetet är ännu ogjort!

Ahlins stora betydelse stod dock inte helt klar för mig förrän ännu ett tiotal år senare. Nu, vid mitten av sjuttitalet hade emellertid hyllningskörerna tystnat, så som hyllningskörerna alltid gör. Vad som återstod var akademiska avhandlingars försynta försiktigheter. Arne Melbergs *På väg från realismen* (Gidlunds 1973) är den klart läsvärdaste av dem. Den försöker flera nya och dialektiska grepp i Ahlins verk, men just dess karaktär av doktorsavhandling gör den litet för hovsam, lite för tunn; en marxistisk analys av Ahlin borde ge mer. Hans Göran Ekmans *Humor, grotesk och pikaresk* (Cavefors 1975) är å andra sidan äventyrlig i sin bevisföring, och är dessutom begränsad till Ahlins tidiga verk. *Synpunkter på Lars Ahlin* (Aldus 1971), en samling trebetysuppsatser kring *Natt i marknadsstället*, är också väl akademiskt tassande. Undantaget är bokens redaktör, Lars Furulands, essä om Lars Ahlins uppväxt och bildningsgång. Den är i mitt tycke den väsentligaste Ahlin-uppsatsen överhuvudtaget. Och det var just den essän som fick mig att återknyta bekanskapen med Ahlin, för i mitten av sjuttitalet bodde jag i hans födelsestad Sundsvall, den stad som gett så många bidrag till hans böcker.

Lars Ahlin i sitt arbetsrum. Foto: Harald Borgström.

Lars Ahlin, född i Sundsvall 1915, bosatt i Bromma. Fadern handelsresande. Med längre och kortare avbrott bosatt i Sundsvall till våren 1933. Aktiv ungdomskommunist där. Tillbringade resten av tretioåret kringflackande, som arbetslös, diversearbetare, publicerad författare, folkhögskoleelev. Debut 1943. Hans böcker är: **Tåbb med manifestet**. Roman 1943. **Inga ögon väntar mig**. Noveller. 1944. **Min död är min**. Roman. 1945. **Om**. Roman 1946. **Fångarnas glädje**. Noveller. 1947. **Jungfrun i det gröna**. Roman. 1947. **Egen spis**. Roman 1948. **Huset har ingen filial**. Noveller. 1949. **Fromma mord**. Roman. 1952.

Kanelbiten. Roman. 1953. **Stora glömskan**. Roman. 1954. **Kvinna, kvinna**. Roman. 1955. **Natt i marknadsstället**. Roman. 1957. **Gilla gång**. Roman. 1958. (Nattens ögons-ten. En berättelse. 1958.) **Bark och löv**. Roman. 1961.

Andra viktiga texter av Lars Ahlin är "Om ordkonstens kris" (i 40-tal 1945 nr 1), "Reflexioner och utkast" (i 40-tal 1945 nr 10), "Konstnärliga arbetsmetoder" (i 40-tal 1947 nr 4), "Den ringaste like" (i Fågerström, Allan, utg. **Bekännare och förnekare**, 1950), "In på benet" (i BLM 1970 nr 1).

Nu, när konkretism och nyenkelhet och de andra sextitalsmoderna i litteraturen ter sig lika spännande som gamla valtar, griper Ahlin en förfarande. Hans böcker lever, de har något att säga här och nu. Äntligen tycks hans också förläggare Bonniers förstått detta: nu kommer böckerna i nya upplagor på ALBA, fem volymer finns ute när detta skrivs.

Den här artikeln är inte ämnad att bli någon hyllning av eller någon slutgiltig sanning om Ahlin. Jag vill ge några synpunkter på ett stort och levande författarskap, vars styrka och svaghet det finns mycket att lära av.

”KOMMER HEM OCH ÄR SNÄLL”

Vad är det nu som fånglar hos Ahlin? Vad är det som vunnit många läsare åt romanen så säregna som *Min död är min*, berättelsen om hur handelsresanden Sylvan lär sig leva med sitt livsnederlag? Eller *Natt i marknadstältet*, som mot bakgrund av marknadsförberedelserna i en norrländsk kuststad och i form av ett otal gestalter och historier, diskuterar kärlekens möjligheter?

Låt oss se på en Ahlin-text som är känd från skolasatologier, TV-film och annat: novellen ”kommer hem och är snäll” (ur *Inga ögon väntar mig*). Till ytan handlar den om några timmar i ett olyckligt äktenskap, sedan mannen kommit hem på snusen. Men (som Moberg analyserar) är den ett typexempel på hur Ahlin bygger upp sina texter. Också denna novell handlar om hur en människa – kvinnan – råkar in i en kris, som leder till ”förkastelse” – med Ahlins term – och därefter lär sig leva med sitt misslyckande, sitt sår. En av nycklarna till Ahlins grepp över sina läsare tror jag man finner just i novellens vändpunkt; det är när kvinnan sätter sig att skaka potatis för att ha något för händer, som ångesten och förkastelsen kommer över henne.

Hon hade upphört att skaka. Hon stirrade ner i handfatet på de smutsgråa, slingrande skalén. Hon fick plötsligt för sig att det var en hjärna, en människohjärna, eller kanske Guds hjärna, eller kanske tillvarons hjärna, som låg ut-

till sin fördel. Romanen som *Jungfrun i det gröna* och *Kanelbiten* är för mig svåruthärdliga, Ahlins språk törnar mot romankonventionerna som en instängd fågel mot det stängda fönstret. Men när idéerna – och historieberättarglädjen! – får styra, skapar han starka, komprimisslösa böcker om *Fromma mord* och *Bark och löv*.

Tidigt utvecklade Ahlin en kritik av den traditionella romanen. ”Illusionsromanen” kallade han den, för dess ambition att skapa en illusion av verklighet, en värld oberoende av läsaren. Ahlins alternativ – konsekven framlagt i *Om* – skulle vara en roman som öppnar sig mot läsaren, uppmanar läsaren att satsa sina egna erfarenheter, ty det är bara med läsarens medskapande som texten kan bli levande. Ja, Ahlin hävdar att det är en kränkning av läsaren om författaren ställer sig ovanom, bestämmande.

I *Bark och löv* låter Ahlin författaren Erik säga:

Genom mitt skrivna språk vill jag väcka läsarens språk till aktivitet så att ett samtal kommer i gång och läsaren stannar kvar i sin verklighet.

Ahlins teorier om ”språk” och ”motspråk”, hans krav på att litteraturen inte ska lämna läsaren överksam, hans kraftfulla avvisande av litteratur som verklighetsflykt, visar att hans estetik, konstfilosofi, är direkt avhängig av den etik, livshållning, som Ahlin predikar. Predikotonen blir ju allmer framträdande i Ahlins författarskap genom åren.

Ahlin hävdar en grundläggande jämlikhet människor emellan. Vi är jämlika i de grundläggande villkoren här i livet, vi delar alla födseln, lidandet, glädjen, döden. Först den som förmår se denna grundläggande jämlikhet genom alla sociala rangordningar kan leva mitt i motsättningarna, kan leva med sin sorg och misslyckande, kan leva som Ahlin kallar det i ”humor”. Slutligen är vi lika inför Gud, menar Ahlin. Men hans religiösa tro är en tro på en Gud bortom döden, inte på någon Gud eller något himmelrike som kan vinnas här på jorden. De kristnas hierakier är lika löjliga och kränkande som de sociala, det är samma

”fromhet”. Det är den ”fromheten” titeln *Fromma mord* syftar på.

Vi är samhöriga och jämlika också i kraft av vårt arbete, ty vi arbetar åt varann. Ahlins syn på arbetet är kanske det tydligaste spåret av de kommunistiska idéer han omfattade i ungdomen. (För denna sida av Ahlin: se E A Nielsens artikel ”Lars Ahlins kritik av marxismen”, *Konkret* 3-4 1967.) För vad är det annat än marxismens teorier om arbetet, den syn på varan som en anhopning av mänskligt arbete som Marx talar om i *Lönarbete och kapital*, som ligger till grund för vad glansstrykerskan Hedvig säger i *Natt i marknadstältet*:

Det är från de lägst betalda som de samlade rikedomarna kommer; de är de verkliga spararna. Men aldrig ser du dem gå in i bankerna för att kontrollera hur tillgodohavandet växer. Därför finns det alltid kyskhet i sak hos den fattige. Blott rikedom ges inte ut, ty rikedom är rikedom just därför att den oförfärd förs från tid till tid högt ovan de behövandes upptävända ansikte. De fattiga kommer vi alltid att ha bland oss. Men vem vågar se sitt hus murat med sju mäns död, och vågar lyxkvinna erkänna att hon stryker över döda kvinnors hud när hon smeker sin kostbara klänning? Vågar du låta det bli insikt i dig, att du för varje halvsnulning pliggar in tre timmar av ditt liv, och att det därför är stycken av dig själv dina kunder sliter ut under sina fötter?”

Idéerna om människans existentiella jämlikhet, om det mänskliga arbetet som vi byter med varann, gör Ahlin till en gemenskapens diktare som få andra. Han skriver om ett av sina språkrör, städerskan Svea i *Bark och löv*:

Och hon vände bort sitt tunga ansikte och log så att ledan och vederviljan försvann och sorgen framträdde, ty hon älskade människorna och visste hur ovaraktigt allt är som kärleken binder

de levande till. Vem kan här råda bot? Vi förenas, ty livet säger så. Vid varje tidpunkt har skett, sker och kommer att ske allsköns föreningar. Måste kärleken, glädjen och sorgen skrämmas bort ur oss, därför att den värld vi förenar oss med är usel och människan själv är full av de dödas ben?

INGEN PROLETÄRFÖRFATTARE

Ahlin hade från början ett klart sammanhang med arbetarrörelsen, skrev i arbetarpressen och kom ut på Tidens förlag. Men han har aldrig varit proletärförfattare i någon rimlig betydelse av ordet. De framträdande gestalter i hans böcker som är arbetare är lätt räkande. Bland huvudpersonerna är det bara Tåbb i *Tåbb med manifestet*, möjligen vaktmästarparet Julin i *Gilla gång*. Bland andra planfigurerna fabriksarbetarskan Sylvia i *Kanelbiten*, hamnarbetaren Kornelius Fält i *Natt i marknadstältet* städerskan Svea i *Bark och löv* och ett fåtal fler. (I och för sig är det än mer sälsynt att Ahlin porträtterar folk ur överklassen.)

Nej, de gestalter som får bära hans berättelser, genomskåda de världsliga rangordningarnas tillfällighet, är en särskild slags människor. Ahlin skildrar med förkärlek och kärlek folk lite vid sidan av, utanför huvudklasserna i samhället. Det folk som ena dagen kan vara välbeställda småborgare, nästa dag är nära trasproletariatet, dem som Linder träffande karakteriserar som:

det obestämda skiktet mellan småborgerlighet och proletariat som är Ahlins rike på jorden: en värld av bagerskor, frisörer, granhandlare, lumpsamlare, dagdrivare, marknadsartister och tillfällighetsarbetare (— — —)

Ahlin gör ett *socialt urval*, och ett mycket tydligt. Hans värld är inte fullständig.

För att säga det på annat vis. Som förut nämnts (och som styrks av både Linder och Furuland) är det helt klart att Sundsvall på tjugo- och trettioalet fått låna dragen till den norrlandsstad där de flesta av Ahlins berättel-

ser förläggs. Men det är en sida av Sundsvall som intresserar Ahlin, handelsstaden och hamnstaden, porten till Norrland. Ahlins stad har däremot inget gemensamt med det Sundsvall som dåfortiden var centrum i ett av världens viktigaste industridistrikt, några sågverks- eller massafabriksarbetare skymtar man sällan eller nästan aldrig i Ahlins böcker. De sparsamma skildringarna av arbetarkollektiv som man finner i ett par böcker (t ex *Fromma mord* och *Natt i marknadstältet*) ägnas åt hamnarbetarna, kanske den mest sång- och konjunkturbundna av alla arbetsgrupper.

Låt mig nu upprepa, att jag inte är ute för att "avslöja" att Ahlin faktiskt inte är arbetarförfattare, ej heller vifta med en moralisk svans över detta faktum. Vi borde diskutera Ahlin som han faktiskt är.

Men jag menar, att om Ahlins filosofi ska äga full giltighet, måste den provas på de konkreta villkor de flesta människor lever under. Annars är den ofullständig, endast delvis giltig; Ahlins filosofi är ofullständig.

Det är arbetaren som arbetslös, (*Tåbb med manifestet*) som intresserar Ahlin, inte arbetaren i hans/hennes typiska situation, som

TIDENS FÖRLAG

medlem i arbetarkollektivet. Det är människan som utkantsmänniska, med diffus klass-tillhörighet, som intresserar Ahlin, inte de stora klassbunda grupper av människor som dominerar samhället. Gäller Ahlins jämlikhetsfilosofi för industriarbetaren? för tjänstemannen? för kapitalisten? Hur fungerar den i deras typiska livssituation? Ahlin har inte gestaltat något svar på de frågorna, och där ligger svagheten i hans jämlikhetsfilosofi.

I författarskapets ideologiska kärna, den stora och sköna visionen av jämlikhet, möts Ahlins styrka och svaghet. Men det är inte den vanliga litteraturkritiken som mest tillspestat formulerat kritiken av Ahlin. Från litteraturkritiken har de inte kommit mycket kritik. Utan det är i romanens lätt beslöjade form, i Sven Delblancs *Aminne*, med anspelningar på Ahlinuttryck och Ahlins predik-ton, Signe säger om "prästen Ahlenius":

— Han är den störste förkunnaren av dem alla. Det medges. Men jämlikhet i anden är jag fan så litet betjänt av. Jag arbetar och blöder och offrar mig för andra, men så vitt jag kan se har baronessan inte offrat sig för mig så pass att det försår till en blodpalt ens en gång. Fläsket ska vi bara inte tala om. 'Vi är alla jämlikar.' Ja, det är sant. I tvåtusen år har vi varit jämlika enligt evangeli-um, och i tvåtusen år har Signe Svensson svultit och farit illa, i två tusen år har Märta råkat i olycka och i tvåtusen år har Gert sprungit med ändan bar. Ahlenius är en stor förkunnare, det medges. Men han vet mindre om sann jämlikhet än den dummaste bolsjeviks-slyngeln på kalkbruket.

Jämlikheten blir så allmän att den mister sin mening. Kapitalistens glädje över ökade pro-fiter är något helt skilt, något direkt motsatt mot arbetarens glädje över högre lön. I alla befrielsekrig, kanske i ett framtida krig mot en okupant här i Sverige, måste vi vara be-redta att döda just för att rädda livet på oss själv och våra barn. Samhällets motsättningar förbleknar inte inför våra gemensamma mänskliga villkor, livet och döden: tvärtom är

det ju sådana faktum som klasskamp, kam-pen mot förtryck och för människovärde, som bestämmer hur vårt liv och vår död blir.

NÅGOT URSVENSKT

Även om de Ahlinska svaren inte räcker till, lyckas han formulera några av de viktigaste frågorna i livet. Det är därför han fortsätter att fängsla även den som är oenig med ho-nom.

Det finns något ursvenskt hos Ahlin. Något av Swedenborgs mystik, något av Almqvists naivitet och upprorsanda, något av det folkli-ga läseriets handlag med de yttersta tingen. Men det typiska svenska geniet, ensamsitta-ren och hemmatänkaren, är en tragisk roll om än storlagen. Rimligtvis borde Ahlin kunna diskuteras mer och beundras mindre.

Vad gör vi med Lars Ahlin? Jag tror vi gör rätt i att läsa honom. Just hos honom finnes flykten från världen mera frestande fram-ställt än hos de flesta, avståndstagandet från de jordiska sammanhängen. Starkast, mest vredgat kanske i det avsnitt i *Bark och löv* som beskriver Sveas ansikte. Men samtidigt finns, bara några rader längre fram i samma avsnitt, kravet att leva i världen, att inte fly:

Så småningom förstod hon att hon väg-rade bluffa sin omgivning. Hur lätt hade det inte varit för henne att falla in i det behov han visade upp: med ett och annat tillfälligt, med det som skyler över, förvirrar och lindrar för stunden. Hon avstod från sådant. Hon insåg att hon inte kunde göra något sådant för honom. Inför hennes ansikte erfor han: det är så mycket som kommer att hän-da mig och det är så mycket som jag kommer att utföra, här och nu finns ingenting som kan skydda mig från allt detta framtida, ingen bot, ingen hård-het, ingen väloljad smidighet, inget beskt bett — jag måste leva; här och nu kunde hon inte överföra sin säkerhet, sin styrka, sin plågsamma bekännelse på honom.

Lars Åke Augustsson

Lars Ahlin: Sveas ansikte

Den här texten – hämtad ur kapitlet "Inbjudan till: att dö i sin bild" i romanen *Bark och löv* – visar många sidor av Lars Ahlin. Det är en märklig människoskildring och en av Ahlins sällsynta arbetsskildringar. Det är också en ideologisk text, där Sveas världsfrånvända attityd ("knäpp av ordsvallet") står mot Mats Olofs utåtriktade ("jag måste leva") – men vilken ståndpunkt har författaren? LÅ A

Just nu när tåget sakta dunkade fram i en morgon som var mörk som en djup natt, stod Svea på den höga städspallen och gjorde ren en spårvagns blå utsida och stora fönsterglas. Varje natt året runt – utom var sjunde vardagsnatt och var sjunde söndagsnatt – arbetade Svea i de stora spårvagnstallarna mellan ett och halv sju. Det var tidigt i höstas som Mats Olof såg henne första gången. Hon kom gatan fram, och han såg hennes ansikte och blev genast ympad till det liv han såg. Så måste mamma ha sett ut efteråt, sedan pappa övergav henne, tänkte han och följde efter kvinnan.

Svea hade upphört att se på världen med intresse. Hon kände den tillräckligt och visste sin privata plats. Hon hade kraft, ändå var hon maktlös. Hennes ansikte var tungt som en bulldoggs, och det fanns en uthållig styrka i det. Kom inte när mig med era fånigheter, sade hennes läppar och ögon. Styrkan stramade åt och gav ansiktet en hel och mäktig form. Det var sitt livs innehåll hon bevarade med en storslagen och envis kraft. Styrkan var inåtvänd. Jag låter inte locka mig; märker ni inte det? Jag har min sorg. Den är min. Bort med er, släck ert ordsurr. Jag har fått tillräckligt av livet. Och det jag har fått, behåller jag. Och jag behåller min rätt att få dö av det. Jag hörar mig inte fram med livet. Mister jag si, springer jag inte till så. Förlorar jag ditt, kopplar jag inte ihop mig med ditt. Jag har ingenting förlorat, jag har ingen mistat. Det är ni som säger så, inte jag. Jag vet vad jag kommer att dö av. Kan ni säga detsamma om er?

Hennes ansikte var sådant att det skulle följa Mats Olof genom åren. Gång på gång skulle han göra nya försök att tolka det. Så småningom lärde han sig att det inte finns något människorna är ovilligare till än att sörja på ett kraftfullt sätt, med fast besinning, utan all självdramatisering, utan stoicism – Stoa, detta torg bland andra, denna kulturfinas utsiktspunkt, varifrån man kan förblöda långsamt och förnämt samtidigt som man ser ner på massornas

tumltuariska leverne samman med illusioner. Sorgen håller kvar en människas livsinnehåll, till dess det är tid för den sörjande att dö in däri. Ett sådant kraftprov orkar de flesta inte med. De störtar sig hellre in i vilka förvillelser eller fiktiva lidanden som helst, i nevroser och uppfunna plågor. De väljer en skenskuld och bearbetar den med ett stort uppbåd av energi, istället för att stanna kvar i den skuld de konkret har upplevt för att om möjligt komma till rätta med den. Ett liv i det blå föredras, ty det ger intryck av rörlighet och omväxling.

Svea var där hennes sorg ställde henne, och hon behöll rätten att få dö där. Man kom till henne och sade: Du som nu är ensam och bara har dig själv att sköta, kom med oss, var och en kan göra en insats, och du vet att det är mycket som behövs, det ser illa ut i världen, människor svälter, hela folk är förtryckta, och det finns förnedrade grupper och enskilda också hos oss, det är vår plikt att hjälpa till, alla har ansvar, ingen kommer undan, säger man nej säger man ja till skammen.

Svea slöt sina tunga ögonlock. Det såg ut som om hon inte lyssnade längre. Hennes kraftiga läppar uttryckte leda och avsmak.

Knäpp av ordsurret. Kom inte vid mig. Vad vet ni vad jag gör och inte gör? Rätten att dö, där livet ställt mig, behåller jag. Varför skulle jag behöva gå till er för att bli fin av mig? Jag vill inte bli fin på något sätt. Jag har fått mitt av livet, och det behåller jag. Skulle jag behöva löpa med händerna bland vita och svarta som en välgörenhetstant för att få min gravrätt? Skulle jag behöva värva medlemmar och sitta på möten och ingå i någon sorts kader och få den att tjockna med mitt nummer bland numren? Vad inbillar ni er egentligen? Vad har ni gjort er för en bild av människan och av människans liv i världen? Har livets fullhet aldrig rört er? Är det alldeles främmande för er att en kvinna som jag, en som är som vem som helst och alls ingenting märkvärdigt, kan få nog och övernog? Ska den mätte spy för att få rum med mera? Ska bekännaren förneka för att få nöjet att bekänna sig till något annat? Sätta mig tillbaka till flickåldern, det kan ni ej, att göra mitt liv olevt, det duger ni inte till, men ni är duktiga i att omyndigförklara vuxna människor. Också det är en pest i världen: att vi fräntas rätten att få dö av det liv vi begärde och fick. Begriper ni inte att människans värde kommer först av allt. Har man inte det i ordning blir all slags fortsättning ingenting annat än tyranni, allt blir människan till för-

smädelse, om inte idag så en annan gång, om inte för samtida så för eftervärld. Därför: bort med er, knäpp av ordsurret, kom mig inte vid – ty respekt för de levandes glädje och kärlek och sorg kan jag inte lära bort åt föraktare.

Och hon vände bort sitt tunga ansikte och log så att ledan och vederviljan försvann och sorgen framträdde, ty hon älskade människorna och visste hur ovaraktigt allt är som kärleken binder de levande till. Vem kan här råda bot? Vi förenas, ty livet säger så. Vid varje tidpunkt har skett, sker och kommer att ske allsköns föreningar. Måste kärleken, glädjen och sorgen skrämmas bort ur oss, därför att den värld vi förenar oss med är usel och människan själv är full av de dödas ben? Hur kommer den människa att se ut som vigs till den oundvikliga föreningen utan att kärleken är med? Jag har redan sett henne, jag har sett flera stycken.

Mats Olof såg ofta den bild han gjort sig av Sveas ansikte, och han fann gång på gång att hans längtan vandrade bort mot Svea. Det dröjde inte länge förrän han fick veta vad hon var upptagen av om nätterna. Själv låg han i en smal rumskrubb med dörren in till köket. En natt, då oron väckte honom, klädde han sig och smög ut ur lägenheten. Han gick mot spårvagnsstallarna. Det var Svea han ville se, se hur hon rörde sig, hennes ögon och läppar, kraften som höll kvar det djupaste livet gett henne och aldrig släppte det. Så antastades han hela vägen av sin upplevelse av ett enda ansikte, och han skyndade på stegen. Han förstod inte sig själv; han förstod att det var något han måste kontrollera. Det mesta hade övertygat honom: bulldoggstyngden, den summariska och slutna form styrkan skänkte, sorgens hemska kraft, den avvisande blicken, läpparna som var svullna av inåtvänd lidelse. Men där fanns något annat också; det måste han kontrollera. Vad var det ytterligare han hade sett, och var hade han sett det? I och kring ögonen? Det var ögonlocken. De var inte bara tunga. De rörde sig inte endast på ett trögt sätt. Han hade sett en finare rörelse, ett snabbare snitt: ur detta enkla skår strömmade en plågsam intensitet – och den sade... Vad sade den plågsamma intensiteten som strömmade fram ur en sådan liten detalj av en människas ansikte, ett sådant obetydligt glip? Den sade: Här lever jag, här. Där var hennes individualitet och rot: ett fäste i världen, det som är träffbart.

Stallarna var byggda av tegel och hade välvda glastak. I det stora inandömet mötte en dammig och torr ödslighet uppåt och en fuktig och belamrad ödslighet neråt och inåt. Fastän där varken var tyst eller tomt förblev intrycket av ödslighet kvar. Det var de tomma

vagnarna och den sparsamma belysningen. Bara där man för tillfället arbetade brann det. Och där fanns något hejdat, en stor hall för ett långvarigt uppehåll – inte vila, inte ett undanställande; dröjsmålet upptogs av fej och puts, av lagning och se till. Och där var farligt att gå om man inte såg upp. Mellan en del spår öppnade sig gravar, där smörjare och reparatörer höll till för att bättre komma åt vagnarnas underrede. Städpatrullerna bestod av kvinnor. De arbetade i lag om tre.

Mats Olof smög försiktigt omkring till dess han fick syn på Svea. Han stannade på håll och såg. Hon stod på en städspall och gned ett fönster blankt med ett sämskskinn. Hon hade svarta träskor på fötterna, tjocka grå strumpor, en bastant kjol och ett grått täckande förkläde. Om huvudet hade hon en blekgrön duk. Inne i vagnen arbetade en annan kvinna, och på vagnens motsatta sida fanns ännu en. Mats Olof höll sig till stallets många skymundan. Han följde Svea på håll och såg hur hon arbetade.

Det var ett tungt jobb kvinnorna slet med. De fick bära stora hinkar med vatten. Vattenposterna stod inte alltid nära. Det oupphöriga blasket gjorde snart alla kläder sura ner till. De måste byta om från skinnet både när de kom och gick. Arbetet hade sin bestämda ordning. Först sopade laget alla vagnar som de hade blivit tilldelade. Sedan kom tvättningen. Värst med smuts är det förstås under tider av slask och snö. På vintern frös snösörjan fast till is mellan spjälorna och måste hackas bort. Och vagnarna gick ju inte bara över stenlagd gata utan också till förorterna, där det vissa sträckor var vanlig landsväg. Det kunde stänka upp så att det blev tjocka lager med lort uppefter väggar och fönster. Och människor släpper så mycket, när de sitter och dåsar i en spårvagn. Det dräller av en del. Andra är asiga och kletar ner av pin lust. Det blir både tuggummin och snorkråkor som måste skrapas bort. Lättast att städa är naturligtvis vagnar av den gamla modellen med en långbänk på vardera sidan och ingenting mer. Med de modernare typerna började spårvägen att krusa för allmänheten och bjöd nästan på fåtöljer; de tog mera tid och var besvärligare att hålla rena.

Då började kvinnorna dra sig bort från vagnarna och deras träskor klapprade. De lät emellertid alla redskap utom hinkarna vara kvar. Mats Olof förstod att de tog rast. Han stannade kvar, där han hade stått sig. Det var omöjligt för honom att trivas med sig själv. Han var svag, han ville bli stark. Hans längtan talade och styrde, han ville bli oberoende. Vad ville han här? Han ville hänga upp sitt ansikte framför Sveas. Varför det? Han behövde dia henne. Det såg

inte snyggt ut och stödde inte hans självkänsla. Han måste få dia kraft av henne, erfarenhet, sättet att leva, att vara ärlig och trofast. Bilden vek inte bort: han diade, nej han sträckte sig på tå för att nå att göra det. Man bör kunna stå ensam; han gjorde sig avhängig andra. Hans ömklighet sprang med en för tidigt avklippt navelsträng och den ville han återypa på någon han valde ut så att han äntligen fick den näring han behövde. Så och inte annorlunda var det med honom.

Han hånade sig något, där han stod i skräpvrån, några år yngre än han var till åren och samtidigt några år äldre. Du är en valpunge som gnäller med nosen i din egen pöl, tänkte han om sig själv. Egentligen malde han bara genansen; han tog inte åt sig på allvar. Aldern, det liv i vars mitt han stod, hindrade. Han visste att han var på rätt spår och att det var något vidunderligt viktigt som väntade honom vid målet. Svea. Vad fanns det mera att säga? För att kunna döda något måste det vara vid liv. Man måste vinna livet för att kunna dö bort ifrån det. Här; det var här Svea hade en märkvärdig metod, en livshållning, som hon var sammanvuxen med. Eller tog han fel? Mera; fanns det något mer att säga? Jo, han var övertygad om att han ägde en styrka inom sig som var lika stark, minst, som den man påstod fanns i hans far. Men om man är stark och det inte finns något tungt i omgivningen att lyfta, vad gör man då med sin styrka? Å, han skulle fylla sig med liv, det var liv han var ute efter, ett rätt liv.

Han återvände en annan natt till spårvagnsstallet. Nu kom han sig för med att tilltala Svea. Det gick bra. Hon sjasade inte bort honom, inte heller tog hon honom i famnen. Ett avstånd av nödvändig strängighet flöt mellan dem. Ändå nådde de varandra över avståndet. Det skedde därför att de var bilder för varandra, och bildernas språk talade genom några snabba rörelser, genom att stillhet och tystnad tog form, genom röstens mänskliga läge, genom köttets lekamliga doft. Hennes erfarenheter viskade i skinnet. Jo, det var sant. Ur ögonvrånas fina skår strömmade en plågsam intensitet. Hon var levande. Därför bekände hon inte: det och det är jag. Hon bekände: här är jag, hos detta.

Svea handlade med de yttre tingen som om hon inte handlade med dem. Allt blev naturligt på så sätt. Det ovanliga väckte ingen anstöt. Som när hon bjöd honom på kaffe i en av de tomma vagnarna. Städskorna hade sitt omklädningsrum, och det var samtidigt den plats där de kokade kaffe och åt av matsäcken. Varje städerska hade sin egen panna. Nu tog Svea sin lilla kopparkittel och gick ut

till Mats Olof, och ingenting i luften sade att det var något konstigt med det. Svea blev aldrig förvånad. Nyheter och förskräckelser välldes fram från världens alla vrår, men hon kände igen allt och lät sig inte rubbas.

Hon bad honom aldrig att komma igen. När han kom, besvärade hon sig utan tecken på överraskning. Hennes ögon var oförskräckta, när de såg utåt. På honom vilade blicken ibland med en leende sorg. Det var den varmmaste beröring han dittills hade mottagit. Och den kärleksfullaste. Var det inte så? Så småningom förstod han att hon vägrade bluffa sin omgivning. Hur lätt hade det inte varit för henne att falla in i det behov han visade upp: med ett och annat tillfälligt, med det som skyler över, förvirrar och lindrar för stunden. Hon avstod från sådant. Hon insåg att hon inte kunde göra något för honom. Inför hennes ansikte erfor han: det är så mycket som kommer att hända mig och det är så mycket som jag kommer att utföra, här och nu finns ingenting som kan skydda mig från allt detta framtida, ingen bot, ingen hårdhet, ingen väloljad smidighet, inget beskt bett – jag måste leva; här och nu kunde hon inte överföra sin säkerhet, sin styrka, sin plågsamma bekännelse på honom. Men hon gav honom vänlighet, andrum, seende ro.

William Morris en visionär för vår tid

William Morris (1834–1896), engelsk radikal författare och konstnär, presenteras här av Gun Kessle som nyligen kommit ut med ett urval Morris-texter: "Konst och politik" (Gidlunds). Vi återger också en artikel som Morris första gången publicerade i tidskriften "Justice", organ för The Social Democratic Federation, 1884.

Det var inte särskilt mycket jag visste om William Morris för tio år sedan. Jag kände till hans tapetmönster och hans arbete med typografi. Men han kändes inte vidare aktuell. Dimmigt kom jag ihåg att han också varit mer än blott heminredare och konstnärlig tryckare. Preraphaeliter, socialister. När jag tänker efter kunde jag nog placera in William Morris i sitt sammanhang. Men han var rätt fjärran.

Men när jag bodde i Berlin 1975 och 1976 började jag läsa en del om just den här perioden. Jag träffade på William Morris i sammanhang med Engels. Sedan började jag också läsa William Morris själv. Då upptäckte jag med stor överraskning och en väldig glädje att här fanns en tidig marxist och konstnär som talade helt klart och tydligt just om många av de frågor som vi står inför i dag.

Han skrev så rakt och så fräsheit om frågor jag funderade på och som jag vet att många av oss funderar på. När jag läste honom såg jag

också att sådana rörelser som miljörörelsen egentligen har sina rötter just i denna marxistiska tradition från William Morris.

Då menade jag att det var viktigt att se till att dessa stycken borde göras tillgängliga nu i Sverige. Det är viktigt också för socialismens skull. Alltför många delar ut förstenade teser åt folk som undrar över socialism. Här kom William Morris med marxismens bröd. Han skrev tydligt och varmt som Mao Tse-tung. Morris arbetade i den marxistiska tradition som menade att socialismen är till för människans skull och att den värld vi ska bygga inte byggs för att passa statistisk årsbok.

"En fabrik sådan den kunde vara" är ett resonemang om framtiden. Det är ett resonemang som inte förlorat i betydelse under de 93 år som gått sedan det skrevs. Jag menar att det är för den här sortens framtid som vi har arbetat allt sedan dess och kommer att få arbeta länge än.

Gun Kessle

William Morris: En fabrik sådan den kunde vara

Man förebrår ofta oss socialister för att vi inte i detalj beskriver det tillstånd som skulle följa på störtandet av det system med misshushållning och krig som stundom bevärdigas med titeln kapitalets och arbetets harmoniska förening. Många värderade människor säger: "Vi medger att det nuvarande systemet har fått ogynnsamma följder, men det är åtminstone ett system. Ni borde kunna ge oss en bestämd föreställning om följderna av den rekonstruktion som ni kallar socialism."

Till detta svarar socialister – och med rätta – att vi inte har satt oss före att bygga upp ett system för att tillfredsställa vår egen smak, inte heller försöker vi mekaniskt pådyvla världen ett sådant system, utan vi gör vår insats för att få till stånd en historisk utveckling som skulle äga rum vår hjälp förutan men som ändå tvingar oss att hjälpa till. Under dessa omständigheter vore det fåfängt att planera livets enskildheter under betingelser så helt olika dem vi fötts in i och vuxit upp med. De människor som har turen att födas i ett samhälle befriat från det förtryck som krossar oss, kommer att ta sig an dessa enskildheter, och säkert kommer de att vara mer, och inte mindre, förtusende och föruntiga, än vi är. Ändå förefaller det klart att de ekonomiska förändringar som är på väg, måste åtföljas av en motsvarande utveckling av människors strävan, och med vetskap om denna process kan vi inte hejda vår fantasi när den målar upp för oss det på en gång lyckliga och rättframma liv som vi vet att den sociala revolutionen kommer att göra tillgängligt för alla människor.

Naturligvis kommer de bilder som tecknas på detta sätt att variera med framställarens inställning, men jag har redan i *Justice* försökt visa att en sund och icke-dominerande

individualitet kommer att gynnas och inte utplånas av socialismen. Därför skall jag nu som konstnär och hantverkare våga mig på att något utveckla vad jag i *Justice*, 12 april 1884, antydde om villkoren för tillfredsställande arbete den dag vi kommer att arbeta för vårt uppehälle och vår glädje och inte för profit.

Vår fabrik ligger alltså på en vacker plats – och detta innebär ingen svårighet när det, som jag tidigare sagt, inte längre är nödvändigt att fösa ihop människor eländiga, försmäktande horder för profitens skull – ty hela landet är i sig självt vackert eller kan göras vackert med mycket liten möda och omtänksamhet. Därnäst kommer vår fabrik att ligga bland trädgårdar, lika vackra (frånsett klimatet) som Alkinoos', eftersom det inte finns någon anledning att snåla med mark då jordrätten hör till de förgångna. Arbete med trädgårdarna kommer sannolikt att ske enbart på frivillighetens väg – man kan ju knappast föreställa sig den dag då inte 75 av 100 personer med förtjusning skulle ägna sig åt den angenämaste och mest oskyldiga av alla selsättningar – och arbetarna vill säkert ha avkoppling i det fria efter sitt arbete i fabriken. Fortfarande lär arbetarna vid Nottinghamshams fabriker kunna ge yrkesträdgårdsmästarna många goda råd trots sitt underläge som invånare i en stor industristad. Fantasin vill nästan skena i väg meden vid den vackra och tilltalande bild man ser framför sig när man tänker sig hur folk kommer att arbeta i sakkunnigt skötta, kooperativa trädgårdar för skönhetsens skull – en skönhet som ingalunda utesluter odling av nyttoväxter för livets uppehälle.

Omöjligt, hör jag en antisocialist säga. Min vän, kom ihåg att de flesta fabriker i dag

underhåller stora och vackra trädgårdar och inte sällan många hektar av parker och skogar med vederbörliga tillbehör i form av högt avlönade skotska yrkesträdgårdsmästare, skogvaktare, förvaltare, jaktvårdare m m. och alltsammans skött på det mest slösaktiga sätt som tänkas kan. Det är *bara* det att dessa trädgårdar etc ligger två-tre mil från fabriken – för att undvika röken – och underhålls för en enda medlem av fabriken, nämligen den passiva delägaren, som genom att organisera arbete (för egen vinning) i själva verket kan fördubbla sin andel, i vilket fall han får motta en löjligt proportionerlig extra betalning.

På tal om trädgårdsodlingen säger det sig självt att vår fabrik inte får lämna ifrån sig något smutsigt avfall, inte lorta ner vattnet, inte förgifta luften med rök. Jag behöver inte säga mer på denna punkt eftersom detta vore lätt nog att åstadkomma oavsett "profiten".

Därnäst måste jag be att få säga något om själva byggnaderna eftersom man vanligtvis antar att de med nödvändighet måste vara fula, och förvissa är de för närvarande nästan alltid rena mar-drömmar. Jag måste dock hävda att det inte alls är nödvändigt att göra dem fula. Nej, det skulle inte alls vara särskilt svårt att göra dem vackra, ty vacker är varje byggnad som på rätt sätt tjänar sitt syfte, om man är frikostig med material och om konstruktören och byg-gare arbetar med glädje. Som det nu är, kan de nämnda mardrömsbyggnaderna verkligen sägas vara typiska för den verksamhet de har uppförts för. Se hurudana de är: tempel för överbefolkning, förfalskning, orimligt arbete, oro. Det är inte svårt att föreställa sig våra fabriksbyggnader eftersom deras yttre visar vad de har byggts för: rimligt och lätt arbete, för varje steg uppmuntrat av hopp och glädje. Kort sagt kommer våra byggnader att vara vackra i sin egen enkla skönhet som verkstä-der utan att vara grant utstyrda med narrak-tighet, som vissa av dem är nu utan att ändå kunna dölja sin anskrämlighet. Dessutom kommer vår fabrik att utöver verkstäderna också behöva andra byggnader som kan vara rikare utsmyckade, nämligen matsal, biblio-

tek, skola, plats för studier av olika slag m. Om vi vill, kan jag inte inse varför vi inte skulle försöka efterlikna medeltidens munkar och hantverkare då vi dekorerar dessa byg-gnader, varför vi skulle vara lika sjaskiga och futtiga då vi bygger för vår vila, vår glädje och vårt kunskapsöskande som vi kanske är sjaskiga då vi bygger för det sjaskiga liv vi nu tvingas leva.

Om någon betvivlar att det är möjligt att skaffa dessa vackra byggnader därför att de blir för dyra, så låt mig än en gång påminna er om att varenda stor fabrik i dag underhåller ett palats (ofta mer än ett) mitt i en sådan dyrbar trädgård och park som jag tidigare har nämnt – utom räckhåll för röken – och att detta palats, fullproppat med alla möjliga dyrbarheter, är till för en enda medlem av fabriken, den passiva delägaren – denna nyt-tiga varelse! Det är visserligen sant att detta palats med allt vad det innehåller är avsky-värt fult, men dess fulhet ingår bara som en del av det råa slöseri i profitmångleriets sys-tem som motarbetar kultur och förfining hos arbetarna och därför inte kan uppvisa någon konst, inte ens för alla sina pengar.

Vi har alltså nått till den framtida fabriakens yttre och funnit att det inte skämmer världens skönhet, snarare bidrar till den. Jag skall för-söka ge er en bild av hur arbete tillgår där.

Vi har på föregående sidor försökt att genom nutiden skåda in i framtiden, och vi ser då en fabrik sådan den kunde vara, och har kommit så långt som till omgivningarna och fabriakens yttre. Men det verkliga industripalatsets yttre kan förverkli-gas naturligt och utan förkonstling endast om det arbete som utförs innanför väggarna är på alla sätt förnuftigt och anpassat till männi-skan. Enbart en nyck hos en rik fabriksägare med filantropiska känslor kan enligt min me-ning inte göra en enda fabrik varaktigt triv-sam och angenäm för dem som arbetar i den. Agaren kommer att dö eller måste tvångssä-lja, eller hans arvtagare blir fattigare eller mer helhjärtad i sinhängivenhet för profiten, och därmed kommer all skönhet och ordning att

försvinna ur den kortlivade drömmen. Till och med den yttre skönheten hos ett industri-komplex måste vara samhällets verk och inte ett verk av en enskild individ.

Vad beräffrar arbetet, kommer det först av allt att vara nyttigt och därför hedervärt och hedrat. Ingen kommer nämligen att frestas tillverka enbart onyttiga leksaker, då det ju inte längre finns rika människor som bryr sin hjärna med att försöka finna nya sätt att för-bruka sitt överflöd på pengar, och följaktligen inte heller "arbetsorganisatörer" som för profitens skull blir kopplare åt föremedrande dräpskaper och förspiller sin intelligens och sin energi på att fundera ut penningfällor i form av grannlåt som de själva innerligt föraktar. Inte heller kommer det att tillverkas billigt skräp då det ju inte längre finns miljontals fattiga och alltså inte heller någon marknad för varor som ingen skulle välja utan att vara tvingad till det. Alla kommer att ha råd att kosta på sig goda varor. De kommer också, vilket skall visas längre fram, att ha tillräcklig varukunskap för att avvisa vad som inte är förstklassigt. Enkla och torftiga varor kan fö-rekomma under svåra perioder och under särskilda omständigheter, men de kommer öppet att ge sig ut för vad de är. Förfälsk-ningar kommer att vara okända.

Vidare kommer maskiner av de mest snill-rika och bäst beprövade slag att användas då så är nödvändigt, men endast för att spara på mänsklig arbetskraft. I det välordnade sam-hället vi tänker oss skulle de inte heller kunna användas i något annat syfte. Då profiten är död, skulle ju ingen frestas att stapla varor på hög, vilkas uppenbara värde som *bruks*artik-lar, deras vedertagna värde som sådan, inte grundas på människors behov av eller rimliga önskan om att äga dem utan på konstlade vanor som påtvingats allmänheten av kapita-listernas krav på ny och ständigt ny profit. Dessa ting har inget verkligt värde som bruksföremål, och deras konventionella (låt oss säga fingerade) nyttovärde har uppstått ur deras värde som utbytesartiklar för vinnings-skull i ett samhälle som bygger på profitin-tressen.

När alltså tillverkningen av världlösa varor, aningen det nu är skadliga lyxvaror för de rika eller vanhed-rande surrogat för de fattiga, har upphört och vi fortfarande har de maskiner som tidigare använts av vinningslystnad men som nu en-dast används för att spara mänsklig arbets-kraft, följer av detta att det blir mycket mind-re arbete för envar, desto mindre som vi också kommer att göra oss av med alla dem som inte arbetar och alla dem som är strängt upptagna med att göra ingenting. Arbetstiden för var och en av fabriakens medlemmar kommer alltså att bli mycket kort – för att inte ta till för lite: ungefär fyra timmar om dagen. Därefter bör de tillåtas en konstnär – dvs en person vars alldagliga arbete är till glädje och inte ett slaveri – att hoppas att inte allt arbete i en fabrik, inte ens de fyra timmarnas nöd-vändiga arbete, enbart går åt för att sköta maskinerna. Det följer av det som ovan sagts, nämligen att maskinerna skall användas för att spara arbetskraft, att det inte får före-komma något arbete som förvandlar männi-skorna till maskiner. Därför kommer åtmins-tone vissa delar av arbete – det nödvändiga och i själva verket obligatoriska arbete, me-nar jag – att vara trivsamt. Att sköta maski-nerna kräver inte någon lång utbildningstid, och därför bör ingen sättas till att springa fram och tillbaka efter en maskin varje dag under hela sin arbetstid trots att den är så kort. Det attraktiva arbetet i vår fabrik, det som är roligt i sig, skulle vara av konstnärlig art. Följaktligen upphör allt slavarbete under ett sådant system, ty allt det arbete som är betungande i fabriken, kommer man att skif-tas om att utföra, och då det på detta vis fördelas, upphör det att bli en börda. Det blir i själva verket ett slags vila från det mera spännande eller konstnärliga arbetet.

På detta sätt kommer man alltså att ta ud-ess socialisering av arbetet, som borde ha varit till välsignelse för samhället, förvandlats till en förbannelse i och med att vissa indivi-der har tillskansat sig arbetets produkter för att med deras hjälp vinna den mycket tvivel-

aktiga fördelen att leva sitt liv i en speciell lyx, ofta enbart i sysslöshet. Följden härvar har massan av arbetarna blivit att fruktansvärt slaveri, där de långa arbetsdagarna, den ständigt ökade påfrestningen under den arbetstid och själva arbetets totala frånstötande natur har utgjort det största onda.

Det återstår för mig att framställa mina mest optimistiska förhoppningar om hur människor kan samlas i sådana sociala enheter, som välordnade fabriker utgör, för att öka den allmänna livsglädjen och höja sin materiella och intellektuella nivå, för att kort sagt skapa det liv – rikt på händelser och omväxling men fritt från påfrestningen av enbart lågsinnade bekymmer – som individualisten fängigt babblar om men som socialisten direkt syftar till och en dag kommer att uppnå.

I ett välordnat samhälle där människor arbetade för sitt uppehälle och inte för någon annans profit, skulle en fabrik inte bara ha tilltalande omgivningar och vacker arkitektur, utan till och med det nödvändiga grovarbetet skulle vara så ordnat att det varken vore betungande i sig självt eller långvarigt för den enskilde arbetaren. Organisationen av en sådan fabrik, dvs av den grupp människor som arbetar i harmonisk samverkan för att uppnå ett nyttigt syfte, skulle som sådan erbjuda möjligheter att öka livsglädjen.

Till att börja med skulle en sådan fabrik säkert bli ett utbildningscentrum. Alla barn som tycktes utveckla anlag för fabrikens speciella verksamhet, skulle gradvis och utan möda vid sidan av de bokliga studierna föras in i en teknisk undervisning vars slutmål vore en grundlig lärlingstid i yrket. Eftersom man tagit hänsyn till varje enskilt barns håg vid valet av undervisning och yrke, ligger det nära tillhands att vänta sig att de som har fått denna utbildning, ivrigt kommer att se fram emot den tid då de får arbeta med att tillverka verkligt nyttiga produkter. Ett barn vars manuella färdigheter har utvecklats utan oömlig tvång, jämsides med dess intellektuella anlag, kommer

striella grupper både kunna tillhandahålla utbildning för de egna arbetarna och bidra till utbildningen av medborgarna utanför fabriken, men dessutom kommer den som något självklart att lätt kunna anordna mera vilisamma nöjen, eftersom den har rikligt med byggnader till sitt förfogande: bibliotek, skolsalar, matsal o d. Sällskapliga tillställningar och musikalisk eller dramatisk underhållning kommer uppenbarligen lätt att kunna ordnas under sådana omständigheter.

Annu ett – och ett mera allvarligt – nöje måste jag nämna, ett nöje som för närvarande är okänt för arbetaren, och som till och med de klasser som lever i bekvämlighet och sysslöshet känner endast i en sorglig korrumperad och förnedrad form – jag menar utövandet av de sköna konsterna. Människor som lever under de ovannämnda livsbetingelserna, som har en manuell färdighet, teknisk och allmän bildning och fritid nog för att utnyttja dessa fördelar, kommer alldeles säkert att utveckla en kärlek till konsten, dvs en känsla för skönhet och ett intresse för livet, som i det långa loppet måste stimulera dem till att själva vilja ägna sig åt konstnärligt skapande, och glädjen över att få tillfredsställa denna önskan är den högsta av alla.

Jag har från början utgått från att vår grupp för samhällsarbete sysselsätter sig med att tillverka vad vi kroppsligen behöver, men vi har sett att detta arbete bara kräver en liten del av arbetarnas tid. Jag har förutsatt att en del kommer att utnyttja sin fritid – utöver rent kroppslig vila och rekreation – åt fulländning av sin yrkesskicklighet eller forskning rörande yrkets principer. Några kommer att nöja sig med detta, medan andra kommer att ägna sig åt studier av mera allmänna kunskaper. Äter andra – och jag tror de flesta – skulle emellertid känna sig manade att skapa skönhet och finna tillfälle till detta medan de höll på med sin fastställda kvot av nödvändigt arbete för den gemensamma nyttan. De skulle *roa sig* med att dekorera de produkter de tillverkade och skulle kvantitativt och kvalitativt begränsas i detta arbete endast av konstnärligt arbe-

te som verkligen lämpade sig för ifrågasvarande produkter. För att tillbakavisa tänkbara invändningar måste jag påpeka att det inte skulle föreligga någon risk för att detta dekorativa arbete skulle förfalla till rent dilettantisk smörja av det slag som nu påtvingas världen av damer och herrar som söker en tillflykt från tråkigheten, ty våra arbetare kommer att vara grundligt utbildade i sitt yrke och väl medvetna om vad ett välgjort arbete och en äkta (inte kommersiell) utsmyckning innebär. Och eftersom deras publik också utgörs av arbetare, var och en på sitt område, kommer den att ha väl reda på vad ett gott arbete är. Våra arbetare kommer därför att utföra sitt konstnärliga arbete med stor självkritik. De kommer också att vara utsatta för skarp kritik från arbetskamraternas sida och från en publik sammansatt av andra intelligenta arbetare.

Då skönhet fogas till det nödvändiga dagliga arbetet, kommer de flesta människor att finna utlopp för sina konstnärliga strävanden. Vår utåt vackra fabrik kommer inte heller inom väggarna att se ut som rena fångelser eller arbetsinrättningen. Arkitekten kommer att tåga in i fabriken i form av sådana utsmyckningar som lämpar sig för de speciella omständigheterna. Jag kan inte heller inse varför inte de högsta och mest intellektuella konsterna, målning, skulptur od, skulle pryda ett sant industripalats. Människor som lever ett rättframt och förnuftigt liv skulle inte ha någon svårighet att avstå från att överdriva både sådana och andra utsmyckningsformer. Här skulle man alltså ha tillfälle att dra nytta av arbetarnas speciella talanger, framför allt i sådana fall då det nödvändiga dagliga arbetet ger få möjligheter till konstnärlig verksamhet.

Förutom tillverkningen av produkter som är nyttiga för samhället skulle vår socialistiska fabrik sålunda ge sina arbetare korta arbetsdagar som inte vore betungande, och dessutom utbildning under barndomen och ungdomen, riktigt arbete och roande avkoppling, mera vila under fritiden och dessutom skönhet i omgivningen och tillfälle att själva skapa skönhet, vilket människor med fritid,

utbildning och ett yrke säkert kommer att utnyttja.

Ingen kan säga att detta inte är önskvärt för arbetarna, men vi socialister strävar efter att få det att te sig inte bara önskvärt utan nödvändigt, väl medvetna om att detta är omöjligt att uppnå under det nuvarande samhälls systemet – och varför? Därför att vi inte kan kosta på oss den tid, det besvär och det tänkande som krävs för att uppnå det. Återigen – varför kan vi inte det? *Därför att vi befinner oss i krig*, klass mot klass, man mot man. All

vår tid går åt för detta. Vi tvingas att sysselsätta oss själva inte med fredens konst utan med krigets konst, som kort sagt sammanfaller med bedrägeri och förtryck. Under sådana livsvillkor kan arbetet bara bli till en fruktansvärd börda, förnedrande för arbetarna och än mer förnedrande för dem som lever på deras arbete.

Detta är det system vi försöker störta och ersätta med ett annat, där arbetet inte längre utgör en börda.

Översättning:

Maj och Paul Frisch

HERE BEGIN POEMS BY THE
WAY. WRITTEN BY WILLIAM
MORRIS. AND FIRST IS THE
POEM CALLED FROM THE UP,
LAND TO THE SEA.

HALL WE
WAKE ONE
MORN OF
SPRING,
GLAD AT
HEART OF
EVERY
THING,
YET PEN-
SIVE WITH

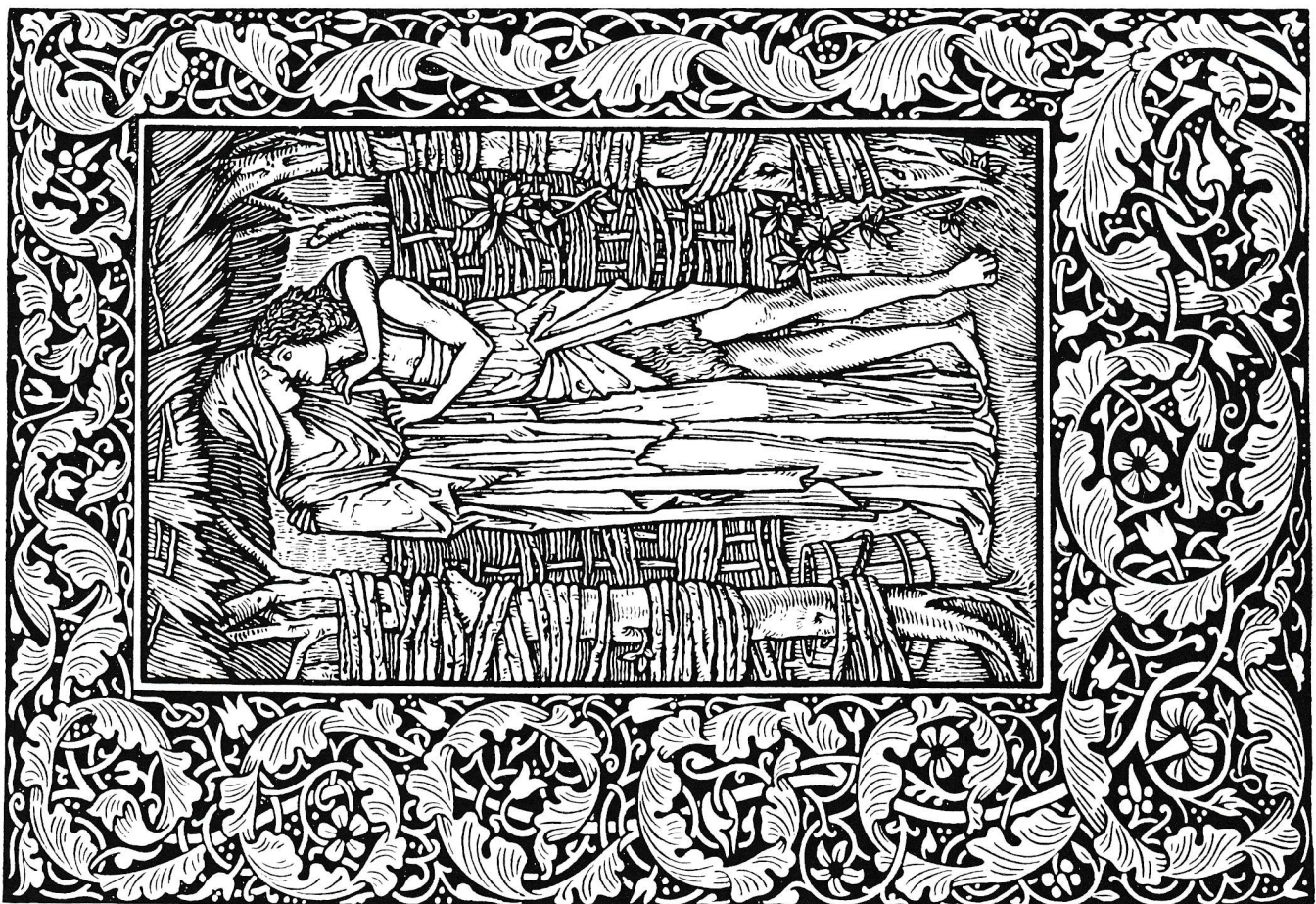
THE THOUGHT OF EVE?

Then the white house shall we leave,
Pass the wind-flowers and the bays,
Through the garth, and go our ways,
Wandering down among the meads
Till our very joyance needs
Rest at last; till we shall come
To that Sun-god's lonely home,
Lonely on the hill-side grey,
Whence the sheep have gone away;
Lonely till the feast-time is,
When with prayer and praise of bliss,
Thither comes the country side.

Dikt och boksida av William Morris ur hans diktsamling "Poems by the Way", Kelmscott Press, 1891. Stilsatsen är också utformad av honom och heter Golden. Den gjöts för Kelmscott Press, Morris eget förlag.

Innan Morris utarbetade denna stil, studerade han den venetianske tryckaren Nicolas Jenson's Antikva i dennes Plinius-utgåva från 1476. Denna Antikva hade egenskaper som Morris byggde vidare på. Den var enkel utan onödiga utsirningar, fast i linjen utan att plösligt svälla ut eller smälta av, och bokstäverna var inte sammantryckta på bredden som de flesta senare stilsorter blivit på grund av kommersiella skäl.

Den ornamentala ramen kring denna boksida har kommit till just för att framhäva textens särskilda lyskraft.

Titelsida till den romantiska berättelsen "Syr Percyvelle of Gales" av William Morris.
Figurerna är ritade av Edward Burne-Jones. Kelmscott Press, 1895.

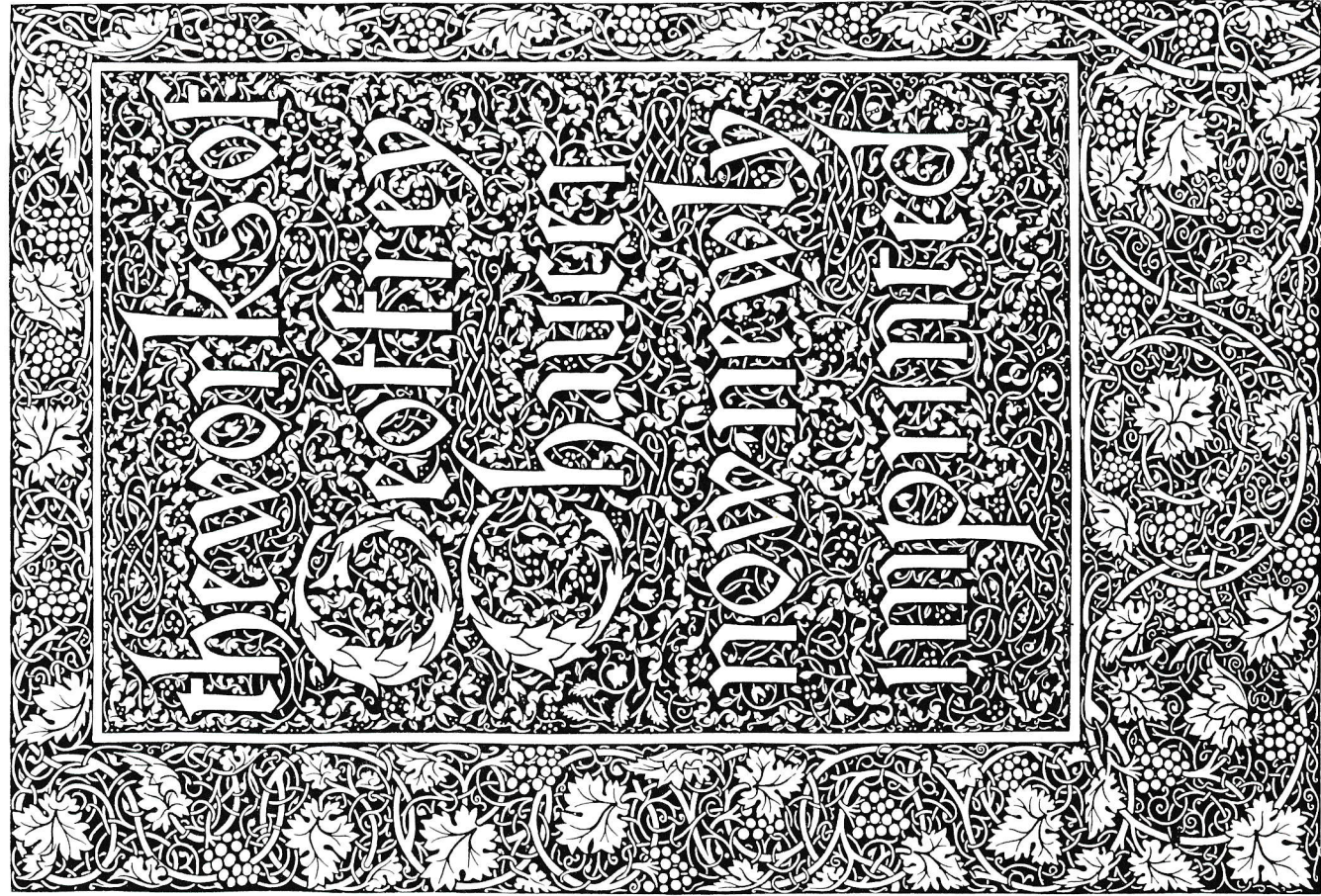
HERE BYGYNNES THE RO-
MANCE OFF SYR PERECYVELLE
OF GALES.

Hef, lythes to me
Two wordes or
thre
Off one that was
faire and fre,
And felle in his
fichte;
His righte name
was Percyvelle,
He was fosterde

in the felle,
He dranke water of the welle,
And yitt was he wyghte!
His fadir was a noble mane,
fro the tyme that he begane,
Miche wirchippe he wane,
Whenne he was made knyghte;
In kyng Arthures haulle
Beste byluffede of alle,
Percyvelle thay gane hym calle,
Who so redis ryghte.

Ho that righte cane rede,
He was doughty of dede,
A styffe body one a stede

Början på "Syr Percyvelle of Gales". Stilsatsen heter Chaucer. Det är en frakturstil av William Morris.

Titelsida av William Morris till "The Works of Geoffrey Chaucer", Kelmscott Press, 1896.

Ett blänk av Norrland

Birger Vikström, 1921-1958, kallades för en "löftesrik lösdrivare" av Werner Aspenström strax efter debuten med "Gyllene tider" 1948. Andra epitet var "den allvarlige med gycklarmasken" (Lennart Frick) och "Den allvarsamme humoristen" (Stig Lundström). Men det fina med Vikström, menar Håkan Ågren i detta inlägg, var att han fångade ett blänk av den väldiga folkliga kultur som skapats i de norrländska skogsbygderna: den vildsinta humoristiska och fantasifulla berättartraditionen.

I våras var jag uppe i Karlsvik, ett litet brukssamhälle utanför Luleå. Där bodde jag hos Stefan Nilsson och Bodil Sandman. På kvällarna satt vi och pratade. En kväll plockade Stefan ut en liten pocketbok ur bokhyllan. Det var Birger Vikströms "De lyckliga åren". I Stefans barndomshem i en by utanför Boden, (de var 14 syskon), hade Birger Vikström bott ibland. Han var i timmersko-gen och högg tillsammans med Stefans bröder.

– "Anders med pipan" i en novell, det var min morbror.

En gång bevittnade Birger Vikström hur byskolans lärarinna befallde barnen att tacka gud för maten.

– Varför tackar ni gud för maten, sa han.

Det är ju den som har lagat den som ni ska tacka!

Lärarinnan blev arg.

De satte en jäsning med citronskivor. Efter provsmakning började Birger må illa.

– Det där citronletet va inte bra.

Men sen efter en stund:

– Men vars ha ni det där drickat.

En annan gång deltog de i en skidtävling. Birger Vikström åkte med ryggstuck. Allt som oftast stannade han och åt. Tiden och placentingen lär ha blivit därefter.

Jag är 32 år. Nio av mina skolår har jag gjort i Västerbotten. Men aldrig kan jag komma ihåg

Av Birger Vikström
Gyllene tider. Skisser och berättelser, 1948. Att vara dräng, berättelser, 1949, (nyutgåva Rabén och Sjögren 1976). *Istället för rakblad*, dikter, 1950. *Staden*, roman, 1954 (nyutgåva Rabén och Sjögren, 1974). *Dubbelkrut och hans pirater eller Det ödesdigra djungelkriget*, roman, 1956 (nyutgåva, Aurora, faksimilutgåva 1974). *13 historier*, berättelser, 1958. Urval, introduktioner och illustrationer av förf. (Nyutgåva Rabén och Sjögren 1975). *Reseledaren som försvann och andra historier*. *Den svenska människan*, avhandling med illustrationer av förf., 1959. *Bilder*, efterlämnade dikter, LT:s förlag.

1975. Med minnesporträtt av Anna Marwig Rubin.

Om Birger Vikström: (ett urval artiklar):

V Aspenström *Brev från en humorist*, DN 16/12 1972. KR Nordqvist *Om Birger Vikström*, Författarförbundets Tidskrift nr 2 1974. LÅ Augustsson *Birger Vikström* Folket i Bild/Kulturförbund nr 23 1973. *Birger Vikström*, *Humorn och solidariteten*, Våra Författare, 1974, P Meurling. *Poeterna på väg*. Utsikt 1948. K Dalenius *Författare i narkkåpa*, bl a Sundsvalls tidning 22/3 1957. L Frick *Den allvarlige med gycklarmasken*, bl a Västerbottenskuriren 28/12 1977. John Takman Vår vän Birger Vikström, Clarté 1 1959.

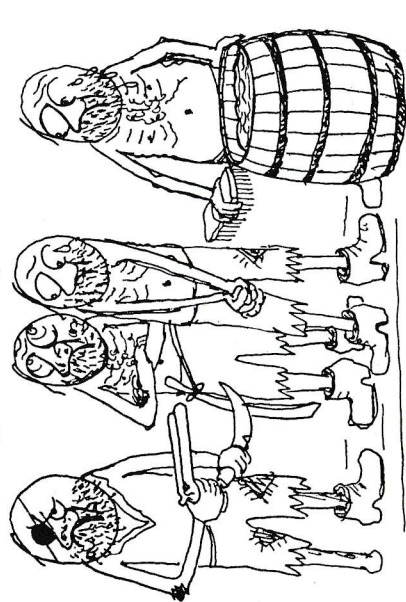
att Birger Vikström nämndes. Han hade ju ändå debuterat 1948 med "Gyllene tider". Första gången jag läste något av honom var i Folket i Bild/Kulturfrens serie "Våra författare". Sen stötte jag på honom i Karlsvik. Nu har jag läst "De lyckliga åren", berättelsen om uppväxten i Stenliden. Det Västerboten han berättar om här är det Västerboten jag själv hann se yttersta svansspetsen av i min egen barndom. En fattig, isolerad skogsby i inlandet, gårdar kring en sjö, separatortn som sjunger om morgnarna, nitiska frikyrkopredikanter, Rosenii postilla, köksklockor som måste hållas igång genom att tyngder hängdes, än i dess järnlod, än i dess sandlod. Myrslätter, utdikning.

"Trasmattor över golvet, trästolar och en särskild stol med en låda för skohö under sitsen, två kristusbilder på gavelväggen och

Bilder ur Dubbelkrut

"Änkornas sorg var obeskrivlig."

"Enligt Dubbelkrut's order måste alla piraterna tvätta sig."

de grova vitkalkade bjälkarna som bar taket; det var stugans kök, boningsrum och sängkammare ett i allt".

Till denna by kommer en sommar en tysk ingenjör, utsänd av Boliden – bolaget, för att leta efter guld i markerna. Han väcker uppståndelse ty bl a svär han på utrikiska! Denne märklige man inkvarteras hos Jonas Jonsson och bland det första han noterar är att husets klocka går fel.

"Ingenjören höll ännu sin klocka i handen. Han var tysk och han litade på sitt ur; det var av tyskt fabrikat och kunde inte gärna tänkas gå fel. Han sa därför till Jonas att det såg ut som om dennes väggklocka gick en hel timme för fort.

Men Jonas Jonsson tittade inte ens på väggklockan och gjorde ännu mindre min av att han tänkte ändra den.

– Det är vår tid, sa han bara.

Det är första gången jag sett en författare berätta om fenomenet "bondtid" och "borgarlig tid". Dvs att man ibland på landsbygden ställde fram sina klockor en timme. Så markerade man att byarna hade sin egen rytm. Man kunde inte ligga och dra sig om morgnarna som man gjorde i städerna, som borgarklassen kunde.

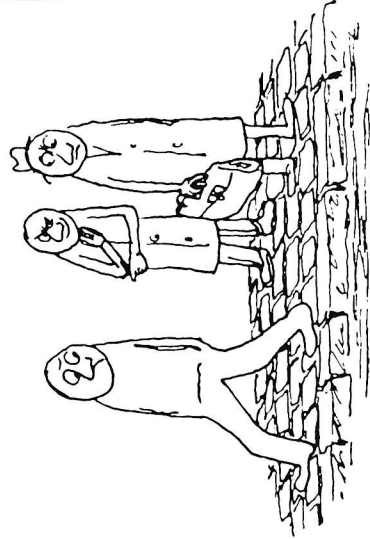
Det finns ute i skogsbyarna ett utbrett historieberättande. Det bygger på en muntlig tradition som gått i arv från generation till generation. Det har mycket litet med dasshumor eller den pittoreska bondkomiken att skaffa. Ofta utgår historierna från arbetets vardag, de slår mot överheten men gisslar också obönhörligt egna svagheter. De bygger på en vildsint humor, starka överdrifter, frisläppt fantasi och har ett språk som mejslar, borrar, säger sig in i åhöraren. Minsta kännedom om detta berättande rycker undan marken för teorier om att "folket inte har någon kultur", "folket är kulturellt fattigt" etc. Minsta kännedom om detta berättande säger oss istället att det är här kulturens verkliga bärare finns.

Litteraturen har ännu bara kunnat fånga ett blänk av denna kultur. Birger Vikström är en av de författare som bidragit. Man kan och bör diskutera hans insats. Har han kanske en alltför stark dragning till det 'udda'? Överbetonar han möjligen olikheterna mellan byborna? Kunde han – som i "De lyckliga åren" – ha vidgat ramen och tydligare belyst motsättningen bybor – skogs – gruvbolag, statsmakt å ena sidan och å andra sidan motsättningar-na byborna sinsemellan? Och på så sätt slagit fast karaktärsskillnaden i dessa båda motsättningar.

Oavsett svaren på dessa frågor menar jag ändå att en bok som "De lyckliga åren" står på rätt sida. Den ger viktig kunskap om oss själva. Den lär oss något. Ytterst är den ändå skriven med en stark kärlek till det arbetande folket, också med dess svagheter och brister.

Ibland finns det en episk klang mitt i det rapsodiska.

Se på skildringen av byskomakaren som är lika mycket bysångare som byskomakare.

Det värsta är att folk börjar märka hur det står till

Birger Vikström skrev också några dikter. De finns tryckta under samlingstiteln "Bilder" tillsammans med ett minnesporträtt av Anny Marwig Rubin. Också här finns det bilder utifrån skogsbyns och skogsproletariats perspektiv:

Jag har alltid samlat bilder

landskap skiftningar det förlutna

skogskojan skorstenens blå ständande rök

kylan järnhanden snön som svepning

ett träd som faller moln av snö

dofnen av kåda barr svett och tobak

hästen med krans av bjällror silvermusik

timmer och timmer synfält mot våren

snötyngda grenar spådbjörkars portar

det jag samlat är mitt men även andras

det finns ord som måste upprepas igen

och som sedan måste upprepas igen

det finns också handlingar som måste

upprepas

*glömskan är lockande sömn sjunka i mörker
men det finns ord som berättar om vårt
enda värde
det finns handlingar som uttrycker vårt
enda värde*

Ur berättelsen "Baracken. En berättelse från i fjol" av Birger Vikström. Ingår i "Att vara dräng".

Man har gjort försök att kränga till förhållandena, att komma dragande med tidsstudiemän och annat djävulens anhang till skogen. Det kan ju tänkas att det i en framtid kommer att vimla av sådana i varena huggning. Att ordna med stämpellockor som man har på fabrikena blir väl svårare, men nog finns de som skulle önska att det var möjligt. Eller att man åtminstone hade en sån där visselpipa, som man har på fabrikena, med vilken man kunde driva oss ur slafarna och vissla åt oss när vi av nåder hade rätt att sluta för dagen.

Lasse berättade en kväll om hur ett bolag, som han högg åt, hade fattat ett högtidligt och epokgörande beslut: det skulle tidsstuderas och rationaliseras. Precis som på fabrikena. Det var en vacker tanke som förmodligen vuxit fram i bolagets ledning. I varje fall skickade man ut en tidsstudiemän till den barack där Lasse vistades. Det var en ung man med mycken lärdom i skallen. Han hade papper och penna med sej och skulle bo i baracken några dagar under vilken tid han skulle föra protokoll över hur lång arbetstiden var per dag och hur lång tid varje arbetsprocess tog. Mannen tog sin uppgift allvarligt och ämnade väl så småningom presentera bolagsledningen ett detaljerat resultat av sitt arbete.

Hans första dag som tidsstudiemän började till synes bra. Alle man gick till skogen med tidsstudiemannen i hälarerna. Framkommen antecknade han tidpunkten för arbetets början. Sedan ställde han sej på pass vid Lasses skifte med klocka, penna och papper för att studera arbetsprocessen. Nu började emellertid svårigheterna. Det visade sej att Lasse måste

*dessa ord och handlingar måste upprepas
 detta för att vi inte alla ska gå under*
Så vitt jag vet tiger skolböckerna fortfarande om denne författare. Det är ju ett fullgott skäl för att börja läsa honom.

Håkan Ågren

fila sågen innan han kunde börja jobbet. Tidsstudiemannen väntade tålmodigt. Men när Lasse filat sågen kom han dessvärre att tänka på att han måste gå hem för att skriva ett viktigt brev.

– Anteckna i dom där papperna du har att jag gått hem, sa Lasse och gick. Det kan ju tänkas att jag kommer ut en stund sen i dag.

Tidsstudiemannen antecknade detta varpå han sökte sej över till en annan huggares skifte. Tyvärr erinrade sej denne, när han fick syn på tidskrivaren, att han glömt en grej hemma i baracken som han nödvändigt måste ha. Nästa man måste också dessvärre gå hem när tidsstudieynglingen kom. Under tiden hade Lasse, som aldrig gått ned till baracken utan vänt på halva vägen, börjat hugga på sitt skifte.

Dagen förflöt på detta sätt. Tidsstudieynglingen ilade från huggarskifte till huggarskifte med all den energi som en ung och framtästrävande sifferkarl kan ha. Men det fanns inte en enda huggare som hade verktygen i ordning eller var beredd att hugga när tidskrivaren var i närheten. Man gick hem till baracken och kom tillbaka till huggningen och gick hem igen. Yngligens papper började fyllas med anteckningar och siffror men inte direkt på sådant sätt att han kunde känna sej nöjd.

Nästa dag blev ännu mer provande för honom. Då gick huggarna inte samtidigt till skogen utan strosade iväg med en halvtimmes mellanrum. När en kom fram till huggningen gick en annan huggare hem. Det var den mest fruktansvärda oredda som någonsin varit på en huggning och mitt i denna samling av hugga-

re, som än var i skogen och än var hemma i baracken, sprang tidsstudieynglingen omkring med sina papper och antecknade och frågade om det verkligen alltid gick till på detta sätt på en huggning.

Kvällarna tillbringade han böjd över sina protokoll under förtvivlade försök att bringa ordning och reda i sina anteckningar. Långt in på nätterna satt han och räknade och mumlade långa sifferansor medan huggarna snarkade och sov de oskyldigas goda sömn.

Efter tre dagar började han tala osammanhängande och blandade ihop sina siffror och skrev nya i oändlighet utan att kunna bringa dem i samklang med varandra. Till slut reste han från baracken bärande på sina papper,

vilka inte ens en professor skulle ha kunnat fatta innebörden av. Huggarna återgick till normala förhållanden medan den energiske tidsstudiemannen avlade rapport för sina uppdragsgivare. Det sades att han talat förvirrat och att bolaget bekostat en tidsvistelse på vilohem åt honom.

Men det kan ju tänkas att man en vacker dag skaffar en tidsstudiemän åt varje huggare och en bas och pådrivare därtill. Men just nu går det nog inte eftersom det saknas arbetskraft i skogarna. Småland fick alltså sova i lugn och ro utan att behöva vakna med en stämpellockas förebrående bild framför sej. Det är lyckligt så länge det är så både för Småland och oss andra.

Replik om Bergman.

Jag misstänker, att Anders Björnsson missuppfattade Ulla-Britt Antmans och mitt samtal om Nils Ferlin en smula: ordet "akademisk" var inte avsett som ett skällsord, även om det kunde förefalla så. Det är säkert också helt riktigt, som Björnsson påpekar, att Bo Bergmans författarskap har flera sidor; och att ett ställningstagande till honom förut-

sätter, att vi ser till helheten hos hans insats. Dock anser jag, att detta är (eller åtminstone borde vara) självklart. Det får vidare förutsättas som givet, att så gott som inget eller i varje fall inte alltför många – författarskap är alltigenom enkla och entydiga. Tvärtom: en litterär insats, som kanske sträcker sig över ett helt liv, måste med nödvändighet

debatt

bli någonting oerhört komplext och sammanfattat och torde endast undantagsvis kunna redas ut i en handvändning. – Om det kunde det, så vore det inte särskilt spännande att läsa böcker! (Ett kriterium på en dålig författare – oavsett politisk ideologi – torde vara just avsaknaden av verklig komplexitet och djup; att man jämt och ständigt kör på i de gamla invanda spåren. . .)

Men av det faktum, att det inom humanistisk diskussion och vetenskap ofta är helt omöjligt att hårdra begreppen följer knappast, att vi skall avhända oss alla slags begrepp. Begreppen får emellertid här en delvis annan funktion än inom t ex naturvetenskapen, (där en häst alltid är en häst och vinkelns tredelning är en omöjlighet); när det gäller litteratur och konst och liknande objekt, så får våra olika intellektuella analysinstrument mer karaktären av redskap för en allmän "problemhyfsning". Det står därför en kamp även om dessa begrepp – en kamp som har ett socialt ursprung. Dessa begrepp kommer också egendomligt nog, att i stor utsträckning få sin sanningsshalt bestämt av just våra personliga sociala värderingar och vår allmänna filosofiska ståndpunkt, m o v vår individuella världsbild. Detta förhållande kan man naturligtvis om man så önskar bestrida, men jag anser att det är så. Att *bevisa* det är däremot mycket svårt och kanske omöjligt. Eller för att uttrycka det annorlunda: inom ramen för en marxistisk tradition och idévärld är detta påståendet en sanning, men det existerar åtskilliga andra intellektuella traditioner, vilka inte erkänner denna sanning. (Den akademiska traditionen gör det vanligen inte t ex). Anders Björnsson kan för sin del välja att tro eller inte tro på det, vilket han nu trivs bäst med.

Hur skall man förstå motsatsparet akademiskt och folkligt? (Att det skulle röra sig om "absoluta" motsatser har jag dock inte påstått). – Ja, vore problemet enbart en fråga om att ha avlagt (respektive inte avlagt) en viss examen, så skulle Björnsson ha alldeles rätt i att det vore ett på det hela taget ofruktbart och tämligen meningslöst analysinstrument. Vi skulle då rätt snabbt föras över i

myстик och så småningom vidare in i direkt farliga och reaktionära teorier. (I likhet med KFMLr, som hårdnar begreppen och därmed berövar marxism-leninismen dess inre liv och omvandlar den till en platt och steril ideologi). Man måste därför snarare förstå detta motsatspar såsom "medvetenhet om en tradition"; om ett tankemönster – socialt och historiskt betingat – inom vilket man väljer att definiera sig. (mer eller mindre överlagt och genomtänkt givetvis). Naturligtvis spelar den personliga klassstillhörigheten en stor roll för denna definition: alltså hur vi väljer att se på världen.

Man bör också hålla i minnet, att de akademiska traditionerna av hävd står de styrande ganska nära. (Vilket inte behöver innebära, att man beskyller Lars Gyllensten för att skriva på uppdrag av SAPs partistyrelse.) Jag tror även, att det är nödvändigt att man gör klart för sig, att traditioner verkligen existerar – att man lär sig se dem och inser det omöjliga i att undvika att röra sig inom en viss given tradition. Att vara "traditionslös", eller säga sig vara det, är ju strängt taget detsamma som att vara omedvetet borgerlig.

En fråga i detta sammanhang är om de akademiska traditionerna, bl a genom vissa inbärande krav på sanning och klarhet, nu har nått fram till en historisk vändpunkt? Om de från att i huvudsak eller i varje fall i mycket stor utsträckning ha varit riktade mot folkflertalets intressen (drivhus för karriärer osv) i en alltmer djupgående kapitalistisk kris faktiskt kan komma att bli en allierad med arbetarklassen och det arbetande folket? Vissa tecken pekar i den riktningen. Anders Björnssons egen ådagalagda djupa medvetenhet ("I vår tid – när kriget lurar bakom dörren igen och folkets friheter dagligen sätts på spel") kunde stå som ett exempel på en dylik omorientering. Frågan kunde väl vara värd en diskussion, och självklart är hur som helst att forskare verksamma inom olika akademiska discipliner bör stödjas så länge de arbetar seriöst och dessutom har civillikage nog att försvara även för detta samhälle olämpliga sanningar.

Per-Olov Käll

Bilder från Asien

– en presentation av konstnären Gun Kessle

Vi vill denna gång på våra bildsidor presentera ett urval av grafikerna Gun Kessles bilder från resor i Asien. De är tillkomna under åren 1958-64 och har bortsett från utställningar aldrig tidigare getts en samlad visning.

Gun Kessle är född 1926 i en jordbrukande storfamilj i Haparanda. Det var ett småjordbruk som drevs under relativt knappa förhållanden. Familjen köpte dock en och annan bok, men viktigare ur kulturell synvinkel var, att här var man van att göra allting själv. Männan lagade det som gick sönder på gården av motorer, jordbruksredskap eller husgeråd; kvinnorna arbetade med hushållet på gammalt vis och kunde stoppa täcken och väva. Längre trodde Gun att alla män kunde bygga sina egna hus, ty så var det i hennes familj!

13 år gammal flyttade hon till Stockholm. Föräldrarna var båda döda, och nu skulle hon bo hos en moster som var sömmerska och hennes man i Stockholm. Året var 1939.

Hon hade börjat i läroverket i Haparanda, och det fick hon fortsätta med i Stockholm. Men efter två år blev hon sjuk. Det konstaterades att hon hade tuberkulos, och hon kom på Söderby sanatorium endast femton år gammal.

KONSTINTRESSET VÄCKS

Sanatorierna vid denna tid var en rik kulturell miljö, ett slags folkhögskolor. Många av tidens konstnärer och författare vistades där. Gun började rita, som så många andra. Stöd

och uppmuntran fick hon av konstnärer och konstintresserade på sanatoriet, bland andra målarna Stig Åkervall och Olle Gill, konkretist.

På sanatoriet lärde hon sig att väva, knyppla, brodera och virka spets, och tänkte mest på att bli textilarbete. Men till dessa planer sa läkarna absolut nej. Textilyrket var alldeles för tungt, ansåg de. Då började hon istället att måla i olja, och sökte en gång till Konstakademien, men kom inte in. 1953 hade hon sin första utställning av gouacher, akvareller och oljemålningar, en del i stort format. Kritiken blev måttlig.

STUDIER

Vid denna tid började hon med grafiken och skar linoleumsnitt. Hon gick upp till Harald Salberg på Grafiska Skolan vid Konstakademien och frågade hur man kunde trycka dem. Salberg uppmuntrade henne sedan att söka in 1955. Hon blev antagen och fick Salberg och Jurgen von Konow till lärare. Dessa båda var mycket olika. Salbergs gedigna materialkunskap gav en stabil grund. Hon arbetade under studietiden med de flesta tekniker med undantag för litografin. Tormålen är en teknik som hon tycker har kommit skymundan. Den är svår att trycka men ger vackra

blad. Tekniken har hon använt i några motiv från Spanien och Asien.

MÖTE MED EN NY KULTUR

Tre år senare reste hon med sin man Jan Myrdal till Asien för första gången. Här var allt annorlunda. Ljuset, det färgrika folkmyllret, samt allt det nya i seder och bruk innebar en kulturchock, som gjorde det svårt att arbeta den första tiden. Men hon satte snart igång att teckna och måla gouacher och gjorde flera bildband i gouache om asiatiskt folkliv för amerikanska skolor.

1960 var de hemma igen och Gun hade en utställning med gouacher från Afghanistan som fick ganska bra kritik. Sedan bar det iväg till Kina, där Gun ritade mycket, särskilt motiv från Liu Ling by.

Hemma igen gjorde hon en hel rad linoleumsnitt efter idéteckningar hon gjort på resor i Asien. De ställde hon sedan ut och fick ganska fin kritik. Det är ett urval av dessa blad vi har valt att presentera här i Förr och Nu.

KAKEL OCH MINIATYRER

Under sina resor fick hon också tillfälle att se mycket konst och konsthantverk. På museerna såg hon persiska och indiska miniatyurer, i städerna och byarna praktfulla moskéer med handmålad kakelplattor, och i Kina tuschmåleriet och de uråldriga stenavklappningar.

Hennes arbete har utan tvekat rönt påverkan från viktiga stildrag i den asiatiska konsten. En tendens hos denna är dess utpräglade dekorativa drag. Den bygger oftare på upprepning av flera bildelement efter varandra, än på figurer samlade i en enda dramatisk komposition. Detta kan man studera i teckningarna.

De persiska och indiska miniatyrmålarna hade en lång lärotrad innan de ansågs fullärdade, och deras efterhand uppnådda skicklighet har förlänt deras målade figurer både elegans och liv, liksom ett starkt dekorativt drag. Den omgivande miljö och bakgrunden får ofta en stiliserad utformning som inte utesluter realism, ett eller två träd får beteckna en hel

skog, en klippavsats en bergskedja osv. Och om marken är översäddad med blommor tar konstnären fasta på det dekorativa i detta och placerar ut dem med regelbundna avstånd.

Gun Kessle tycks överallt på sina resor ha sett något som tilltalat hennes estetiska sinnelag och skyndat sig att teckna och måla det. Och genom att betrakta en figur utifrån dess dekorativa möjligheter lyckas hon koncentrera gestaltens form och få fram dess särdrag med enkla medel.

För betraktaren har bilderna endast vunnit på detta möte mellan två bildtraditioner. För oss kommer allt det främmande, de beslöjade kvinnorna, männen i turban och kaftan, böningshusen, djuren och de främmande sederna närmare och blir lättare att acceptera i denna form.

Detta sätt att arbeta förekommer ju å andra sidan inte enbart inom den asiatiska bildtraditionen. I modern tid har många europeiska konstnärer använt sig av det, tänk bara på Matisse och Picasso.

"Burmesiska planterar ris" har flera av de drag som jag anser typiska för dessa bilder. I teckningen av den i arbete böjda kvinnan har konstnären tagit fasta på det ornamentala. Bakgrunden har nästan mönsterkaraktär som ju är vanligt i de persiska och indiska miniatyrrerna, med sina jämnt uppställda risplanter och det regelbundna ljusblänket från det vattendränkta risfältet längre bort. Det är ett vackert blad.

"Utsikt från vår bakgård, Indien" ger en aning om det myllrande folklivet. Överallt ser vi kvinnor som bär säd, matvaror, ved eller tvätt på sina huvuden, medan männen tycks sitta fördjupade i diskussioner eller spel.

Genom att så kraftig spela ut svärten mot det vita i hela ytor utan mellantoner, lyckas hon här, liksom i de andra bladen, förmedla något av det intensiva ljus som finns på dessa breddgrader. Ett ljus som inte lämnar några skuggor och som utplånar alla tunna färger.

Några av de finaste bladen i samlingen är annars "Indien väntar" och "Nattkamrater I". Bägge skildrar förhållandena för Indiens

arbetare. Mannen i "Indien väntar" är en åldrad lantarbetare. Han sitter hopsjunken i vila, men uttrycker trots det inte resignation utan kraft. Det beror kanske på lättheten med vilken han vilar mot marken, och behagfullheten i rörelsen mot korgen som ger honom stöd. Svärten i bildens undre hälft övergår från mannen till jorden, som om den drog honom till sig och ville tala om, att det är hit han hör.

"Nattkamrater I" skildrar en nattlig vila i största enkelhet. Utsträckt på en matta under en bar himmel och insvept i en filt, söker den mänskliga varelsen värme och trygghet vid sidan av de stora djuren som vilar, fridfullt idisslande. Trots miljöns enkla torfighet, som slår betraktaren med all kraft, har bilden något av pastoral över sig.

ILLUSTRATÖR I BYGGFORUM

Som grafiker är Gun främst reseskildrare, och det var som sådan hon gjorde sina första lärospån med illustrationer i tidskriften Byggforum 1957-60. Här fick hon tillfälle att lära sig hur den tecknade bilden uppträder i tryck, att utnyttja svärten på rätt sätt, samt att se till att linjen i teckningen beskrev det den skulle göra och inte något annat!

Teckningarna i "Kulturer s korsväg", en bok om Afghanistan från 1960, visar att det var en nyttig lärotrad. Den lätt naiva och förenklade stil hon använde tidigare har nu utvecklats mot en större förmåga att komponera bilden och en renare linje i själva teckningen. I boken skildrar hon ett otal hantverk som ännu lever i Asien, och dess utövare, som mosaikläggare, tegelslagare och mattknytare. Och hon ritat gärna folklivet på marknader och framför basarföreläsningar. I andra teckningar lyckas hon ge landskapets karaktäristika i grova drag med några kraftiga streck.

I "Rapport från kinesisk by" från 1963 har hon tecknat porträtt av medlemmarna i folkkommunen i Liu Ling by. Bönderna och bondkvinnorna framträder här enkla, men var och en med sin karaktär. Teckningens stramhet och knapphet ger dem en monumen-

tal värdighet. Boken är också full av teckningar som skildrar bostäder, en skola, arbetsredskap och husgeråd. Och här finns noggrant studerade teckningar av det odlade landskapet och av bönderna i arbete.

ARBETAR SOM FOTOGRAF

Numera är Gun Kessle främst verksam som fotograf och har tillsammans med sin man färdigställt en rad fotoutställningar och fotografiska böcker. Här är dock inte platsen att beskriva fotografen, utan tecknaren och grafikern. En viktig orsak till omsvängningen från grafik till fotografi för hennes del, ligger i förhållandet att hon 1960 vägrades medlemskap i Grafiska Sällskapet. Det stängde med en gång alla möjligheter för henne att delta med sina bilder på samlingsutställningar i Sverige och utomlands och sälja grafik i någon större omfattning. Det klippte också av kontakten med grafiker i Sverige och i andra länder.

Jag hoppas att denna presentation gör vad den kan för att bryta missförhållandet, för Gun Kessle är en självständig konstnär och en stilistiskt medveten grafiker som förtjänar uppmärksamhet. I sin konst skildrar hon framförallt arbetande människor i olika länder i tredje världen, och hon har med sin grafik och sina bokillustrationer gjort mycket för att föra oss närmare de gamla kulturerna i Asien och deras inbyggare.

Annelie Jordahl

Böcker illustrerade med teckningar av Gun Kessle; samtliga med Jan Myrdal som författare:

"Kulturer s korsväg", Norstedts, Stockholm 1960
"Bortom berg och öknar", Bonnier, Stockholm 1962

"Rapport från kinesisk by", Norstedt, Stockholm 1963

"Moraliteter", Norstedts, Stockholm 1967

"Garderingar", Norstedts, Stockholm 1969

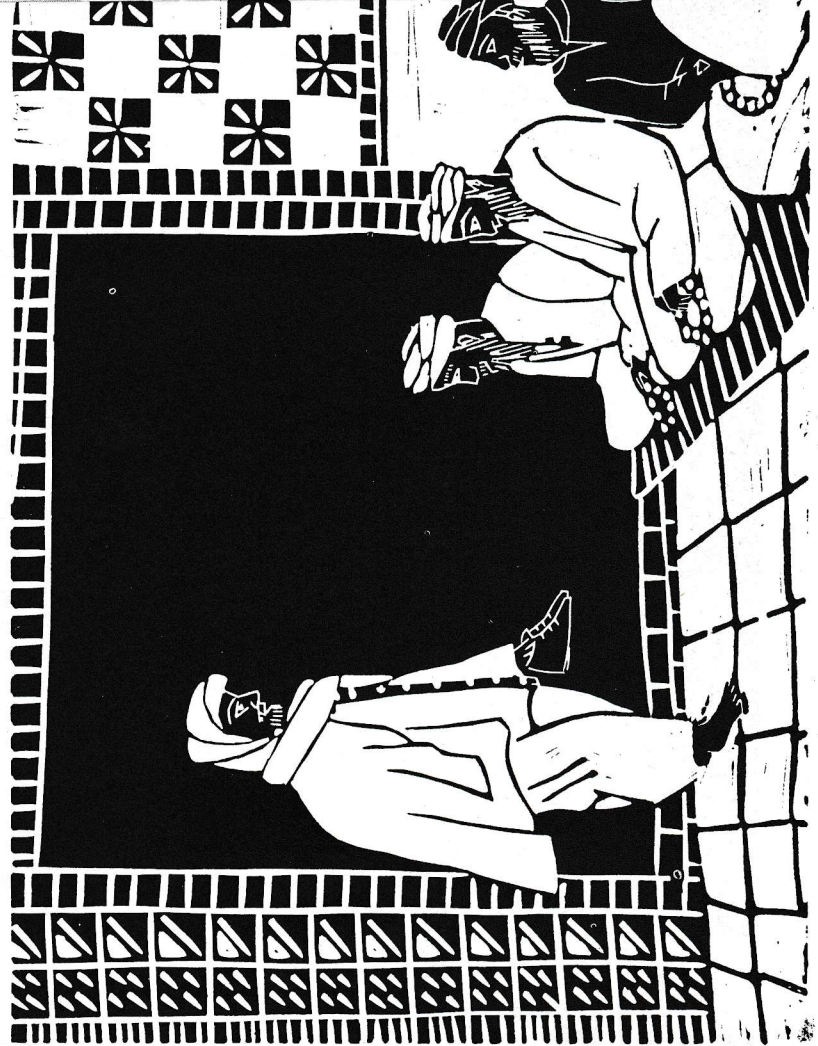
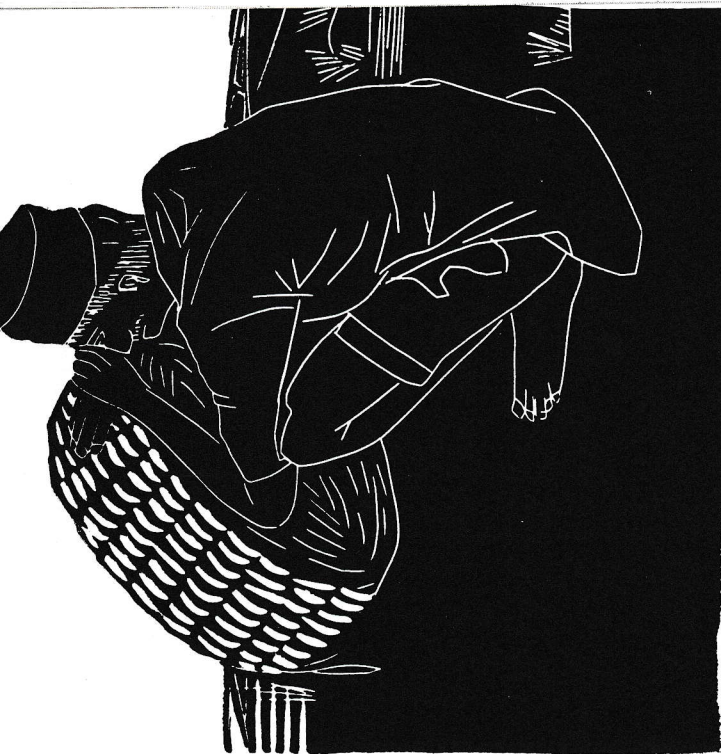
"B. Olsen löper livet ut", Norstedts, Stockholm 1972

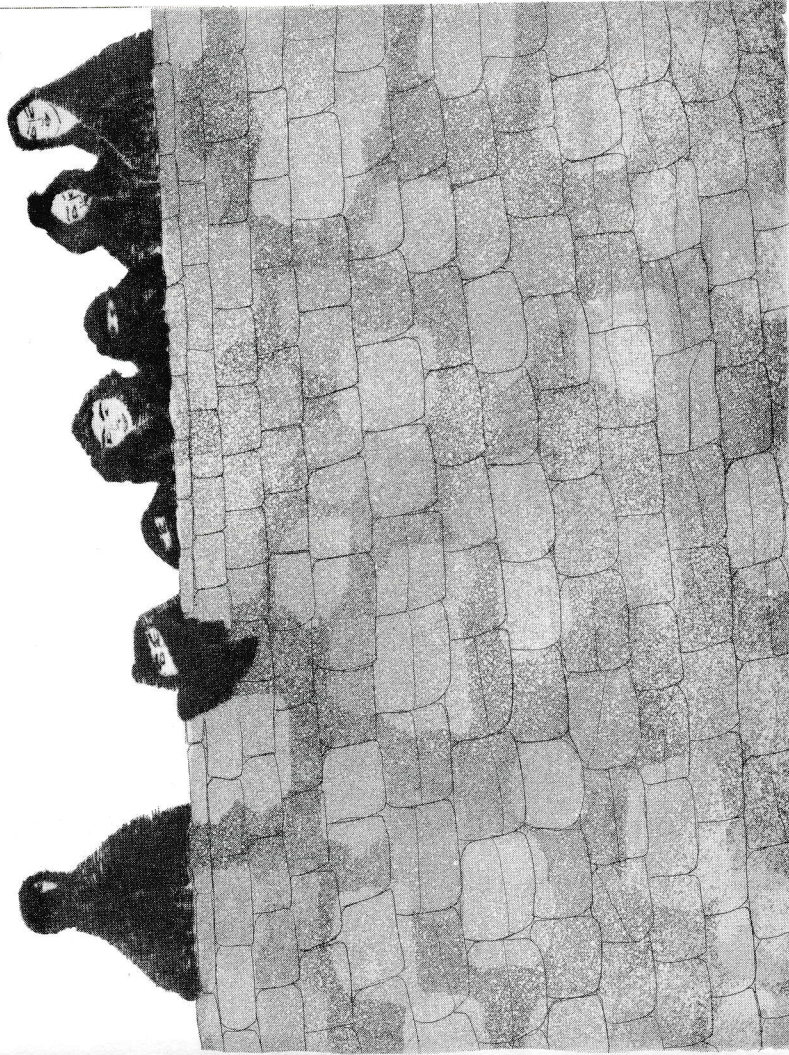
T.v.: "Burmesiska
planterar ris". Lino-
leumsnitt, 1963.

Upp till t.h.: "Indien
väntar". Lino-
leumsnitt, 1963.

Nedan:

"I porten till helgon-
graven". Lino-
leumsnitt, 1963.

T.v: "Utsikt från vår bakgård, Indien", Linoleumsnitt, 1964.

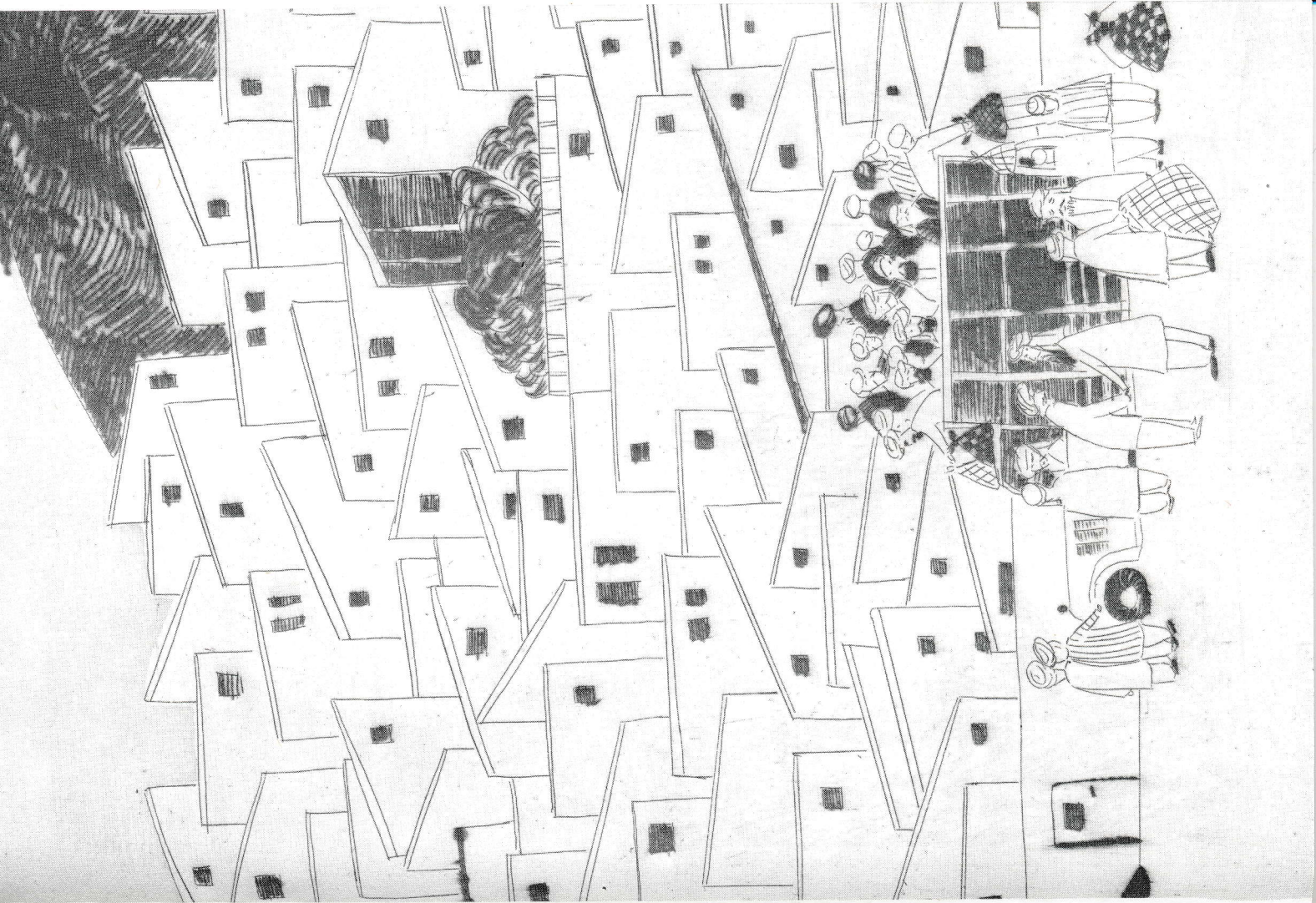
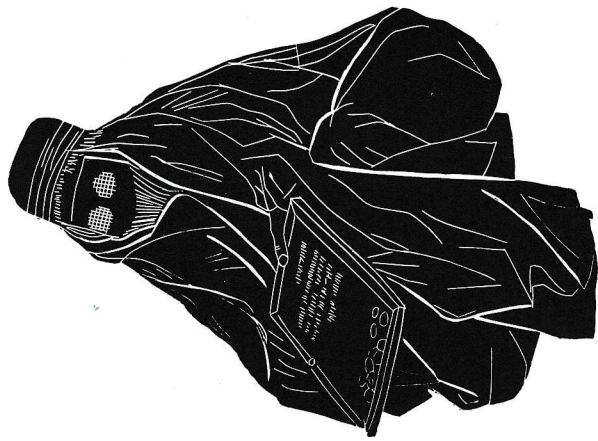
Ovan: "Nyfikna på mur", Etsning, akvatint, torrål, 1961.

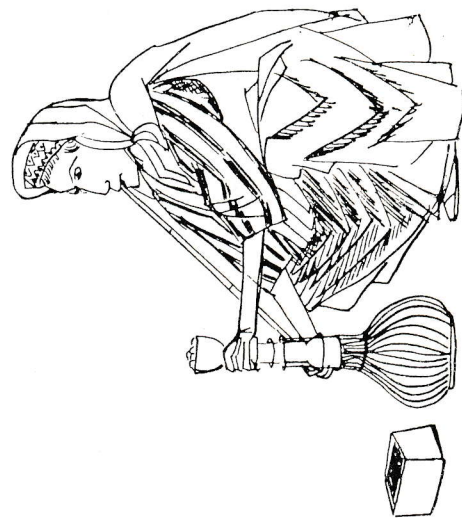
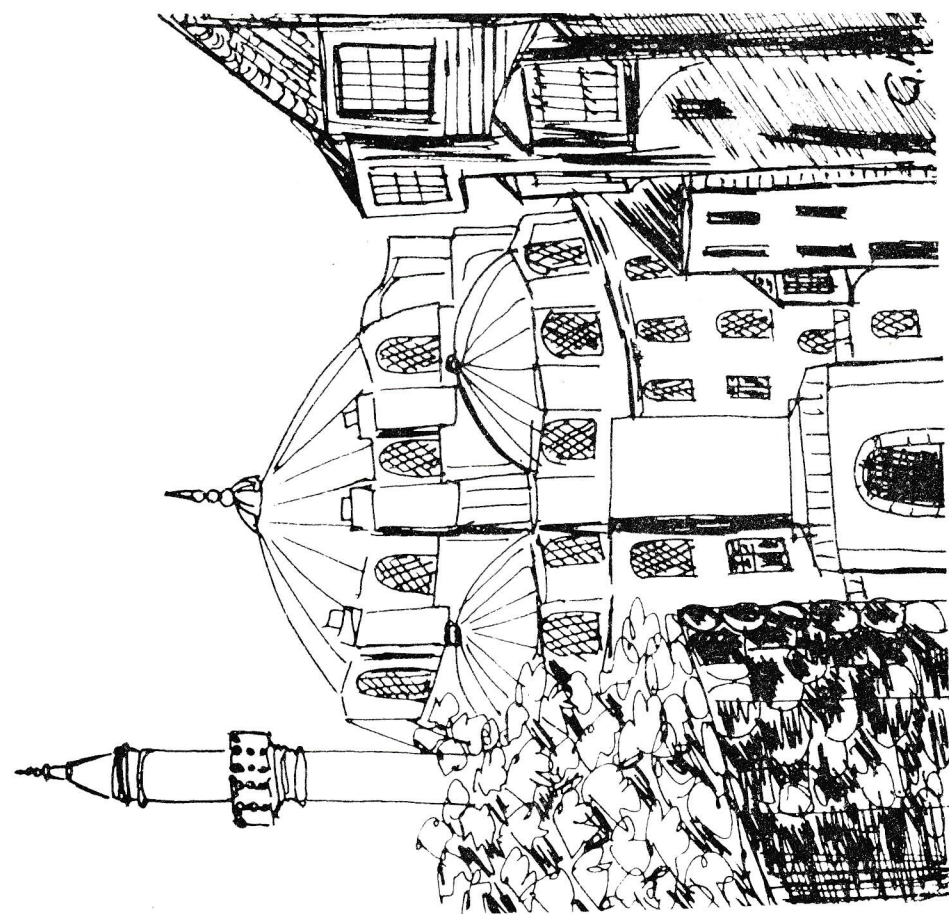
T.h: "Nattkamrater I", Linoleumsnitt, 1963.

T.h.: "Mohammedansk tiggarkvinn"
". Linoleumsnitt 1963.

Nedan: "Nomadkvinnor, Afghanistan"
". Linoleumsnitt 1964.

Motstående sida: Detalj i naturlig
storlek ur "Gamla staden, Kabul".
Etsning, torrnl, akvatint 1961.

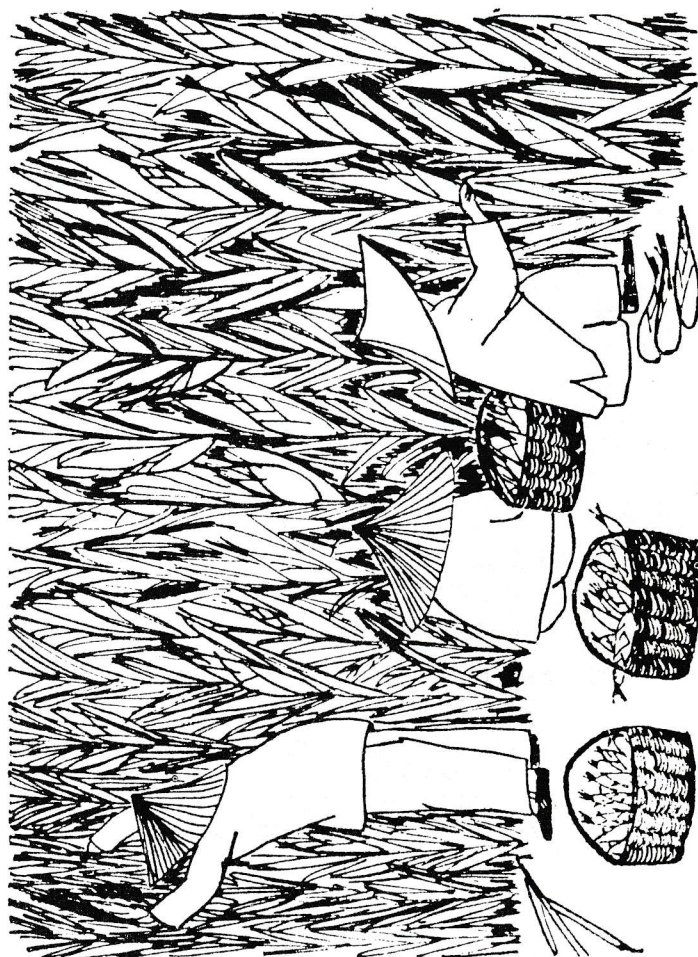
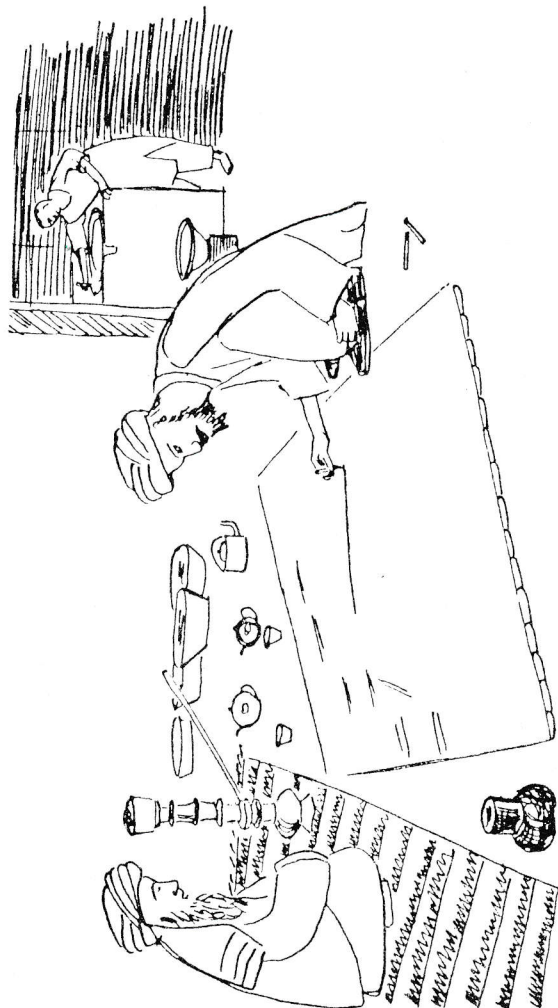

Ovan t.v.: Från restaurering-
en av fredagsmoskén i He-
rat. Mosaikläggare i arbete.
Ill till "Kulturens korsväg".

Nedan t.v.: Plockning av
majscolvar. Ill. till "Rapport
från kinesisk by".

Ovan: "Istanbul". Ill. i
Byggforum 6/58 till artikeln
"Den nya byn den levande
gatan" av Jan Myrdal.

T.h.: Vattenpiprökande
man. Ill. till "Kulturens
korsväg".

Agitatorn som skrev historia

Fabian Månsson, 1872-1932, var en av arbetarrörelsens "mest egenartade och storslagna personligheter" enligt Zeth Höglund i *Folket i Bilds antologi "Banerförare"* 1950. Ty han var inte bara en osedvanligt kraftfull agitator och politisk stenröjare, han ägnade sig också med stor energi – och framgång – åt historiskt forskningsarbete.

Vetenskapsmannen Fabian Månsson är dock mindre känd än agitatorn, även om hans historiska arbete omfattar fem rejäla volymer. Per Nyström berättar här om dessa banbrytande verk.

I

Fabian Månssons första rent historiska arbete hade namn efter slottet vid Stäket, Uppsala biskoparnas tvingborg Sancte Eriks gård som efter ett riksmötesbeslut 1517 lades i grus av Sten Sture d y:s bondehär.

Då det utkom, var det ägnat att förvåna, att författaren i sina studier beträtt ett av den storsvenska historietraditionens centrala områden, Sturarnas och Gustav Vasas tidsålder. Redan det att en politiker och icke-fackman skrev historia var en sällsamhet för svenska förhållanden. I England, där historieforskning och historieskrivning inte i samma utsträckning som hos oss bedrivits blott av uni-

versitetens fackmän, skulle det måhända icke ha förefallit så säreget. Politiken är ingen dålig förberedelse för en historiker, ja, den kanske rentav är en nödvändig förberedelse för en historiker. Historia är det förlutnas politik, och en historieskrivare, som själv aldrig sysslat med politik måste ha vissa blottor i sin sakkunskap, han må vara aldrig så bevandrad i arkiven och litteraturen. Den store engelske historikern Thomas Macalay skrev om två engelska politiker, som visade sig ha efterlämnat historiska arbeten, James Fox och James Mackintosh:

"De var eminent kvalificerade att skriva historia: de hade talat historia, handlat historia, levt historia. Det politiska

ödets växlingar, opinionens ebb och flod, den dolda mekanism, som dirigerar partierna, allt detta hade ständigt varit föremål för deras reflexion och för deras dagliga samtal."

Det samma kan sägas om Fabian Månsson. En person, som själv varit med om att skapa ideologier, program och politiska handlingslinjer och arbetat för deras omsättande i verkligheten och till vars dagliga gärning det hört att granska motståndarens förkunnelser och genom kritik av dessa visa upp, vilka intressen de draperat, kommer även som historiker att ha ett skarpt öga för ideologiernas roll. Den, som själv varit med om att skapa politiska aktionsgrupper, att binda samman dessa grupper i block, att finna formuler för att gemensamt handlande för olika intressegrupper måste ha vunnit lärdomar, som är ovärderliga för en allvarligt arbetande historiker. Ty även om människornas begreppsvärld och attityder ständigt förändras, så syns dock många av deras reaktioner ha varit ganska konstanta och oföränderliga inom den tidsrymd, som vårt historiska vetande omspanner.

Men det som i detta fall framför allt var anledningen till förvåningen, var Fabian Månssons ställning i svensk politik. Han var en av arbetarrörelsens mest uppmärksammade agitatorer, och han stod på dess vänstra flygel. Han tillhörde icke dess akademiska falang; han hade varit kroppsarbetare och genom mödosamma självstudier och flitigt arbete i partikongressen utbildat sig till en skribent och författare av rang. Han var känd som en lidelsefull personlighet, som bar åskan och blixten på sina läppar. Det socialdemokratiska vänsterpartiet, till vars ledande personkrets han hörde, hade stått under starkt inflytande av de revolutionära massrörelserna i Europa under åren 1917 och 1918.

Ursprunget i det socialdemokratiska partiet, hade det efterhand orienterat sig allt närmare Lenins linje. Även om Fabian Månsson, som alltid var ett huvud för sig, inte följde dess anslutning till kommunistiska internationa-

uppgåelsen med bank- och industrisamhället inte skulle kunna genomföras blott med parlamentsbeslut utan även krävde organiserade massaktioner. Fabian Månsson tillhörde sålunda vad som allmänt betraktades som den revolutionära falangen i den svenska arbetarrörelsen.

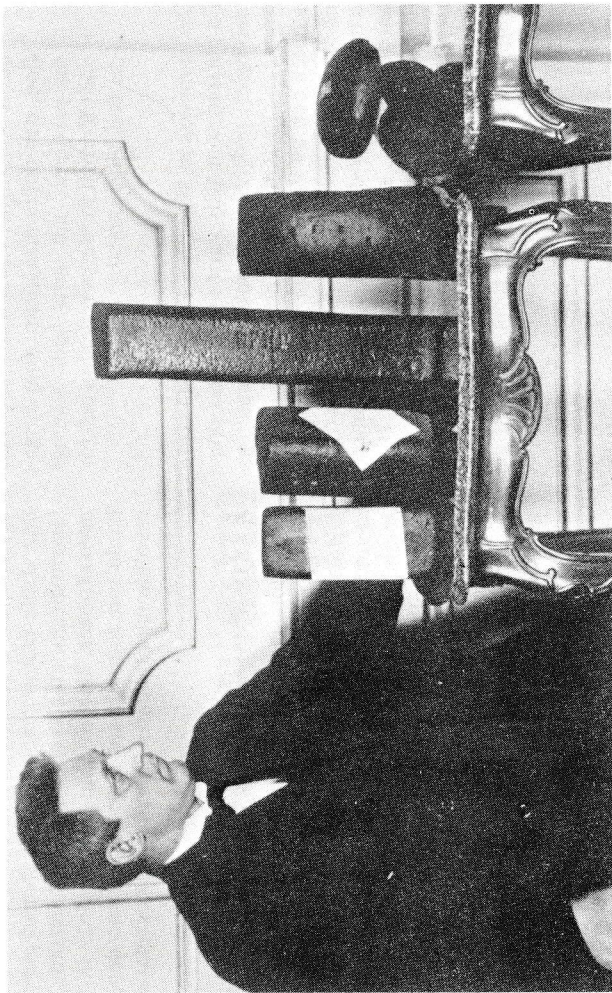
VÅLDSAMMA OMSTÖRTNINGAR

I och för sig behövde inte denna inställning hindra uppkomsten av ett intresse för svensk historia. Få folk ha genomlöpt så många våldsamma omstörtningar av statsmakten och samhällsinstitutionerna som det svenska. Nära nog alla författningsförändringar ha föregåtts av kupper, där våld förekommit eller där hotet om våld blivit utslagsgivande. De grupper, som skjutits undan, ha merendels först uppgivit sin position då våldet skymtade utanför dörren. Och de förändringar, som genomförts, har alltid starkt präglats av ideologier, som utbildats på kontinenten innan de tillämpats i de svenska urkunderna.

Så genomfördes 1520-talets omvälvningar i samhällssystemet under hotet av landsknek-tarnas och konungens väpnade makt; de principer, som fyllde Gustav Vasas manifest och statsrättsliga urkunder, importerades från de nya europeiska furstestaternas ideologarsenal. Jordadelns likvidation vid 1680 års riksdag skedde under trycket av Karl XI:s armé, och absolutismens idéer flöt från Frankrike och Danmark in i den nya författningen.

Och kuppen 1718? Utan att ta ställning till frågan om Karl XII verkligen mördades eller inte, har en nutida historiker – Erland Hjérne – formulerat sitt omdöme om situationen så: de nya makthavarna betedde sig som om ett kungamord förelegat. Gustav III:s regimförändringar var militära kupper. Hans författningar präglades av fysiokratiens doktriner, 1809 års revolution en armérevolt, och i den nya grundlagen tillämpades Montesquieus teorier i skyddande historisk förklädning. Så finns det traditionsmaterial för en revolutionär i Sveriges historia!

I den internationella statsvetenskapliga litteraturen under 1700-talet – den som skrevs

Fabian Månsson illustrerar sin motion om brödtullarna vid en riksdagsdebatt 1913.

före den franska revolutionen – framstod också på grund av sitt oroliga förflutna de engelska och svenska folken alltid som typen för hetsiga och revolutionära folk, snara till omstörtning och principiella förändringar, medan det franska folket representerade stabilitetens och disciplinens typ. De nu gängse uppfattningarna om dessa folks nationala raktärer är en skapelse av 1800-talets politiska publicister.

SVERIGE – ETT MÖNSTER

I 1800-talets av de konservativa idéerna präglade historieskrivning förvandlades den engelska och svenska nationen till mönster för den lugna organiska utvecklingen. Deras statskick och andra samhällsinstitutioner skulle ha vuxit upp på inhemsk grund genom en långsam förändring. De konservativa partierna karaktäriserade sig som bärare av den historiska utveckling.

De nya politiska idéer, som under seklets

senare hälft började föras fram i samhällsstriderna i vårt land, parlamentarism, allmän rösträtt, socialism betecknades av de konservativa som främmande element, oförenliga med det historiska arvet. Den officiella historietraditionen, som förkunnades i läroböckerna, i skolorna och från de flesta lärostolarna vid universiteten, blev sålunda en ideologi i det bestående samhällets tjänst.

Det gick så långt, att samhällets klassmässiga karaktär, som ännu vid mitten av 1800-talet ingen svensk historiker förnekade, så småningom suddades bort i de historiska framställningarna, då det kring sekelskiftet på grund av den socialistiska kritiken mot det borgerliga samhället blev inopportunity att erkänna existensen av en klasskiktning. Man önskade i dåtidens officiella Sverige icke tala om klassintressen och klasskamp, och därför försvann också dessa begrepp ur Sveriges historia. De tillhörde icke längre vetenskapligt spårbruk.

VERKLIGHETSFÖRFALSKNING

Så som den officiella svenska historietraditionen gestaltade sig blev den inte populär inom arbetarrörelsen. Ingen av dess teoretiker hade tid och förmåga att visa upp, hur politiskt impregnerad och verklighetsförfälskande den var. Arbetarrörelsen kom därför att isolera sig från de svenska historiska minnena, och dessa kom endast att spela en negativ roll – som skottavlor för hån och åtlöje – inom rörelsens andliga liv, en i och för sig sund kritisk reaktion emot den officiella historieförfattningen, som knappast var värd något annat.

Den svenska arbetarrörelsen kom därför att stå utan någon tradition i Sveriges historia. Konservatismens monopol på Sveriges historia bröts först av nuvarande professor Fredrik Lagerroths avhandling om Frihetstiden, denna avhandling, som nära nog väckte raserianfall i de konservativa historikers led och som åt strävandena för parlamentarism och folkvälde gav en lysande tradition i Sveriges historia. Denna i svensk historiografi epokbildande avhandling liksom Lauritz Weibulls kritiska förintelse av en del av den patriotiska historietraditionens legendbildningar hann aldrig arbetarrörelsens andliga kultur att tillägna sig, innan världskriget kom med nya problemen och nya uppgifter.

Arbetarrörelsen framstod sålunda på det hela taget som "historiefientlig". Den officiella historieskrivningen hade till stor del varit skuld därtill. Det var därför det väckte en sådan uppmärksamhet att en av dess radikala kulturpersonligheter kastat sig in på ett djupgående studium av ett centralt område i den svenska historietraditionen.

FÄNGSLANDE GESTALTER

De ledande gestalterna i Sturarnas och Gustav Vasas tidevarv kommer alltid att fångla fantasin och egga vetgirigheten. Den styrka som friktionen mellan samhällsgrupperna nådde, det politiska livets hårdhet och uppgörelsernas brutalitet sörjde för att de som kämpade i första ledet blev människor av hårdnat virke och intensiv energi. Merendels

spelade de om makten och intressena med livet som insats. Det är inte utslag av historisk romantik om uppmärksamheten lätt fångas av de totala år, då den politiska arenan i Stockholm dominerades av Gustav Trolle, Hemming Gadh, Kristian II, Sten Sture d.y., Hans Brask, Olaus Petri och Gustav Vasa.

Den legendarbildning, som i regel uppstår kring en ledande politisk person, vars handlingar väcker beundran och hat, och som ofta redan i samtiden medvetet utformas i olika syften både av anhängare och motståndare, växer gärna i eftervärlden upp till en traditionens snårskog, som snart kommer de personliga dragen att försvinna och som ofta förvandlar den levande människan till en positiv eller negativ idealtyp för en åskådning, karaktär eller moralprincip.

Ingen av de nämnda politikerna ha väl undgått denna process. Allt eftersom den kritiska forskningen lyckas skala av denna vegetation – varvid den dock stundom löper risk att den historiska kärnan visar sig vara helt förkvävd och omöjlig att återställa – kommer deras personligheter, befriade från de idealiserande eller vanställande tildiktningarna, att framträda ännu mera levande i sin korrespondens med den sociala miljön, som den socialhistoriska forskningen är på väg att kartlägga. Men det var trots allt icke i första hand dessa personers egenart och fängslande öden, som givit Sturarnas och Gustav Vasas tidevarv deras centralställning.

De kyrkliga och världsliga jordherrarna – aristokratin och biskoparna – förlorade under denna tid sin militära makt; hela det gamla medeltida samhällets administrativa system, genom vilket stiftsstädernas och slottens herrar tillägnat sig tributer av bönderna och härskat självständigt i var sin landsända, bröts ned och det byggdes upp ett nytt: den centralistiska furstestaten med sitt över hela landet spännande nät av fogdar. Grunden lades för den nutida statsapparaten. I den svenska historietraditionen har därför denna tid kommit att framstå som den nationella samlingens och pånyttfödelsens tid, mot vilken den senare medeltidens teknats som en förnedringens, splitets och självuppgivelsens

dystra tid, i vilken endast förebådarna av det som skulle komma – Engelbrekt och Sturarna – utgjorde ljusglimtarna.

Den stornordiska riksbildning, vars grund lagts av drottning Margareta i förbund med de samnordiska stormanssläkterna och som senare den köpenhamnske borgarkungen Kristian II sökte återuppliva i sin kamp mot lybeckarnas handelshegemoni, har aldrig varit riktig populär i den svenska historietraditionen, och Gustav Vasas uppror har alltid värdesatts som det definitiva genombrottet av nationella krafter ur folkdjupen. Det är dessa föreställningar, som gjort tidevarvet till ett av de mest älskade i den patriotiska historietraditionen, och det bidrog utan tvivel till Fabian Månssons popularitet, att han ägnade sitt historiska författarskap just åt denna period: något sållsamt för en socialist.

II

Första banden av "Sancte Eriks gård" är en handbok i Sveriges politiska och sociala historia från 1430-talet till 1518, alltså från Engelbrekts dagar till slaget vid Brännkyrka.

Den omfattar sålunda den tid, som i historieböckerna vanligen är knuten till Engelbrekts, Karl Knutssons och Sturarnas namn. Under denna tid började nationella ideologier och tänkesätt att användas i den politiska propagandan här i Sverige väl närmast efter tyskt mönster. Samtidigt började även vid en del riksmöten representanter för köpmännen och allmogens förekomma vid sidan av herrarna, aristokratin, även detta efter utländskt mönster. Fabian Månsson har som underrubrik till första bandet satt: Den nationella samlingens födelsövändor.

KRIG OCH KRISE

Denna tid – århundradet före furstestatsens organisation under Gustav Vasa – är en permanent kris- och krigstid, beroende på att ett gammalt samhällssystem höll på att spricka sönder på grund av de motsättningar, det innehöll och som växt sig allt starkare. Detta fenomen var ingalunda begränsat till Sverige;

hela Europas läge var sådant från mitten av 1300-talet.

Tiden fick sin karaktär av de ständiga fejderna mellan stormanssläkterna, som förändrade sig i växlande partibildningar och ofta sökte engagera de olika landsändarnas bönder i dessa stridigheter. Kampen gällde godsjordherreättigheter, lån, världsliga och kyrkliga ämbeten och de inkomster, som dessa medförde. De ekonomiska motsättningarna inom den härskande överklassen hade sålunda tillspetsat sig så starkt, att de endast kunde lösas med våld och hotade att slita sönder samhällsbildningen. Partibildningarna bland de svenska herrarna utnyttjade hjälp från den danska kungamakten, tyska furstar och de stortyska östersjöstäderna i kampen om makten och rikedom. Det var den feodala samhällsbildningen, som befann sig i upplösning över hela Europa. Det var en tid likartad vår egen, då det kapitalistiska industrisamhället i Europa slites sönder av sina inre motsättningar, som hotar att dränka världsdelen i blod.

Den nationella samlingens födelsövändor har inte det framställningssätt, som historieböcker vanligen har, och detta kan verka förvirrande på många. Skildringen göres i form av samtal och diskussioner. Författaren låter ett antal präster sitta i Mora och prata politik i början av år 1518. Någon håller ett längre anförande, i vilket han lämnar en översikt över de sista 75 årens historia. Andra kommer med invändningar och frågor, en del omtvistade och oklara problem – om vilka icke nutidens historiker är eniga – debatteras mellan prästerna, och härigenom klarlägges för läsaren de viktigaste faserna i 1400-talets politiska förvecklingar i Sverige.

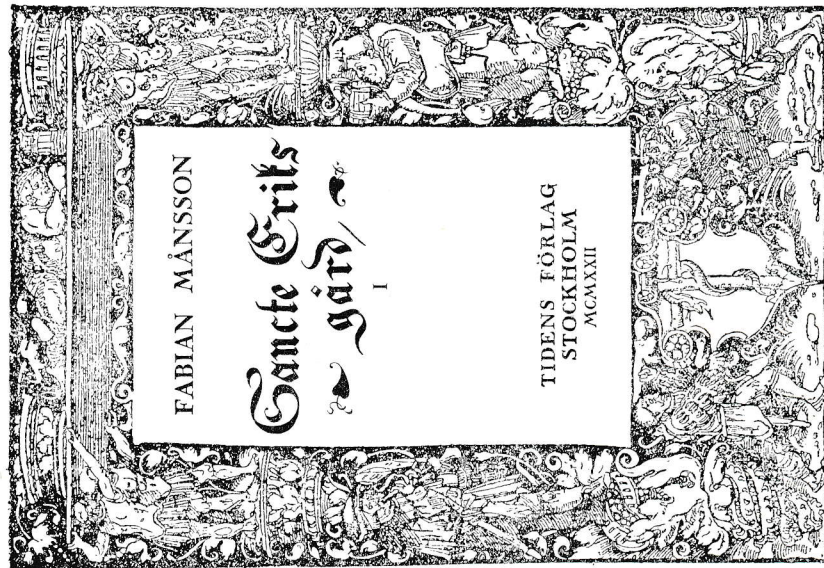
Detta framställningssätt har legat nära till hands för författaren. I de politiska kretsar, han själv tillhörde, har han ofta samtalsvis analyserat sin samtids historia och den utveckling, som lett fram till dess tillspetsade motsättningar. Den som haft tillfälle att höra Fabian Månsson en sådan kväll, följa hans utläggningar ofta belysta med siffror och statistik, som hans väldiga minne och järnflit lät honom ha till hands, hans ingående analyser

över situationer, som blivit bestämmande för det historiska händelseförloppet i nutiden, skall ingalunda finna prästerna vidlyftiga rekaptulation av 1400-talets historia en lång vinterkväll i Mora egendomlig och konstruerad. I själva verket har det alltid varit så i lidelsefullt politiskt intresserade kretsar: de har tvingats att tänka över problemen, analysera läget, draga upp dess bakgrund. I timme efter timme har deras samtal rört sig härom.

STRID OM MAKTEN

Den analys, som Fabian Månsson ger av tiden, följer emellertid inte den patriotiska historietraditionens. Han vill visa att kampen

mellan det s k nationella partiet, som leddes av Karl Knutsson och Sturarna, och unionspartiet i själva verket blott är en strid om makten mellan tvänne gruppbildningar inom den svenska herreklassen. Sturepartiet var inte mera demokratiskt, inte mera bondevänligt än de unionsvänliga herrarnas. Skillnaden var blott den att det förra tack vare sin makt-position i Bergslagen och Dalarna kunde engagera bönderna och bergsmännen där i sina strider; härvid utnyttjade det sig både av ekonomiska påtryckningsmedel, då det behärskade tillförseln av salt och andra handelsvaror till Dalarna, och av ideologiska, då det karaktäriserade sig som Engelbrekts arvtagare och som bondevänligt samt spelade på

hatet mot utländska män. Men bönderna hade inget vunnit på att kämpa för Sturarna; de offrade endast sitt blod för en sak, som strängt taget inte angick dem: för att tillförsäkra Sturarna och deras anhängare bland herrarna den politiska makten i Sverige.

Prästmötet i Mora i januari 1518 var inget vanligt prästmöte. Det hade tillkommit med syfte att planlägga en politisk propagandakampanj. Tiden var upprörd. Det hade ryktats att på vårsidan en dansk här skulle tåga mot Stockholm.

I kampen mellan de två främsta makthavarna i riket, riksföreståndaren Sten Sture d.y. och ärkebiskopen Gustav Trolle – bakom vilka stod släktkonfederationer – hade den senare sökt stöd hos Kristian II av Danmark. Men Sten Sture hade kommit honom i förväg. På en riksdag i Arboga 1517 hade han lyckats få igenom ett beslut att avtvinga ärkebiskopen hans förmärsta maktposition, hans Gibraltar, slottet vid Stäket; Sancte Eriks gård. Genom detta behållde ärkebiskopen två av de viktigaste kommunikationslederna i Mellansverige: sjövägen från Mälaren in till den rika Upplandssläkten samt landsvägen från Dalarna – Bergslagen till Stockholm, den väg bergsmännens och böndernas härar måste fram för att komma till huvudstaden.

Sten Sture hade omedelbart begynt belägringen. Sedan en dansk undsättningshär avvisats av Sten Stures bönder vid Veda och en ny riksdag i Stockholm i november 1517 beslutat att Sancte Eriks gård skulle jämnas med marken och att ärkebiskopen som en rikets förrädare skulle avsättas, hade slottet erövrats vid juldagen, och Gustav Trolle som fånge förts till Stockholm. Nu hade det kommit underrättelse till Sverige, att den danske konungen planerade en hjälpexpedition.

Detta var anledningen till att prästerna samlats i Mora. Här satt Sturepartiets främsta agitator i Dalarna, Anders Siggesson, som kyrkoherde. Han hade diskuterat och planlagt den agitation, som skulle förmå dalkarlarna att på våren tåga ned till Stockholm mot danskarna. Men det hade inte saknats opposition. Dess främste företrädare var kyrkoherden i Orsa gamla Herr Steno. Han menade,

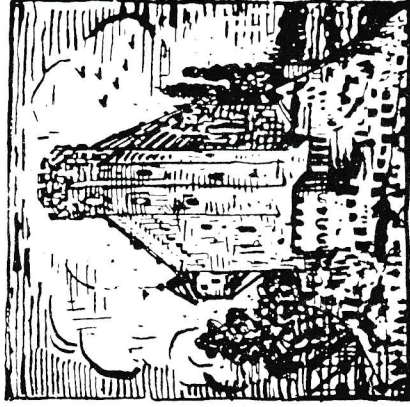
att dessa fejder blott var strider mellan herrarna och att bönderna ingen anledning hade att befatta sig med dem. De hade inget att vinna på det. Sturarnas parti var lika hänsynslöst mot bönderna som det andra partiet.

BÖNDERNA VÄGRADE SLÅSS

Fabian Månsson ger här en utomordentlig analys av böndernas roll i herrarnas strider, och den lägges i herr Stenos mun. De enda bönder, som kunde komma ifråga som hjälptrupper åt herrarna, var skogstrakternas. På släkterna hade de för länge sedan berövats all självständighet, all vana att strida i formationer, de hade för länge sedan dukat under för herreklassens militära ryttarteknik. Men i Blekinge och Småland var böndernas självständighet så stor, att de slöt bondefred. De vägrade att delta i kampen mellan svenskar och danskar, vilken ju endast var herreklassens angelägenhet och de slog ihjäl vilka herremän som än uppenbarade sig, antingen dessa tillhörde den danske kungens eller Sturarnas parti. Här levde bondemenighetens politiska självverksamhet kvar. Liksom i Schweiz och det sumpiga Dimarsken hade bönderna i skogstrakterna genom sina bakhålls- och bråtteknik kunnat hålla stången mot de brynjekladda ryttarmeerna. Det feodala herresamhället hade ingen större makt i dessa trakter. Smålandsböndernas attityd gentemot herrarna var för Orsaprästen det politiska idealet. Denna linje önskade han att även de stridsdugliga dalkarlarna skulle upptaga. Men nu hade de sedan Engelbrekts dagar allt starkare dragits in i intressekonflikter mellan herrefraktionerna och mångfaldiga gånger gjutit sitt blod utan vinna något på det. Hur kom det sig att de lät utnyttja sig på detta sätt?

Frågan restes, då den förnämste av Stureanhängarna herr Anders Siggesson hade avlägsnat sig på ett sjukbesök ett par timmar. Det var herr Steno, som tagit upp problemet, och i den diskussion, som Fabian Månsson låter utspinna sig, utreder han de sociala och politiska förhållandena i Dalarna.

De gamla storherrätterna, som helt behärskade slättlandskapen i Mellansverige,

Sancte Eriks gård.

Västergötland och Smålandskusten, hade visserligen inte trängt upp med sin väpnade makt och sina domäner i Dalarna men under det sista århundradet hade den sammansvetsade klicken av bergfrälse i Dalarna fått ett starkt politiskt inflytande över bönderna. Dessa knapar var nästan alla släkt med varandra. De drog rikedom ur bergen, och de besatte alla fogde och prästsysslor med sina söner. Mest utbredda var ätterna Stjerna och Djekne.

Författaren låter prästerna diskussionsvis klargöra, vilka nyckelpositioner dessa vitt förgrenade släkter innehade. De hade till och med besatt områdets biskopsstol med en av sina anförvanter: Otto Olofsson Svinhuvud, biskop av Västerås, och detta trots att de stora herresätena i riket inte gärna lät uppkomlingarna nå så högt. Detta skikt hade blivit allmogens politiska ledare: genom agitation från predikstolarna och av vandrande tiggarmunkar, genom påtryckning av fogdarna, genom utdelning av salt och humle och genom att blockera tillförseln av dessa varor till tredskande bygder kunde det leda allmogens hur det önskade. Nu höll sig de flesta av dessa knapar till Sturarna – biskopen var ett undantag. På detta sätt hade bönderna förläts deltaga i herrestriderna.

I ett långt anförande låter nu Fabian Månsson Orsaprästen analysera böndernas roll i dessa strider sedan Engelbrekts tid. Detta an-

förande utgör huvudinnehållet i första bandet av "Sancta Eriks gård". Författaren söker i detta visa hur dalabönderna sedan Engelbrekt och kretsens kring honom tagits av daga eller intrigerats bort blott varit omyndiga redskap för maktlystna herremän, som förstått låta sig kringas av Engelbrektslegenden.

ROMANTISERAD BERÄTTELSE

De två senare delarna av "Sancte Eriks gård" ansluter sig löst till första bandet. Avsikten med dessa är att ge en bild av det svenska samhällets sociala struktur och de dominerande politiska motsättningarna i det samma under den kritiska femårsperioden 1515-1520. Det framställningssätt, författarna valt, är den lätt romantiserade berättelsen, i vilken fakta framföres i diskussionerna mellan de uppträdande personerna och i de ofta ytterst detaljerade miljöbeskrivningarna.

Detta framställningssätt har medfört att Fabian Månssons historiska verk ofta betraktats som skönlitteratur, som historisk roman-konst, men intet har varit honom mer främmande. Han har valt denna form för att den historiska framställningen skulle bli så konkret som möjligt. Han har önskat att läsaren skulle se de agerande personerna i deras miljö, att de inte blott skulle framstå som namn eller kraftcentra utan som levande personer i full korrespondens med den sociala och materiella miljö i vilken de verkade. Det är ju en framställningsmetod, som egentligen är svårare att bemästra än den som vanligen användes i historieböckerna, där en läsare kanske kan lära sig hela Gustav Vasas politiska historia utan att veta hur han var klädd, hur han levde eller vilka fördomar och vilket temperament han hade och där han i grunden blott blir en abstrakt politisk idé.

Ramen kring andra bandet av "Sancte Eriks gård", i den unge Sturens tid, är ett möte mellan riksföreståndaren Sten Sture d.y. och ärkebiskopen Gustav Trolle vid sättingsmarknaden i Uppsala 1516. Sten Sture sökte förlikning för att få ryggen fri mot sin medtävlar om Sveriges krona Kristian II men då anbudet avslogs hänfyllt av den unge

ärkebiskopen, blev detta signalen till öppet krig mellan de båda svenska potentarna.

Men i denna ram har Fabian Månsson komponerat in en ingående redogörelse för den diplomatiska förspelet vid påvehåvet till den förestående slutuppgörelse mellan Sten Sture och Kristian. Den framlägges i en lång diskussion mellan riksförståndaren och hans fungerande kansler Peder Jakobsson Sunnävader, kyrkoherde i St Nicolai i Stockholm, under ritten till Uppsala. Genom en bred skildring av Distingsmarknaden, där man får följa några uppländska adelsmän, lämnas en redogörelse för handels och penningshushållningens ökade betydelse samt för de förändringar detta medfört i de olika socialgrupperns läge.

Tredje delen av "Sancte Eriks gård", Gräbrödraklostret är huvudsakligen ägnad åt skildringen av hur ett klosters och ett biskopsdömes administration och ekonomi var uppbyggda, och de visar dessa institutioners roll som ekonomiska storföretag i det dåtida samhället.

Det kloster berättelsen gäller, gräbrödraklostret på Torkö i Blekinge skärgård, var ett handelskloster, som drev en omfattande köpenskap med bönderna till Ronnebybornas bitterhet, och i skildringen av biskop Hans Brask möter man typen för en dåtida storföretagare, "disponenten" över Linköpings stift, som då reformationen överraskade honom och stötte hans verk överända höll på att på basis stiftets väldiga domäner bygga upp ett stort exportföretag, till vilket även en begynnande industriell verksamhet höll på att knytas.

OFULLBORDAT VERK

I "Sancte Eriks gård" har Fabian Månsson i bild av det svenska feodala herresamhället: dess institutioner och sociala motsättningar under dess upplösningsperiod: i det ofullbordade verket "Gustav Vasa och Nils Dacke", av vilket två delar utkommit, skildras den nya furstestats organisation och de sociala spänningar som dess uppkomst utlöste. Dess undergrund är: Historisk skildring om bondeklassens undergång och

herrgårdens födelse.

Första delen betecknar höjdpunkten av Fabian Månssons historiska författarskap. Den ger en framställning av den väldiga administrativa apparat som Gustav Vasa upprättat och som en polyp späde över det svenska rikets landamären; genom ett nät av fogdar samlades produkter in, som bönderna lämnade i skatt och avrad och som producerades på konungens och kronans avelsgårdar, och det, som inte konsumerades av detta storföretags talrika personal, såldes på export från de kungliga varuhusen.

Centrum i detta handelsföretag, som samlade in bondehushållets, gruvornas, skogens och fiskevattnets produkter och drev export med dem, var räknekammaren och kansliet i Stockholm, där alla avgifter från varje gård i riket var noggrant bokförda. Den tullagstiftning och näringspolitik, som Gustav Vasa drev var helt bestämt av det kungliga storföretagets intressen. Hindrades bönderna att själva exportera sina oxar, så var det därför att hans eget företag skulle få dem till så mycket lägre pris. Den svenska statsapparaten var i sin uppkomst inget annat än ett roffarföretag, som späde sina tentakler över hela Sverige och Finland.

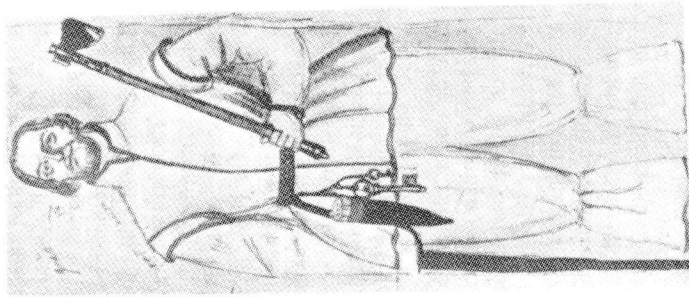
Men för att det skulle kunna ostört fungera så krävdes också att en stark maktpararat utbyggdes, genom vilken allmogen och initiativrika adelsmän hölls i lugn och lydnad. En stående här bestående av utländska landsknektar och värvade svenska bondeynglingar, som den höga levnadsstandarden på kungens slott och gårdar lockade att bryta solidariteten med sin klass, sörjde för denna ordning.

Fabian Månsson låter oss följa konungen på en morgonrond i kammaren och kansliet en dag 1542, och de olika avdelningarnas föredraganden samt diskussionen mellan konungen och dessa sätter oss in i storföretagets principer och problem. Den som bedömer boken skönlitterärt kanske finner detaljerna i de rapporter, som avges, tyngande; den som tar den för vad den är: ett historiskt verk med vetenskapliga anspråk, skall finna dem nödvändiga.

SMÅLAND OM DALARNA

I andra bandet ges en framställning av hur omvärlden – både den inländska och utländska – reagerade på uppkomsten av Gustav Vasas maktpararat, den svenska furstestaten. Främst uppehåller sig författaren vid Småland, dess frälse, präster och bönder. Det var framför allt två områden i Sverige, där de medeltida feodala storherrarna, rådsläkterna, inte hade förmått att göra sin makt helt gällande och där alltså böndernas motståndskraft varit obruten: Dalarna och Småland.

Det var först Gustav Vasa, som förmådde genomföra dessa två områdens erövring eller pacifiering, som det heter på modernt imperialistspråk. De feodala ryttartrupperna hade icke rätt på skogstrakterna, i synnerhet sedan dess invånare mot medeltidens slut försett

Småländsk väggmålning av Nils Dacke, avritad av Nils Mandelgren.

med det nya folkvapnet, armborstet; det var först landsknektarna till fots, som förmådde bryta skogsböndernas motstånd. Först bröts Dalarnas motstånd: därefter, på 1540-talet, under Dackefejden pacificerades den småländska skogsbygden.

Det var denna de svenska böndernas sista frihetskamp Fabian Månsson avsåg att skildra i detta ofullbordade verk. Så långt framställningen är förd, skildrar den de kungliga fogdarnas framfart i de småländska bygderna de enskilda böndernas förtvivlade motstånd, då de vräktes från gård och hem samt den begynnande jäsningen. Böndernas urgamla rättföreställningar bröts obönhörligt mot furstemaktens rättprinciper; mot den nya kejsarriktan menade de sig kunna hävda de gamla sedvänjor, som för dem framstod som Sancte Eriks konungs heliga rätt. Och då rätt stod mot rätt, kunde endast våldet avgöra vilken åskådning, som måste vika.

III

Då Fabian Månsson tog upp Sturarnas och Gustav Vasas tid till behandling, var det från andra utgångspunkter än den svenska historietraditionens. Denna tid, brytningen mellan Medeltiden och Nya tiden, har också varit ett klassiskt fält för den socialistiska historietraditionen. Dess mest berömda historiska arbetare, Friedrich Engels bok om de tyska bondekriegen under 1520-talet, hör hemma här. Så och Karl Kautskys skrift om Thomas More och hans Utopia. Båda böckerna är populära småskrifter, och författarna har föga bekymrat sig om noter och lärd apparat. De skrev inte med tanke på den publik som önskar dylikt.

Men icke dess mindre hör de till det märkligaste i den historiska litteraturen under 1800-talets senare hälft. Engels skrift är metodologiskt banbrytande på sitt område och är skriven som en kritik mot Rankeska skolans sätt att behandla bondekriegen. Han visar upp, att de är en klassrevolt mot den skärpta uttagningen från furstarnas, och jordherrar-

nas sida. De ökade produktpriserna, arbetslönens stegring, gjorde dessa mera närgå och hårda. Den jäsande bondeklassen blev ytterst mottaglig för de radikala reformatorernas läror: gammalkristna och folkliga frihetsföreställningarsammansmälte till en ideologi, som bröt sönder alla invanda begrepp, pliktänsor och underdånighetsattityder gentemot överheten och herrarna. Men det som åstadkommit denna labilitet och lyckat upp sinne-na var böndernas nya ekonomiska och sociala läge, och kampen gällde ett försvar för återstoden av deras frihet och ett avväjande av angreppen på deras ekonomiska standard.

Med samma metod visade Kautsky i sitt arbete, att den engelska kanslern Thomas More – sedan 1935 av den katolska kyrkan upphöjd i helgonens krets under namnet den helige Thomas av Canterbury – riktade i sin skrift *De potimo rei publicae statu deque nova insula Utopia* (Om den bästa statsförfattningen och om den nya ön Ingenstades), utgiv-vern 1516, mot den i England framträngande handelskapitalismen och mot dess sociala följeföreteelser.

Den agrara storproduktionen, herrgårds-bildningen, gick i England liksom i länderna kring Östersjön hårt ut över bönderna, som avhystes från arrendegårdarna, där far och son suttit i generationer och som utestängdes från allmänningarna, vilka herrgårdarna lade beslag på. De stora gårdsbildningarna kunde bättre än bondehushållningen utnyttja kon-junkturen och inrikta produktionen på de mest lönande produkterna; därför slog her-rarna samman arrendegårdarna till storbruk.

I England inriktade man produktionen på ull, kring södra Östersjön på spannmål, i Sve-rige på animala produkter. Det är denna pro-cedur, som Thomas More i *Utopia* skrev de odödliga orden:

”Fåren, som är så älskliga och fromma och leva så sparsamt har nu, efter vad jag hört, blivit så glupande och vilda, att de till och med äta och uppsluka människor. De för-tära, förtampa och svälja hela åkrar, hus och städer. Ty se, i de delar av riket, där man får den finaste och därför dyrbarasteullen, där är inte högadeln och herremän-

nen, ja inte heller vissa abboter – fromma män helt säkert – nöjda med de årsinkom-ster och vinster, som deras förfäder och företrädare fått av sin jord, och därför lämnar de inte ut någon jord till åkerbruk; de inhägnar allmänningarna, de lägger ned arrendegårdarna, de plockar bort byarna och de små städerna och låter inget annat stå kvar än kyrkan – för att ha den till fårahus!”

BONDEUPPRORENS TID

Att den tid, då kapitalismens och penning-hushållningens verkningar började visa sig på ett vidare plan, omformade samhällets insti-tutioner, måste ha intrasserat socialismens teoretiker är förklarligt. Denna process var av olika anledningar en förutsättning även för uppkomsten av den centraliserade furstemak-ten, som sköt sig in som en kil mellan sam-hällsklasserna och utnyttjade motsättningar-na mellan dem för att göra sig till herre. Un-der medeltidens senare skede hade bönderna flerstädes i Europa och ofta i förbund med städernas borgerskap förmått resa sig mot de splittrade feodala herreättarna. Med arm-borstet hade de fått ryttarhärarna att upplö-sas i flykt. Så hade de gjort i England under 1300-talets slut. De hade gjort gemensam sak med männen i skogen, herrarnas skräck och böndernas vänner, dessa fredlösa, som i den engelska folksagan tagit Robin Hoods gestalt. I Böhmen hade de rest sig i hussiterkriget på 1420-talet.

I Sverige hade de under Engelbrektfejden tillsammans med bergsmännen jagat herrarna ur Bergslagen och satt en bergsman på fe-odalvärldens huvudslott i dessa trakter. Örebrohus. Men furstemakten bröt till sist ned de sista självständighetstendenserna hos bönderna. I grunden krossade lät de sig till sist avhysas från sina fäderneärvda gårdar.

ALLMOGEN UTNYTTJADES

Det är hur denna process förflöpte i Sverige, som Fabian Månsson ställde som sin uppgift att skildra. Det är därför han till ”Gustav Vasa och Nils Dacke” fogade underrubriken

”Historisk skildring om bondeklassens un-dergång och herrgårdens födelse”. Genom sin problemställning har detta verk berikat den svenska historieskrivningen.

Ty den officiella svenska historietraditio-nen, för vilken 1400- och 1500-talets historia blott är historierna om nationalstatens tillbli-velse har icke haft öga för hur klass- och intressemotsättningarna gestaltade sig i det dåtida Sverige. För den som är samhället en homogen totalitet med jämna övergångar från fattigdom till rikedom. Sturepartiet har för den framstått som ett nationellt och demo-kra-tiskt parti, som kämpade för Sveriges frihet, vilken till sist Gustav Vasa med lybeckarnas och dalkarlarnas hjälp förverkligade.

Fabian Månsson har sökt visa, hur allmo-gen lika hänsynslöst utnyttjades av Sturarna som av de andra adelsfraktionerna och blev redskap för deras maktpolitik. Tillkomsten av nationalstaten ”betyddes ett ännu effektivare krossande av bondejälstvändigheten än me-deltidens herresamhälle förmådde. Det sven-ska samhället var icke homogent. Gustav Va-sas statsorganisation var en sluten våldsappa-rat, som förde ett öppet krig emot bondeklas-sen där denna gjorde motstånd mot dess an-språk. I det stora hela behöll däremot adeln sin sociala position, även om dess militära självständighet krossades. Genom herrgårds-bildningarna, som gick ut över dess åbor, la-de den basisen för sin storhetstid under 1600-talet.

Klassmotsättningarna i 1400- och 1500-ta-lens Sverige har sålunda varit huvudintresset för Fabian Månsson. Genom sin anknytning till de marxistiska historikerna och genom sin ställning i vår egen tids sociala kamp har han haft ett klart öga för spänningarna mellan de sociala intressegrupperna. Det är detta som ger liv åt hans framställning. Han har icke som den officiella historietraditionen haft en tendens att borttolka dessa spänningar.

Härigenom har hans framställning fått ve-tenskapligt värde. Enklare bild av Vasasta-tens sociologi än den som Fabian Månsson tecknat finns inte i den svenska historiska litteraturen. Tidevarvet medförde icke blott uppkomsten av den moderna statsapparaten

utan även undergången av bondejälstvändi-gigheten. Detta är för Fabian Månsson det tragiska i tiden. Den är detta som ger hans historieskrivning dess patos, och utan patos kan väl en god historisk avhandling komma till men ingen historieskrivning.

IV

Sturarnas och Vasarnas tid betecknar för Fa-bian Månsson slutet på en epok. Ehuru han hade klart öga för det nya och livsdugliga, som skapades under denna tid, och med stor kärlek och beundran tecknar sitt frodiga port-rätt av Gustav Vasa, så är dock det stora problemet, som intresserar honom och egg-ar honom till nya studier icke furstestatsens vida-re öden utan frågan, hur det kunde komma sig att bönderna förlorade sin motståndskraft mot herrarna och furstarna lät sig under-tryckas. Allmänt formulerat menade han, att det hängde samman med allmogens pacifice-ring, upphävet av den gamla ledungsplik-ten och dess ersättande av skatt.

I Gustav Vasa och Nils Dacke låter han några smålandspräster komma in på proble-met.

– Det är just det jag menade, säger Didrik Petri i Söderåkra och rätar på sig. Så har bondeklassen under gångna tider själv avhänt sig sin gamla makt. Jag menar att det finnes ingen som nu kan resa en hunnehår av en sådan allmoge. Allmogen har gjort sig själv våmlös. Det är huvudgrunden till alla dessa olyckor. Endast på en allmän beväpning av allmogen kan ett gott samhälle byggas. Det visar oss Edsförbundet, det hava vi ett i Dit-marsken, där sju socknar sitta trygga mitt i en värld av fräse och fiender. Där finnes ju också det gamla gemensamhetsamhället orubbat. Den som gör sig själv till får, den uppslukar vargen, sade de gamle.

– Därför behöver Ditsmarskens bonde icke tala många ord med sina fiender, infaller Andreas. Han slår och sedan är det tyst. Fräse och fogdar har föga makt i hans gård.

HANS SISTA VERK

Denna fråga, hur det germanska bondesamhället i Norden förvandlades till ett feodalt herresamhälle, hur herreklassen uppstod, hur den byggde upp sina maktinstrument och gjorde bönderna till ett politiskt omyndigt skikt, har aldrig fått någon samlad framställning. Under de sista åren av sitt liv kastade sig därför Fabian Månsson med seg energi in på ett studium av detta problem. I ett flera band stort verk skulle han ge en bild av det gamla germanska bondesamhällets struktur, dess upplösning och underkuvande. Det var denna väldiga skådespel, vars epilog han skildrat i "Gustav Vasa och Nils Dacke".

Härav hann han icke fullt avsluta mer än ett band, "Folkvandringarnas historia". Det följande, "Vikingatidens historia", förelåg så nära färdigt, att det har kunnat utgivas pos-

sumt. Men därtill var hans forskarrum fyllt av excerpter och utkast, förarbetet till de följande de volymerna. Han ville synbarligen följa det nordiska samhällets förändringar fram till den, där han en gång begynte sina historiska studier, Sturarnas och Gustav Vasas.

I sitt sista verk har Fabian Månsson lämnat den romantiserande berättelsens form, och använt sig av den vanliga kronologiska och systematiska framställningsformen. Under den väldiga arbetsuppgift, han ställt för sig stupade han. Krafterna svek till sist denne väldige arbetare, och därför har stoffet icke blivit så smält och omgjutet i författarens personliga form som i hans tidigare verk.

Han kände själv att han inte nått fram till det han avsett; företalet till "Folkvandringarnas historia" vittnar härom. Mejseln föll ur bildhuggarens hand, medan ännu blocket var

råhugget. Men redan i sin ofullbordade form röjer hans sista verk mästaren. Ingen tidigare svensk historiker har som han haft sinne för klass- och grupp motsättningarna i Nordens tidiga historia, och det värdefulla i Vikingatidens historia är den belysning det ger åt spänningarna i samhällsstrukturen.

V

Det kritiken främst fäste sig vid i Fabian Månssons historiska skildringskonst var åskådligheten samt språkets must och kraft. Så som han hade ingen skrivit historia tidigare. Det var den folkliga talekonsten, som flyttade in i historiekskrivningen. Ett bildval och ett uttryckssätt, helt annorlunda än det man lär i skolorna och vid universiteten, där de abstrakta begreppen hota lägga sig som en dimridå mellan föreställningarna och verkligheten. Hur många historiker, som flitigt använde begreppet "stat" lika väl när de talar om medeltida, 1500-tals som moderna förhållanden, har gjort klart för sig, vad detta begrepp innebär?

Hur de bär sig åt har Marx och Engels ännu gång analyserat i skriften "Den heliga familjen":

"Om jag av verklighetens äpplen, körsbär, jordgubbar, mandlar skapar mig den allmänna föreställningen 'frukt', om jag går vidare och inbillar mig, att den abstrakta föreställningen 'frukten' är ett utanför mig existerande väsen, ja körsbärens, äpplenas, mandlarnas 'substans'. Det väsentliga hos dem är sålunda inte längre deras verkliga påtagbara existens utan det väsen, som jag skapat genom abstraktion och som finns i min föreställning, 'frukten'. Jag förklarar då äpplen, körsbär, mandlar blott vara tillfälliga existensformer för det eviga väsendet 'frukten'. Mitt praktiska förstånd skiljer visserligen ett äpple från ett körsbär, ett körsbär från en mandel, men mitt spekulativa förnuft förklarar dessa konkreta olikheter för ovä-

sentliga och likgiltiga. Det ser i äpplet det samma som i körsbäret, i körsbäret det samma som i mandeln, nämligen 'frukten'.

Man kommer på detta sätt inte fram till någon särskilt rikedom på bestämmingar."

På samma sätt som i detta drastiska exempel för historikerna ofta med samhällsinstitutionerna. De använda begreppet "staten" om konkret sätt så olika institutioner, att dessa därigenom helt förlorar sin egenart och sin färg. Det är naturligtvis vetenskapligt sett en svaghet. För Fabian Månsson var det väsentliga i den organisation som Gustav Vasa byggde upp, inte att det var en upplaga av "staten", av den "svenska nationalstaten", utan att den var ett band fogdar och knektar med vapen och slott och rättsprinciper till sitt förfogande, ett band som först huserade fritt på slättbygderna och sedan även trängde upp i skogsbygderna, även där tvingande skatter och gårdar från bönderna.

"Och vilken kung! Icke en som de gamla Svea konungar, de regerade med allmogens eller åtminstone rådets nåder och kunde väljas och vråkas efter allmogens vilja, utan en som säger sig ha fått makten av Gud och sitta i regementet med Guds nåde, fäst var man väl vet, att han fått den av Lübecks råd, som menade sig genom honom kunna bekomma dråpliga handelsrättigheter i landet, och att han nu sitter där med tyska knektahövningars nåde, de där i hundra och tusental omgiva honom, vaktande honom natt och dag, hållande alla hans motståndare nere med sin gruveliga mordiskhet, mot vilkens järvens i skogen är att räkna för intet."

KONKRET SKILDRING

I konkreta bilder skildrar han hur den "svenska statsmaktens" första uppdykande i Smålandsskogarna blott skedde i form av då och då återkommande plundringståg, påminnande de skatteupptagningsexpeditioner från de närmast belägna fogdegårdarna. De småländska bygderna stod ju inte ens i ekonomiskt sammanhang med Mellansverige; jordbrukets exportprodukter gick till de bleking-

FABIAN MÅNSSON

GUSTAF VASA OCH NILS DACKE

D E L II

S T O C K H O L M

TIDENS FÖRLAG

Fabian Månssons sista historiska verk.

ska städerna, där också handelsvaror från kontinenten tillhandlades.

Den historiska litteraturen gör sig sällan möda till dylika konkretioner; den talar om de nordiska medeltida "staterna", ja, om Harald Gormsons danska vikingastat utan att diskutera, vad en dylik samhällsbyggnad innebär, om den blott var ett område, där Harald Gormsen hade monopol på plundring el- ler vad den nu var.

Fabian Månsson nöjde sig inte med abstrakta kunskaper. Han ville ha allt konkret och påtagbart framför sig. I sin folkliga talekonst, i sin politiska agitationsverksamhet var han en mästare i att göra ett nationalekonomiskt sammanhang eller statistiska uppgifter till åskådlig verklighet. Hela hans historiekrivning är präglad av denna strävan till konkretion, som alltid varit nödvändig för folktalaren. Men ett konkret framställnings- sätt kräver konkreta kunskaper för att inte bli en fri fantasi.

Fabian Månsson hade en lidelse för fakta. Då han skulle bedöma en samtida politisk fråga fördjupade han sig så ingående i studiet av densamma, i insamlandet av statistiska data, historik och andra upplysningar att detta var hans tunga arbetssätt kanske minskade hans effektivitet som politiker. Denna lidelse för fakta karakteriserar honom också som historiker. Han fick aldrig nog av kunskaper. Han studerade alltid. Han gjorde oändliga utdrag och annotationer. Från tidig morgon till sen kväll satt han, sedan han börjat studera historia, lutad över sina samlingar, oupphörligt sysselsatt med att komplettera dem.

GICK TILL KÄLLORNA

Det är självklart, att de tillgängliga historiska bearbetningarna inte räckte till för honom. Han hade alltid en viss misstro mot den; han fann dem inte konkreta nog. Därför har han i största utsträckning använt sig av källmaterialet. Hans framställningar av 1400- och 1500-talens svenska historia är sålunda huvudsakligen byggda på källstudier. Ofta blev hans arbete härigenom onödigt tungt, då han icke gärna ville använda sig av de genvägar,

som av andra tidigare undangjort forsknings- arbete erbjuder. Men givetvis vann hans skildringar i konkretion genom hans arbets- sätt.

Det är framför allt genom sin framställning av Sturarnas och Gustav Vasas tidevarv, som Fabian Månsson gjort sin insats som historiekrivare. Klarare än någon tidigare har han belyst spänningarna i det dåtida samhället. Liksom han i sin politiska gärning ständigt varit inställd på att avslöja klasskaraktären hos det nutida samhället, så frågade han sig alltid först och främst hur klassförhållandena gestaltade sig under de tider, vars historia han studerade.

Det var för honom självklart, att det politiska händelseförloppet inte kunde förstås, om icke de sociala intressebetsättningarna var klarlagda. Hur överklassen under olika tider tillskansade sig sina rikedomar och hur de utnyttjade allmogen, blev för honom ett av de centrala historiska problemen, därför att de också var huvudproblemet i hans samtids- analyser. Politiken var för honom brottnings- en mellan socialgruppernas intressen; i denna brottnings hade han själv sedan unga år deltagit, och det hade städse varit honom till glädje att riva sönder de ideologier, med vilka industriherrar, bankdirektörer och godsägare be- mantlade sin intressepolitik.

Liksom han under sin storhetstid i riksdagen dundrade mot dem och deras sluga be- räkningar, så låter han Smålands bönder dundra mot Gustav Vasas förordningar. Poli- tiken hade givit honom en skarpsikt för hur lätt gruppernas intressen inlindas i principer och moraliska krav och hans författarskap når en höjdpunkt, då han med förlåtande ironi låter Gustav Vasa kläda sina intressen i "kej- sarrättens" dräkt.

ERÖVRAD HISTORIEN

Allmogen stod hans hjärta närmast. Detta drev honom till ingående forskning över ar- betarnas och böndernas villkor, över dessas kamp mot fogdarnas och herrarnas krav, och det var detta som fängslade honom vid Dack- es — den svenska Robin Hood — gestalt. Men

samtidigt räddade honom hans behov av konkretioner från att förfalla till enkla klass- kampsschemata och att låta historiens myll- rande liv förtorka till enkla socialhistoriska begrepp. Verkligheten glimmade och glänste alltid i det han skrev. Människorna fick liv under hans hand. Hans rika minne behövde aldrig offra detaljerna och tillfälligheterna för att kunna hålla fast vid huvudinjerna.

Men musten och kraften i berättarkonsten, åskådligheten och livet — det som tjusade lä- saren — det var för Fabian Månsson inte hu-

Per Nyström

Porträtt av Fabian Månsson.

Bokrecensioner

Skönlitteratur

Ill.-Kaj Stuart-Beck

Gunnar Adolfsson. BERÄTTELSE OM SJU KVINNOR. 292s. Zindermans, Göteborg 1977. Pris: ca 69:-

ISBN 91-528-0204-3

I ett torp i 1800-talets Småland lär sig Margareta Olofsdotter skriva; för henne ett sätt att skapa sig ett egenvärde. Så börjar krönikan om sju kvinnor, alla, med ett undantag, lämnar i en släktkedja. Berättelsen flyttar så småningom till de fackliga stridernas Göteborg på 1910- och 1920-talen och slutar 1975, utanför en poseringsateljé i Göteborgs centrum.

Insikten om att kvinnor på alla vis värderas lägre än männen följer de sju. Men de inser också att om arbetarklassens män och kvinnor stängas mot varandra, vem har då förlorat, om inte arbetarklassen?

Adolfsson skyndar bitvis fram genom decennier och man önskar ibland att berättelsen, så kärleksfullt skriven och så viktig i dagens debatt, ska bli mer utförlig. Men genom att gå vidare i handlingen kan Adolfsson nu ge exempel från ett helt sekel på hur män och kvinnor har gemensamma intressen att tillsammans kämpa för.

Jan Garnert

Lars Åke Augustsson. FREDSTID. 289s. Norstedts, Stockholm 1977. Pris: ca 65:-

ISBN 91-1-771262-9

"Fredstid" beskriver utvecklingen i Sverige under ett decennium efter 1945, koncentrerad till ett dalsländskt industrisamhälle med en sulfidfabrik som motor.

I centrum står en ung arbetarfamilj, skildrad med ömsinhet och respekt. Yngve som jobbar på Sulfiten, Aina som städar ibland och deras två barn. Vi får följa hur deras liv stadgas och utvecklas mot ett långsamt stigande materiellt välstånd och därmed ett ökande intresse för fritiden och privatlivet, på det politiska engagemangets bekostnad.

Utan alla pekpinnar reser därmed boken viktiga principiella frågor kring samhällets (och arbetarklassens) avideologisering i takt med en ideologilös (?) socialdemokratisk satsning på materiell standard.

En berättarteknik som ofta låter ett skeende fördupas genom ordknappa men uttrycksfulla repliker och en påfallande, blott sällan bleknande språklig lyster bidrar till bokens höga kvalitet.

Per Helge

Fredrik Böök. RESA KRING SKÅNSKA PARNASSEN. Ett litteraturkritiskt långsnitt utgivet av Rolf Arvidsson. 98s. Cavefors, Lund 1977. Pris: ca 40:-

ISBN 91-504-0625-6

Fredrik Böök var under 1900-talets första hälft det svenska borgerskapets och ämbetsmannavärldens ledande litteraturkritiker. Hans författarskap har nyligen behandlats i en doktorsavhandling av Tomas Forser. Man är frestad att se Cavefors satsning på Böök som motvikt och äreräddning inför Forsers angrepp på den helige mannen.

Arvidsson vill enligt förordet "åskådliggöra med vilken värme och generositet Böök omfattat några svenska författare - lyriker mest - när han känt sympati och velat förstå". Om man går till texterna kan man se hur denna sympati är konstruerad. Den gäller främst idyllikern Österling och Karl XII-biografen och arkereaktionären Frans G Bengtsson. Däremot klassas nydanare som Ekelund och Conradson ner med stor bravur liksom en socialistisk kampdiktare som Ossian Nilsson. Den ideologiska tendensen i Bööks kritik kan friläggas även i detta sneda urval trots att utgivaren gjort sitt bästa för att gömma undan den. "Resa kring skånska parnassen" är en mycket dålig bok och har följaktligen alla chanser att få plats på ämbetsmännens salongsbord.

Magnus Ringgren

Hans Magnus Enzensberger. MAUSOLEUM. 37 ballader ur framstegets historia. Övers. Richard Matz. 129s. PAN/Norstedts, Stockholm 1977. Pris: ca 38:-

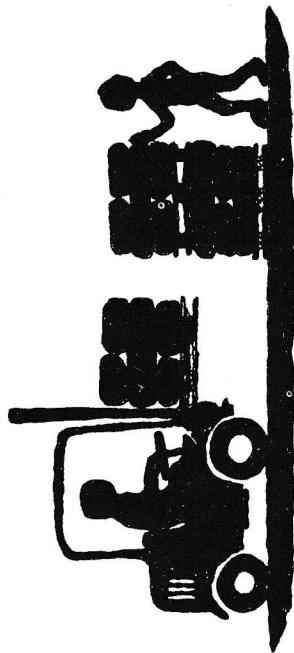
ISBN 91-1-771101-0

Enzensbergers nya diktsamling (utkommen på tyska 1975) är ett brett upplagt svep över den västerländska civilisationens utveckling sedan 1300-talet. Balladerna, som genomgående utmärks av stilistisk briljans och poetisk uppfinningsrikedom, centeras var och en kring en av utvecklingens "framstående män".

Men mitt i sin storslagenhet blir greppet betänkligt - och monotont! - när det ständigt visar sig att dessa filosofer, läkare, politiker, uppfinnare, tonsättare, revolutionärer, trollkonstnärer, framstår som medvetna eller omedvetna verktyg, underkastade makten i samhället. De reduceras till marionetter i ett obehagligt förlopp, till staffagefigurer i en ständigt korrumpierad och mindre lysande "utveckling". Och Enzensberger renodlar den aspekten genom de detaljer och fakta som han väljer respektive utelämnar.

"Mausoleum" är både läsvärd och intressant, men någon tillförlitlig bild av vår utveckling och dess drivkrafter ger den verkligen inte.

Per Helge

Sven Delblanc, GROTTMANNEN, 372s.
Bonniers, Stockholm 1977. Pris: ca 80:-
ISBN 91-0-041894-3

Boken innehåller en lysande scen. Den skildrar mötet mellan en frikyrklig hantverkare från Örebro och en ung överklassdam från Stockholm som försöker vara folklig – och blir det i bästa förtryckarstil. Där knyter Delblanc an till ett tidigare centralt motiv i sitt författarskap – jämlikhetsproblematiken.

Annars handlar boken om den stora Passionen – en passion som tar formen av ett sanslöst kopulerande, en ömsesidig misshandling som de inblandade inte kan eller vill hejda. Passionen finns bortom så enkla begrepp som kärlek, ömhet, käftja osv. Och den är absolut ingenting för oss vanliga Erikssöner utan drabbar bara de utvalda. Möjligen är romanen en fabel om Författaren och Litteraturen.

Så använder Sven Delblanc numera sin virtuosa talang. Det är sorgligt.

Hans O Sjöström

Per Anders Fogelström, BESITTARNA,
260s. Bonniers, Stockholm 1977. Hft. Pris: ca 70:-
ISBN 91-0-041877-3

Inb. Pris: ca 80:-

ISBN 91-0-041878-1

I fjärde och avslutande delen av Fogelströms romanserie "Kamrater" ("Upptäckarna" 1972, "Revoltörerna" 1973, "Erövrarna" 1975) har huvudpersonerna nått den övre medelåldern. Det handlar om en afrikansk safariresa med tillhörande kärleksäventyr, om överklasshustrun som vill frigöra sig, om ett hopplöst äktenskap, om människor som "besitter" ägodelar och andra människor m m. Jag tycker att det blivit en tråkig och intetsägande bok med yttlig personteckning framåt på samma sätt som i en medelmåttig skoluppsats ("... sen gjorde de det och sen gjorde de det..."). Vill man läsa Fogelström bör man nog i stället läsa den serie romaner som börjar med "Mina drömmars stad".

Britta-Lena Jansson

FULA VISBOKEN. 50 folkliga och erotiska visor valda och kommenterade av Bengt af Klintberg och Christina Mattsson med ett förord av Bengt Anderberg. 137s. FIB:s lyrikklubb och Tidens förlag, Stockholm 1977. Pris: ca 24:50
ISBN 91-550-2143-3

Långt fram i tiden, och säkert än idag, har upptecknare av visstraditioner underlåtit att bry sig om visor med erotiskt innehåll. I tryckta visböcker har den folkliga diktningen censurerats och melodierna försetts med anmärkning "Opassande text".

De fula visorna har nu tagits om hand av Bengt af Klintberg och Christina Mattsson. De har velat åstadkomma dels en vetenskaplig presentation av en hittills okänd folkdiktning, dels en användbar sångbok. (Där den yngsta visan är nedtecknad i en skola 1975.) De har lyckats väl i båda avseendena. Deras inledande historik över den fula visan och inte minst kommentarerna till varje visa ger en nödvändig, och spännande, ram kring texterna.

Som Bengt Anderberg skriver är "Fula visboken" ett nödvändigt komplement till alla tidigare visutgåvor.

Jan Garnert

Woody Guthrie, HELA HÄRLIGHETEN.
Övers. Boo Cassel. Förford av Peete Seeger och Izzy Young. 394s. Ordfront, Stockholm 1977. Pris: ca 43:-
ISBN 91-7324-044-3

Innan berömmelsen kom i 30-årsåldern, skrev Woody Guthrie "Hela härligheten". Han var själv en definition på folkmusik och sjöng för och med folket, för dem som ville lyssna och dem som inte ville det.

Detta är boken om taget och om luftandet, båda symboler för de fattigas dröm om chansen till ett bättre liv. I "Hela härligheten" berättar Woody Guthrie om sin egen upprördhet på den amerikanska industrialismens bakgård under 20- och 30-talen.

Håkan Ehn

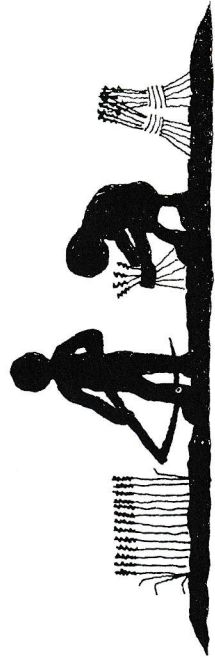
Gunnar Harding, LUFFAREN SVARTA HÄSTEN och det hemiska rånmordet i Leksand. 197s. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1977. III. Pris: ca 70:-
ISBN 91-46-12794-1

I en by utanför Leksand begicks år 1909 ett otäckt brott, en decembermorgon upptäcktes det att ett äldre par rånmördats. För dubbelmordet arresterades två män och en kvinna.

Med stöd av rättegångsprotokoll, intervjuer och presslägg skildrar Harding här, i sin prosadebut, händelser och personer kring detta brott. Främst riktas intresset på luffaren Svarta Hästen, som var en av de misstänkta gärningsmännen.

Genom att undvika ett onödigt analyserande har författaren lyckats åstadkomma en lättläst framställning som, utan att vara ytlig, enkelt och klart återger en fattig och utstött människas bittra levnadsöde. Många verkligt fina fotografier hjälper till med att fånga sekelskiftets atmosfären i den intressanta och spännande boken.

Mats Hansson

Bertil Johansson, BYGGNADSJOBBARE.
199s. Forum, Stockholm 1977. Pris: ca 45:-
ISBN 91-37-06554-8

Bertil Johanssons debutbok innehåller tretton noveller kring ett samlande tema: byggnadsarbetarens villkor. Några av novellerna skildrar samma människor och arbetsplats och liknar därför snitt ur en roman. Berättelserna beskriver både arbetspress och arbetsglädje, konflikter med arbetsledning och varm kamratskap.

Johanssons berättelser utspelas i dagens Sverige. De är därför en väsentlig skildring inifrån av en samtida verklighet som alltför sällan tränger sig på i bokform. Författarens sakkunskap och erfarenhet tycks mig helt övertygande.

Berättelserna är koncentrerade och genomarbetade, skrivna i en okonstlad, smidig stil som lyfter fram vardagens dramatik. De är med andra ord fängslande att läsa. Personskildringen är på sina ställen något schablonartad, men fränsett detta är "Byggnadsjobbarna" ett exempel på gedigen och utvecklingsbar berättarkonst.

Ulf Bergqvist

Erik Johansson. VÄGEN TILL FABRIKEN.
158s. Zindermans, Göteborg 1977. Pris: ca 45:-

ISBN 91-528-0217-5

Erik Johansson debuterade 1976 med boken "Fabriksmänniskan" baserad på anteckningar nedskrivna under 30 år som fabriksarbetare. Årets bok "Vägen till fabriken" beskriver förflyttningen av jordbruksarbetare till industrin och den svåra omställning detta innebar för landsbygdens folk.

Vi får följa statparet Valentin och Ingeborg några decennier i början av seklet. 1927, 18 år innan statsystemet avskaffas, lämnar familjen statarlivet bakom sig och flyttar till ett brukssamhälle. Framtiden blir inte så ljus som man tänkt sig. Arbetarbestånderna är lika dåliga som statarlångorna, arbetet lika hårt och maskinerna bestämmer takten.

Boken är uppbyggd kring enskilda händelser och episoder. Erik Johansson behåller den tekniken, han skildrar människor och miljö varmt och levande. Bilden av statarlivet framstår ibland något idylliserad men viktigare är att boken ger en inblick i statares och fabriksarbeters liv i Sörmland för inte så många år sedan.

Lena Edwall

Theodor Kallifatides. DEN GRYMMA FREDEN. 232s. Bonniers, Stockholm 1977. Pris: ca 70:-

ISBN 91-0-041906-0

Med "Den grymma freden" avslutas en romantrilogi om Grekland. Från att ha skildrat ett bykollektivs öden och äventyr under ockupation, partisankrig och fascistiskt förtryck, har Kallifatides nu valt att ge berättelsen en huvudperson i bylärarens son Minos, som vi får följa genom oroliga pubertetsår. Familjen har flytt till Athen, där man lever ett försiktigt och övervakat liv. Kriget är slut och den demokratiska och revolutionära rörelsen sönderslagen.

De båda tidigare böckerna kompletterade bilden av fyrtioalets Grekland. De sprakade av berättarglädje och starka känslöstämningar. Nu har berättelsen stelnat till och blivit förvirrande privat. En halvdan avslutning på en trilogi som började riktigt bra.

Bosse Ek

Sture Karlsson. VÄGEN TILL DAMASKUS. 191s. Alba, Stockholm 1977.

ISBN 91-7458-054-X

Boken utspelas huvudsakligen i Mellersta Östern och skildrar en svensk officers utveckling från en högborgerlig bakgrund över ett politiskt uppvaknande fram till extrema ideologiska slutsatser – i den samtida terrorismens tecken – som i bokens slutskede efter en terrorattack och strider med israeliska soldater, resulterar i hans egen och hans terroristkamraters förintelse.

Bokens stilistiska förtjänster är få, dess brister är många, syntaxen är ofullständig och fragmentarisk – särskilt framträdande blir dessa svagheter i kärleksscenerna där språket är stelt och könlöst med många runda ord och en förvirrad erotisk känsla.

Men romanens avgörande svagheter är av intellektuell och moralisk art; den saknar sanningslidelse och negligerar helt de moraliska komplikationer som finns implicit i dess tema: terrorismen.

Kent Begler

Torgny Karnstedt. SLAMFARMEN. 318s. Prisma, Stockholm 1977. Pris: ca 65:-

ISBN 91-518-1162-6

En ny proletärförfattare stiger in på den svenska bokmarknaden! Det känns skönt, efter detta halva sjuttioårliga allt mer världsfrånvända och förljugna litteratur om den unga generationen. Karnstedts bok handlar om livet för en ung arbetare, på jobbet och på fritiden. Han skriver stramt och humorfullt. Parallellt med skildringen av livet på "Slamfarmen" löper en mjuk berättelse om huvudpersonens möte med flickan Elis.

Det som beskrivs i Karnstedts debutroman är saker som majoriteten av arbetar ungdomen skulle känna igen sig i. Här finns sjuttioalets antiimperialism, här finns den växande strejkrörelsen i arbetarledet, här finns kampen mot dem som stigit över och satt sig i knäet på härsarklassen. Trots vissa brister i framställningen, boken tenderar ibland att bli uppreppande och lång i dialogerna, är det alltså ett starkt drag från en lovande debutant. Han är välkommen som motpol till snasklitteraturen.

Thomas Nydahl

Sture Källberg. I FLOCK OCH ENSAM. 270s. Norstedts, Stockholm 1977. Pris: ca 75:-

ISBN 91-771292-0

"Vandringen till städerna, del II" lyder underrubriken till Källbergs fortsättning på "Agnarna i vinden". Från jordbruksbygderna runt Västerås dras ungdomarna in till staden: till hembiträdesjobb, vedutkörning, byggsvängen, bilverkstäder och industrier. En ny tid bryter in också i jordbruket: gården Odensdal, där huvudpersonerna tidigare fått sin bärning, blir kreaturslöst jordbruk. Den nya tiden kräver maskiner och stordrift, inte människor och allsidig utveckling.

Källberg följer Lennart, Ragnar, Sonja, Sigurd, Evert, Astrid och alla de andra från en kall februarikväll 1942 genom krigsåren till freden, statsystemets upphörande och mestallstrejken 1945. I korta bilder skymtar deras liv förbi. Ibland så flyktigt att läsaren inte får något ordenligt grepp om personerna. Källberg lyckas ibland ge en fin beskrivning av en tid men har svårare att mer djupgående beskriva tidens barn.

Ylva Holm

Sara Lidman. DIN TJÄNARE HÖR. 257s. Bonniers, Stockholm 1977. Pris: ca 75:-

ISBN 91-0-041933-8

Sara Lidman skriver återigen romanen. "Din tjänare hör", som är första delen i en planerad trilogi, är en bra bok. För Sara Lidman är boken en skildring av "utgångsläget för järnvägsbygget". Hon skriver eftersom hon "är upprörd över att folkets järnvägar håller på att läggas ner".

Tiden år 1878, tio år efter hungersnöden och tio år före järnvägens invigning. Arbetet i Västerbottens myrmarker, minnet av stor-svågerns gammaltestamente till folklig religion präglar människornas liv och tankar. Sara Lidman lyckas på ett fint sätt infoga västerbottensdialekten i romanens språk.

Didrik växer fram ur kollektivet och tar ställning för järnvägen. Han öppnar handelsbod och börjar läsa Luther. Kommer Didrik att särskiljas från kollektivet och börja använda tjuvstör, dvs överhetens penna? Svaret får vi i de två återstående delarna, som förhoppningsvis inte är alltför avlägsna.

Lars André

Helmer Linderholm. UT TRÄLAR. 284s. Tiden, Stockholm 1977. Pris: ca 67:-

ISBN 91-550-2129-8

"Ut trälar" har flera likheter med Sven Wernströms trälböcker. I första hand är det motiven som samstämmar; trälar i uppror. Språket däremot skiljer de två författarna åt; Linderholm har ett mustigt, målade språk medan Wernström skriver liksom utan snirklor.

Linderholms nya bok handlar om trälar som sparkades ut när järnplogen kom och gjorde dem överflödiga. För dem som inte kunde bryta sin egen mark återstod vanligtvis plundring. Träfflockan Röska går den senare vägen. Tillsammans med andra trälar deltar hon i ett fångst försök att få odalbönderna att ge trälar något att föda sig på. Företaget misslyckas och otaliga trälar slaktas, men Röska kommer undan och lyckas småningom att bli egen och få fred med sina nabor, men inte utan uppoffringar.

Detta är i sanning en äventyrsbok!

Matz Davidsson

Sven Ljungberg. **DEBUT. Med 76 trägravyrer av författaren. 200s.** Bonniers, Stockholm 1977. Pris: ca 76:-

ISBN 91-0-041823-4

Konstnären Sven Ljungberg fortsätter här sin intressanta självbiografiska serie. Nu berättar han om de sista åren som elev vid Konstakademien och sina första utställningar, om en studieresa till Italien mitt under kriget, och om den första äktenskapliga lyckan med A.M.D.

Boken är underhållande och humoristiskt skriven. Den är dessutom lärorik både för den konstintresserade allmänheten och för utövande konstnärer genom sina konsthistoriska återblickar och genom de detaljerade beskrivningar författaren lämnar av skilda grafiska tekniker, av frescomålning och av målning av hus in- och utvändigt med lim- och oljefärg.

"Debut" är liksom föregångarna "Parvus" 1971 och "Pictor" 1974 en mycket vacker bok, rikt och fyndigt illustrerad med författarens egna trägravyrer.

Annelie Jordahl

Ivar Lo-Johansson. **KVINNA ÅR 2070. 219s.** Oktoberförlaget (nyutgåva), Stockholm 1977. Pris: ca 40:-

ISBN 91-7242-125-8

Poeten Peter Bly återuppväcks år 2070 efter 100 års sömn. Sverige är ett hårt styrt land. Massmedia handlar bara om våldsbrott och sport. Idrotten, med boxningen främst, dominerar helt samhället. Kärlek och ömhet är satta på undantag, men genom Elektra, kvinna år 2070, finner Bly den till sist.

Själva framtidskildringen saknar teknisk trovärdighet och är mekanisk. Den känns påklädd dagens verklighet. Boken är dock tänkt som satir. Men den är tung och seg och saknar skärpa.

Det är en "mellanbok", efter Ivar Lo-Johanssons självbiografier och före passions-eposet. I första utgåvan för 10 år sedan sålde boken också dåligt. Nog finns det angelägnare böcker för Oktoberförlaget att ge ut i nyutgåva.

Staffan Gassel

Nils Parling. **TRUMMAN. 166s.** Zindermans, Göteborg 1977. Pris: ca 55:-

ISBN 91-528-0224-8

Tjugosju år efter den perfekta debuten med "Motorsågen" kommer den produktive Nils Parling åter med en ny bok, "Trumman".

I slutet på andra världskriget, sen vintern 1945, retirerar tyska trupper efter nederlaget i öster. I norra Finland ödelägges de mindre byar och bondgårdar i sin vilda flykt till det ännu ockuperade Norge.

Erkki Voussas vänner, ett äldre par, dödas brutalt. Deras hus brinner. Siri, ensam i lappkåtan, våldtas och förnedras. Trumman börjar rytmiskt bulta. Erkki tar upp jakten på de flyende tyska soldaterna. Fixeringen vid hämmen och trummans dunkande, vilket är ett minnesfragment från tidig barndom, driver Erkki framåt i de finska fjälltrakterna.

Romanen är spännande och bygger på dokumentärt material.

Lars Andrée

Lasse O'Månsson. **RÄDD ATT LANDA. 169s.** Bokad 1977. Pris: ca 45:-

ISBN 91-7368-018-4

Lasse O's svar på Erica Jongs succébook "Rädd att flyga" är upplagd som en diskussion mellan författaren och hans försvarsvokat kring författarens försvarsinlag till domstolen i en framtida rättegång. Försvarsinlagan handlar naturligtvis om kvinnor, ett urval ur författarens erotiska erfarenheter. Lasse O' kan vara mycket rolig (som i debutboken "Våra dumma vänner i naturen" eller i sina radioprogram) men här är han lika pratig och tråkig som Casanova och de flesta av dennes efterföljare.

Lars Åke Augustsson

Dag Solstad. **25:E SEPTEMBER-PLATSEN. Övers. Jan Stolpe. 288s.** PAN/Norstedt, Stockholm 1977. Pris: ca 49:-

ISBN 91-1-771131-2

I romanen "25:e septemberplatsen" får vi följa en arbetarfamilj i Halden från andra världskrigets slut fram till EEC-stridens Norge. Vi får se hur hjulen åter rullar igång i Efterkrigsuropa. Liksom de flesta inom arbetarklassen är skofabriksarbetare Håkon Nyland övertygad om att nu skall socialismen byggas. Men utvecklingen blir en annan: "I stället för socialismen byggs småhus."

Huvuddelen av boken behandlar det norska folkets kamp mot EEC-anslutningen. Genom Håkon Nylands söner får vi följa kampen i Halden, ända fram till segern i folkomröstningen den 25 september 1972.

Det är en lärorik bok (i utmärkt översättning av Jan Stolpe) som Solstad skrivit. Han tvingar läsaren till eftertanke genom att ständigt kliva ur berättelsen och ställa frågor.

Det är dock en ogärning mot läsarna att PAN inte valt att sätta boken med en större grad!

Tom Carlson

Staffan Söderblom. LANDSKAPSRUM 12.
Anteckningar till en ekologi. Dikter. 45s.
Norstedts, Stockholm 1977. Pris: ca 20:50
ISBN 91-1-771281-5

Landskapsrum 12, dvs jordbruksbygden runt Kårstaby i Kårsta socken strax norr om Stockholm är det landskap Staffan Söderblom iakttagit, studerar, lever i. Också några dikter från nordligaste Sverige ingår i samlingen. Känsligt och samtidigt med en saklig ton skildras skiftningarna i naturen. Dygnen, månaderna, årtiderna passerar förbi i korta, fint arbetade dikter. Sambandet mellan naturen och det människoskapande skildras tankeväckande i t ex rader som de här: "Skogen växer i väggarna", "huset skjuter ut grova rötter om kvällarna". Flera av dikterna är ögonblicksbilder av långsamma förändringar som rymmer en stor inre dramatik. På sitt sätt en diktsamling om en gemenskap.

Ylva Holm

Dea Trier-Mørch. VINTERBARN. Övers. Karin Naumann. 294s. Tiden, Stockholm 1977. Pris: ca 69:-
ISBN 91-550-2148-4

Författarinnan är medlem av det danska konstnärskollektivet Røde Mor. Boken handlar om 18 kvinnors väntande på Rikshospitalet i Köpenhamn på sina resp. nedkomster, därför att de lider av olika slags graviditetskomplikationer. De lär känna varandra ganska bra och delar varandras sorger och glädjeämnen under en svår och jobbig tid.

Men vad jag saknar är deras män. Att få barn är ju en sådan enormt våldsam händelse i två människors liv att utelämnandet av den andra parten verkar minst sagt betänkligt. Trier-Mørch uppehåller sig enbart vid kvinnornas reaktioner, och boken är full av medicinska termer, funderingar som kan verka fränstötande på en oinvigd.

Dialogerna har lite gammalmodig klang och det verkar som om typiskt danska uttryck är översatta direkt, utan tanke på den svenska språkverkligheten. Ex: "Det gläder mig mycket" och "ta mig fanken".

Boken är illustrerad av författarinnan med linoleumsnitt, varav en del är riktigt fina.

Sophie Hedén

Facklitteratur

Sven Wernström. TRÄLARNAS VAPEN.
288s. Gidlunds, Stockholm 1977. Pris: ca 25:-
ISBN 91-7021-194-9

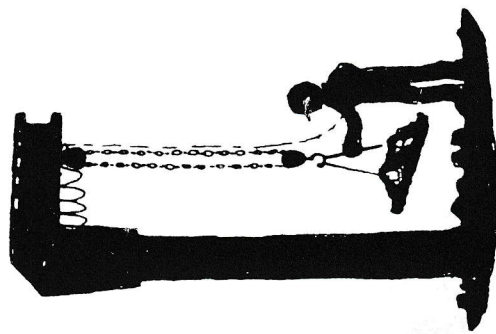
I "Trälarnas vapen" skildras livet i arbetarnas Norrköping i slutet av 1700- och 1800-talen.

I första delen, 1700-talsdelen, får vi följa Malin på hennes väg till ett meningsfullt arbete. Eftersom Malins pappa lärt henne läsa har hon möjlighet att lämna slitet på tobaksspinneriet och får arbete på ett tidningsstryckeri. Det är ett arbete som hon tycker om. Skildringen av hur Malin lär sig arbetet är en lov-sång till arbetets ära och kunskapens.

I andra delen får vi möta Emil och hans kamrater. På hundra år har mycket hänt: skolan är obligatorisk, en socialistisk press finns, partiet ska just till att bildas och strejken har blivit ett mäktigt vapen.

Dessa berättelser är spännande och lärorika och skrivna på ett enkelt och rättframt språk. Man ser fram emot att läsa nästa del som ska handla om 1900-talet.

Christina Ericson

Theodor W Adorno. INLEDNING TILL MUSIKSOCIOLOGIN. 12 teoretiska föreläsningar. Övers. Hartmut Apitzsch. 244s. Cavefors, Lund 1976. Pris: ca 48:-
ISBN 91-504-0412-1

Adorno är skeptisk mot traditionella musiksociologiska metoder (som t ex datainsamlande och intervjuer) och efterlyser i stället musikanalytiska metoder med vars hjälp man kan göra djupanalyser av musikens egentliga innehåll.

Sådana analyser ser han som en förutsättning för en beskrivning av det dialektiska förhållandet musik – samhälle. Trots den förödande begränsning, som hans snäva och elitära musiksyn, förankrad i den sk konstmusiken, innebär, gör hans egna analyser och många uppslag till möjliga tillvägagångssätt framställningen i högsta grad läsvärd. Det snåriga språk som är utmärkande för Adorno har dock i den svenska översättningen tyvärr blivit ännu snårigare.

Ola Eriksson

Torsten Bergmark, Karl Olov Björk, Peter Cornell, Sten Dunér, Gert Z Nordström. DEN ÄLDRADE MODERNISMEN. 192s. Gidlunds, Stockholm 1977. Pris: ca 49:-
ISBN 91-7021-178-7

Boken innehåller uppsatser om den moderna konstens ideologi. Den har flera brister: den sammanfattar inte modernismen, och sätter bara delvis in den i sitt samhälleliga sammanhang, trots att detta utlovas i förordet. I stället handlar texterna om några yttringar av den moderna konsten, såsom futuristerna och bohem-mytten. Författarna drar inte upp modernismens utseende idag. I boken beskrivs t ex de avantgardistiska konstnärernas dragning till anarkist-terror på 1800-talet, men att samma tendens finns i vår tid berörs inte. Få bildkonstnärer arbetar realistiskt idag. Nog är modernismens ideologi föråldrad, men trots det lever den i högskolig välmåga. Varför – det ger boken tyvärr inget svar på.

Ulla Wennberg

M Essex, F Greene, A N Silver. DEN NYA ÖVERKLASSEN. 124s. Ordfront, Stockholm 1977. Pris: ca 30:-
ISBN 91-7324-055-9

Sedan år 1916 har det skett stora kvantitativa förändringar när det gäller finanskapitalets koncentration, statens ingripanden och förbindelserna på det internationella planet. Detta har lett fram till en kvalitativ förändring i det kapitalistiska systemet. Det nya stadiet, statsmonopolistisk kapitalism, kännetecknas av att stat och monopolkapital ouppslött vuxit samman. Här existerar inflation och depression samtidigt. Motsättingarna hårdnar. Den nya överklassen består av såväl kapitalister som politiska byråkrater.

Detta är innehållet i "Den nya överklassen", som bygger på ett nummer av tidskriften "Politics and Money". Som exempel beskrivs Storbritanniens utveckling. Bokens styrka är det okonventionella angreppssättet och en "journalistisk" lättlästhet. Dess svaghet är det alltför skissartade sätt den statsmonopolistiska kapitalismen och den nya överklassen analyseras och beskrivs.

Staffan Glassel

William Feaver. NÄR VI VAR SMÅ. Den illustrerade barnboken under 200 år. 96s. Övers. Gunilla Lundborg. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1977. Pris: ca 50:-
ISBN 91-46-12850-6

Den här boken fungerar främst som ett roligt planschverk, där man kan följa barnboksillustrationens utveckling från det sena 1700-talet och fram till 1950-talet. Boken är indelad i en inledande textdel på ca 20 sidor, en bild del i färg och svart/vitt på 60 sidor och en illustrationsförförteckning som avslutning. Textdelen är mycket koncentrerad med en uppräkn av namn och hänvisningar på olika böcker som kräver ordenliga förkunskaper för att fungera som god information. Boken är engelsk, översatt till svenska, och det är en stor nackdel. I bilddelen och illustrationsförförteckningen har man lyckats få in en illustration av Carl Larsson, men det är också det enda med svensk anknytning. Illustrationsförförteckningen, som är försedd med kommentarer om de olika konstnärerna, är ojämn – ibland får vi mycket, ibland nästan ingen information. Boken kan rekommenderas till den som redan ha tillgång till ett roligt bildmaterial, däremot inte till den som är "nybörjare" och vill få grepp om ämnet.

Inger Strömsten

E. R. Gummerus. VÄGAR I SÖDERN. En landsskapsrapso di från det okända Italien. 173s. LT, Stockholm 1976. Pris: ca 49:-
ISBN 91-36-00815-X

"Vägar i Södern" är en resebok från en föga omtalad del av Italien, Cilentobergen och det karga landskapet Lukanien sydost om Neapel. Här finns mycket av känsla för natur och landskap, många historiska lärdomar (ibland lite aparta) om de olika platserna (bl a grottestaden Matera), åtskillig information om italienskt liv. Gummerus var i många år svensk lektor i Neapel och lanserade författaren Andrea Giovane, som också porträtteras i boken. Gummerus skildrar utförligt den remarkable 1200-talskejsaren Fredrik II Hofenstraufen men tar också ställning för småfolk och fattigbönder och berättar om deras kamp mot feodalt förtryck. Språket är ibland lite snårigt med litterära klicheer och enstaka italianismer. Boken är illustrerad med fotografier av höst växlande kvalitet och innehåller några kartor samt ortsregister. Litteraturlista saknas. Däremot gör författaren enstaka hänvisningar i noter, ofta till italienska och andra svåråtkomliga arbeten.

Göran Bärnhielm

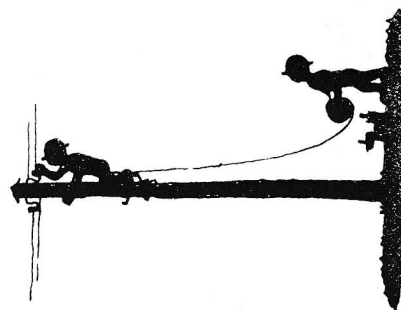

Olle Hansson. DE SAMVETSLÖSA LÄKEMEDELSBOLAGEN. 174s. Zindermans, Göteborg 1977. Pris: ca 37:-

ISBN 91-528-0228-0

Läkemedelsbolaget CIBA-GEIGY har sedan 1930-talet sålt preparat innehållande oxikolin mot diarré-sjukdomar. Oxikolin orsakar de svåra nervskador hos 10 000-tals patienter i Japan. Trots att preparatens terapeutiska verkan ifrågasatts fortsätter CIBA-GEIGY att marknadsföra preparaten i länder med bristfällig lagstiftning. Anledningen är naturligtvis vinstintressen. Olle Hansson kallades till de japanska rättegångarna som expertvittne, då han redan 1962 upptäckt biverknings-effekter hos oxikolin. Boken redogör för händelserna i Japan och hans egen korrespondens med CIBA-GEIGY. Olle Hansson visar mycket klart hur läkemedelsbolagens vinstintressen går före deras ansvar för människors liv och hälsa. Han kräver en saktispartisk läkemedelsinformation och en striktare lagstiftning för att förhindra liknande katastrofer i framtiden. Boken är mycket informativ och lättillgänglig även för den, inom det medicinska området, icke insatta läsaren.

Lena Bergström

Alf Henriksson. HOS ETRUSKERNÄ. Med teckningar av Björn Berg. 189s. Bonniers, Stockholm 1977. Pris: ca 90:-

ISBN 91-0-041996-6

Henrikssons bok är en kulturhistoria i kåseriform om Etrurien, dvs landskapet Toscana i Italien mellan Florens i norr och Rom i söder. Framställningen börjar med ett långt avsnitt om etruskerna och slutar med romarna; därmed mellan en hel del medeltids- och renässanshistoria om olika städer, mest om Florens. Henriksson lämnar ett överflöd av lärrika notiser om varjehanda, viktigt och oviktigt om vartannat, inte sällan om spåkliga ting. Det är mycket underhållande, men kan bli förvirrande för den som inte redan har intresse och en viss överblick. Historiesynen förefaller ganska traditionell, "finkulturen" står i centrum, vi möter många kända namn men får inte veta så mycket om folket, dock något om de romerska hyreshusen, slavarbetet på storgodsen, yllevärna i Florens och – väl på skämt – romerska kejsardömet som en proletariats diktatur. Stilen är nonchalant och lättflytande. Boken innehåller teckningar av konstverk, byggnader och landskap på nästan varje uppslag. Rubriker på varje sida gör det lätt att hitta. Register och karta finns, men ingen litteraturlista.

Göran Bäärnhielm

Gun Kessle. EN VÄRLDSBILD. Med text av Jan Myrdal. 100s. Norstedts, Stockholm 1977. Pris: ca 60:-

ISBN 91-1-771431-1

I denna bok har Gun Kessle samlat bilder från hela världen som hon tagit framför allt i slutet av sextioalet. Syftet är enligt Jan Myrdals kommentar, att "göra den egna nationen tydligare", att visa att "det är inte större olikhet mellan kvinnor i Phom-Penh och kvinnor i Malmö som handlar middagsmat".

Gun Kessle har en stor förmåga att fånga det typiska i en skenbart vardaglig situation; det kan gälla just kvinnor i Phom-Penh som handlar middagsmat, en "pinnpojke" i Karakumöknen i Turkmenistan eller svenska turister i Dalarna.

Hennes bildsyn är ett ställningstagande, mildats ifrån de glättade modefotografiernas. Jan Myrdals texter lyfter fram bilderna och ger läsaren mycket att fundera på.

"En världsBild" är en utmärkt bilderbok som man kan sitta och bläddra i och samtala över i många intressanta timmar.

Svante Svensson

Lena Kåreland. GURLI LINDERS BARNBOKSKRITIK. 403s. Bonniers, Stockholm 1977. Pris: ca 68:-

ISBN 91-0-041625-8

Kårelands avhandling "Gurli Linders barnboks-kritik" har tillkommit i anslutning till projektet Barn- och ungdomslitteratur i Sverige, Svenska Barnboks-institutet. Boken inleds med ett kapitel över barnboks-kritikens framväxt från slutet av 1700-talet och fram till 1900-talets början. Under denna period förekommer barnboksöversikter och recensioner mycket oftare än man hittills påvisat, men till största delen är det anonyma recensioner som publiceras. Gurli Linder var den första som mera regelbundet och systematiskt försökte överblicka vad som erhöjs barnen på bokmarknaden. Hon ansvarade för barnboks-kritiken i Dagens Nyheter under åren 1900-1933. Till bokens bakgrundsresonemang hör också en intressant redovisning av sekelslutets pedagogiska kulturklimat. Kåreland har skrivit en upplysande och fyllig bok om Gurli Linder och bilden av henne som kritiker är mycket nyanserad.

Inger Göthe

William Morris. KONST OCH POLITIK. Urval och förord, Gun Kessle. Övers. Maj och Paul Frisch. 243s. Gidlunds, Stockholm 1977. Pris: ca 49:-

ISBN 91-7021-173-6

William Morris (1834-1896) brukar kallas "det moderna konsthantverkets skapare". Men hur många av oss känner egentligen till hans arbete för socialismen? Genom att Gun Kessle nu ställt samman ett urval av Morris' texter får vi möta konsthantverkaren också som marxist och politisk agitator. Och framför allt: dessa texter visar att det just var Morris' kärlek till konsten och skönheten som gjorde honom till socialist. Kapitalismen måste störtas då den förgiftar luft och vatten, skapar fula och osunda miljöer och förvandlar arbetet till ett nödvändigt ont. Socialismen däremot innebär för Morris ett återupprättande av folkets konstskapande och av arbetsglädjen. Av texterna i boken sätter jag personligen den om gotisk arkitektur främst, kanske därför att jag själv delar Morris' svaghet för denna epok.

Margareta Zetterström

Torsten Nilsson. MÄNNISKOR OCH HÄNDELSER I NORDEN. 401s. Tiden, Stockholm 1977. Pris: ca 69:-

ISBN 91-550-2107-7

Torsten Nilsson tecknar porträtt av ledande socialdemokrater ur sin egen generation. Här återfinns Per Albin, Gustav Möller, Z Höglund, Rickard Lindström, August Lindberg m fl.

Den ställning författaren själv hade, bl a som ordförande i SSU och som partisekreterare gör i sig hans reflexioner bitvis intressanta, men tyvärr uppehåller han sig mycket vid kuriosor och vid i längden tröttnande anekdoter.

Av vikt för kulturfronten idag att notera är kommentarerna kring andra världskriget som utformas till ett försvar för den tidens anpassning till stormakten Tyskland. Gillande refereras bl a Per Albins syn på tryckfrihet i orostider – "ansvarskänsla och självtykt" var parollen.

Boken är rikt illustrerad med fotografier.

Lasse Linusson

Ross Russell. BIRD LEVER! Charlie Parker: en biografi. Övers. Magnus Hedlund. 398s. Gidlunds, Stockholm 1977. Pris: ca 45:-

ISBN 91-7021-175-2

Ross Russells bok om altsaxofonisten Charlie "Bird" Parker är ett viktigt bidrag till dokumentationen av samtida musik. Om Miles Davis eller någon annan av "Birds" medmusikanter, t ex Leonard Feather, hade skrivit boken, skulle den säkert ha varit mer utömdande rent musikaliskt. Som producent av Parkers "Dial Sessions" har Russell i stället gjort bilden av Parker som person och av det samhälle han formades i desto tydligare.

Vid sidan av de få inspelningar, som finns tillgängliga och som inspirerat en generation musiker, är boken ett fängslande dokument. Ett dokument som enbart överträffas av Parkers egen musik.

Håkan Ehn

Kerstin Stjärne. PASSNINGAR. Till kritiken av barnkulturen. 288s. Cavefors, Lund 1977. Pris: ca 75:-

ISBN 91-504-0615-9

Kerstin Stjärne är kolumnist i Arbetet och den här boken är en sammanställning av hennes "passningar" om barn och barnkultur under ett år (1975-1976). I solidaritet med barnen går hon till angrepp mot den kommersiella skräpkulturen, mot förment radikala författare som Hellberg och Thorvall, mot Rabén & Sjögrens svek, mot den nya kulturpolitiken, mot skolan etc, etc. I sitt ursinne slår Stjärne fel ibland. Hon viskar om censur och föreslår att vi ska förstatliga förlag och pressbyrå. Men hon är kunnig och hennes "passningar" förtjänar att tas emot, läsas och diskuteras. Passningarna till H:son och Bonniers m fl skulle jag vilja kalla felpassningar.

Marie-Louise Persson

TEATERARBETE. Texter för teori och praktik utgivna av Kurt Aspelin. 346s. PAN/Norstedts Kontrakurs, Stockholm 1977. Pris: ca 46:-

ISBN 91-1-774031-2

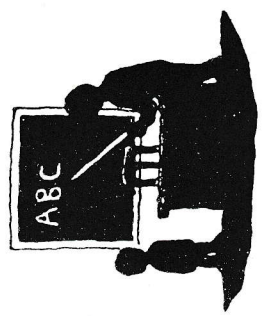
En samling texter kring frågan om realismen på teatern.

Här finns Göran O Erikssons utmärkt pedagogiska uppställning av arbetet med konkret scenisk gestaltning – svensk teaterpedagogik i Brechts efterföljd – tillsammans med texter av och om Brecht själv; den borgerliga realismens klassiker Stanislavskij; flera av de nu ledande namnen i europeisk teater, bl a två inträngande avsnitt om Lennart Hjulström och Ralf Långbacka.

Ett ambitiöst urval, för teaterfolk och specialintresserade. Och ett glädjande tillskott till den ännu alltför torftiga teaterlitteraturen på svenska.

Dock bör en varning utfärdas mot det realismbegrepp som skymtar fram i den här volymen: realismen som en "progressiv" konstruktiv bland andra. – Realismen i Brechts mening, som det hela tiden hänvisas till, är nämligen mycket strängt definierad – men inte som formell konstruktiv. Brecht talar om realismens politiska och klassmässiga innehåll, dvs den konst som öppet och i praktiken tjänar arbetarklassen och det arbetande folket i deras kamp för en bättre värld.

Stefan Böhm

Margareta Zetterström. ERIK BLOMBERG
en kämpande intellektuell. 293s. Gidlunds,
Stockholm 1977. Pris: ca 65:-
ISBN 91-7021-182-5

När Margareta Zetterström berättar om Erik Blomberg ger hon oss möjlighet att döma honom efter hans handlingar. I kampen mot fascismen, kriget och anpassningspolitiken och i kampen för freden gjorde han betydande insatser och ryggade aldrig för de svårigheter han därmed råkade in i. Som samhällskritiker, kulturkritiker och lyriker tog han ställning för det arbetande folket och socialismen. I sin kulturkritik och diktkonst förstod han att använda marxismen som metod, i stället för att ställa upp färdiga modeller.

Författaren drar klargörande paralleller med dagsläget, men lutar ibland för lite på sin egen text och läsarnas slutledningsförmåga, och ger då onödiga anvisningar. Boken är välskriven, fylld med annars svåråtkomliga fakta och försedd med utförlig notfotreckning.

Bosse Ek

Per-Olof Ödman. DE SISTA SVENSKARNA. 112s. 1976.

ISBN 91-85246-11-5

Ralph Nykvist. I SVERIGE. 112s. 1976.

ISBN 91-85246-13-1

Kjell-Åke Andersson (bild) och Mikael Wiström (text). GRUVARBETARE I WALES. 103s. 1977.

ISBN 91-85246-20-4

Aktuell Fotolitteratur Fyra Förläggare AB, Helsingborg. Pris per bok: ca 65:- i bokhandeln; 36:- för medlemmar i bokklubben Aktuell Fotolitteratur.

Dessa böcker är de tre senaste i en serie fotoböcker, som nu omfattar nio nummer. Genom att förlaget grundar utgivningen på en bokklubb, som ger en garanterad upplaga, kan priset hållas relativt lågt trots det stora formatet och den höga kvaliteten på papper och binding.

Per-Olof Ödmans bok är en berättelse om de sista svenskarna i ett arbetarsamhälle i Brooklyn, New York, ett "svenskt" samhälle på väg att försvinna. Nu lever där bara cirka fem tusen svensktalande mot mer än det tiotubbla på 30-talet. De kvarvarande är nu amerikaniserade, ofta inbitna republikaner och fylla av fördomar mot svarta och puertoricaner. Men gemensamt slår de vakt om svenskheten i Swedish Football Club och i The Vasa Order of America, även om deras svenskhets också är amerikansk.

Ödman är lyhörd i sina intervjuer, beskriver människorna okonstlat och sakligt och låter sina bilder intimt samverka med texten.

Ralph Nykvists bok består enbart av bilder. Tagna var och en för sig ger de ofta ett ödsligt och resignerat intryck. Människorna på bilderna har inte kontakt med vare sig varandra eller betraktaren. Ställda två mot varandra på ett uppslag förbryllar de genom att ha en framträdande detalj gemensam – ett dolt ansikte, en öppen baklucka – utan att de därmed förklarar varandra. Tillsammans ger de en osammanhängande och skev bild av Sverige.

"Gruvarbetare i Wales" är den starkaste av de tre böckerna. Den skildrar arbete och vardag i en liten kolgruvestad strax innan gruvsan-

stängdes 1977. Vi får följa med ner i gruv-
gången och känna det fina koldammet, som
långsamt förstenar arbetarnas lungor. Vi får
känna hatet mot gruvan, som kräver sina
offer, men också yrkesstoltheten, man vet
vad gruvarbetarna och kolet betydtt för det
moderna samhället. Vi får läsa om strejkerna
1972 och 1974. Vi möter människorna i fest
på puben. Både text och bild tar hela tiden
ställning för de människor de skildrar.

Finn Karlsson